

เรือพระราชพิธี

Royal Barges

The Fine Arts Department

เรือพระราชพิธี

ROYAL BARGES

กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม
พิมพ์เผยแพร่ พุทธศักราช ๒๕๕๘
Published by the Fine Arts Department,
Ministry of Culture, 2015.

คำนำ

เรือพระราชพิธี เป็นเรือในกระบวนพยุหยาตราทางชลมารค อันเป็นริ้วกระบวนเรือที่จัดขึ้นเมื่อพระมหากษัตริย์ในสมัยโบราณ เสด็จพระราชดำเนินไปในการพระราชพิธีหรือในการส่วนพระองค์ในที่ต่างๆ ตั้งแต่สมัยสุโขทัยเป็นต้นมา แสดงให้เห็นถึงวัฒนธรรมของชาติและขนบธรรมเนียมประเพณีของบ้านเมืองที่ตั้งอยู่ริมน้ำ และพระมหากษัตริย์ทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจตามโบราณราชประเพณีสืบเนื่องต่อลงมาเรือพระราชพิธีบรรจงสร้างขึ้นด้วยฝีมือประณีต แสดงภูมิปัญญาของช่างหลายแขนง ทั้งช่างแกะสลักช่างรัก ช่างประดับกระຈก ช่างไม้ ช่างเขียน เป็นต้น

เพื่ออนุรักษ์ ส่งเสริมและสืบทอดงานช่างศิลปกรรมของไทย ตลอดจนเผยแพร่องค์ความรู้เกี่ยวกับเรือพระราชพิธีโบราณ กรมศิลปากรจึงจัดพิมพ์หนังสือเรื่อง **เรือพระราชพิธี** ขึ้น ครั้งแรกเมื่อพุทธศักราช ๒๕๓๑ เนื่องในโอกาสพระราชพิธีรัชมังคลาภิเษก วันที่ ๒ กรกฎาคม ๒๕๓๑ และในโอกาสที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงครองราชย์ยาวนานกว่าพระมหากษัตริย์พระองค์ใดในประวัติศาสตร์ชาติไทย เป็นเวลา ๔๒ ปี ๒๓ วัน จากนั้นกรมศิลปากรได้จัดพิมพ์ต่อมาอีกหลายครั้ง ทั้งได้มีการแก้ไขปรับปรุงเพิ่มเติมให้ทันสมัย อาทิ เนื่องในโอกาสพระราชพิธีกาญจนาภิเษก เมื่อเดือนมิถุนายน พุทธศักราช ๒๕๓๘ และในโอกาสเสด็จพระราชดำเนินโดยกระบวนพยุหยาตราทางชลมารค ในพระราชพิธีถวายผ้าพระกฐิน ณ วัดอรุณราชวราราม เมื่อวันที่ ๗ พฤศจิกายน ๒๕๓๙ นอกจากจะเผยแพร่ความรู้อันเป็นประโยชน์และเป็นหลักฐานอ้างอิงทางวิชาการแล้ว ยังสืบทอดภูมิปัญญาของช่างไทยและตอบสนองความต้องการของนักเรียน นักศึกษา นักวิชาการ และประชาชน เพราะในแต่ละครั้งได้รับความสนใจอย่างมากจนไม่เพียงพอแก่ความต้องการ การจัดพิมพ์ครั้งนี้ นับเป็นครั้งที่ ๕ ที่กรมศิลปากรจะได้เผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับประวัติเรือพระที่นั่ง ความเป็นมาของเรือพระราชพิธี การจัดริ้วกระบวนเรือพระราชพิธี หน้าที่ของเจ้าพนักงานในกระบวนเสด็จ การแต่งกายของผู้ประจำเรือพระราชพิธีอีกครั้งหนึ่ง ทั้งนี้ ได้ปรับปรุงเนื้อหาและเพิ่มเติมภาพประกอบเพื่อความสวยงามและความสมบูรณ์ของหนังสืออีกด้วย

กรมศิลปากรหวังเป็นอย่างยิ่งว่า หนังสือเล่มนี้จะอำนวยประโยชน์แก่ประชาชนและผู้สนใจโดยทั่วกัน

(นายบวรเวท รุ่งรุจี)

อธิบดีกรมศิลปากร

สารบัญ

คำนำ	
บทนำ	๑
ประวัติเรือพระที่นั่งประเภทเรือแจวพายในแม่น้ำของไทย	๔
ความเป็นมาของเรือพระราชพิธี	๑๐
การจัดริ้วกระบวนเรือพระราชพิธีในกระบวนพยุหยาตราทางชลมารคในอดีต	๑๙
ลักษณะหน้าที่และความเป็นมาของเรือพระที่นั่งและเรือในริ้วกระบวน	๑๐๒
หน้าที่ของเจ้าพนักงานในกระบวนเสด็จ	๑๑๐
การแต่งกายของผู้ประจำเรือในริ้วกระบวนเรือพระราชพิธี	๑๑๓
ประวัติย่อของเรือพระราชพิธีคราวสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ ๒๐๐ ปี	๑๓๑
สรุป	๑๔๘
Royal Barge Proeession	๑๕๑

เรือพระราชพิธีโบราณ

บทนำ

ในสมัยโบราณมา คนเรามักนิยมตั้งบ้านเรือนอยู่ริมน้ำหรือใกล้กันเป็นส่วนมาก ไม่เฉพาะแต่คนไทยเท่านั้น แม้ทุกชาติทุกภาษาที่เป็นเช่นนั้น ทั้งนี้ เพื่อสะดวกแก่การดำรงชีพ ด้วยน้ำเป็นปัจจัยที่สำคัญยิ่งของมนุษย์ เป็นทั้งเครื่องอุปโภคและบริโภค และที่สำคัญอีกอย่างหนึ่ง แม้ยังเป็นเส้นทางคมนาคมที่สำคัญ ด้วยการเดินทางทางบกตามถนนก็ยังมีแต่ยังไม่สะดวกและเจริญอย่างปัจจุบัน เพราะดินแดนที่อยู่ลึกจากทางน้ำเข้าไปเมื่อออกนอกเมืองแล้วมักจะเป็นป่าทึบเสียเป็นส่วนใหญ่ เต็มไปด้วยอันตรายทั้งจากโจรผู้ร้ายและสัตว์ป่าที่ดุร้าย ด้วยเหตุนี้คนจึงนิยมเดินทางทางน้ำกันทั้งการติดต่อสื่อสารและการค้าขาย พาหนะทางน้ำคือ เรือ จึงเป็นพาหนะที่สำคัญ สามารถบรรทุกได้มากและเสียค่าใช้จ่ายน้อย จึงมีการต่อเรือให้มีขนาดและแบบต่างๆ เพื่อความเหมาะสมของวัตถุประสงค์ที่จะนำมาใช้ ดังนั้นจึงเห็นว่าเรามีเรือมากมายหลายแบบเพื่อใช้ประโยชน์ในการต่างๆ เช่น เรือรบ เรือแจว เรือเปิด เรือลอม เรือแซ เรือเอี่ยมจูน เรือสำปั้น เรือสำเภา เป็นต้น เรือเหล่านี้ล้วนแต่นำมาใช้ในการต่างๆ กัน เช่น ใช้สัญจรไปมา ใช้บรรทุกของไปขาย และเป็นเรือรบเพื่อป้องกันข้าศึกและลบล้างภัยอุทกภัย

การประดับตกแต่งเรือก็ขึ้นอยู่กับลักษณะหน้าที่ของเรือและฐานะของผู้เป็นเจ้าของเรือด้วย ส่วนมากแล้วเรือราชการจะมีลักษณะเรียบง่ายไม่ตกแต่งลวดลาย แต่เรือของบรรดาเจ้านายและขุนนางชั้นสูงมักจะได้รับการตกแต่งหรือต่อขึ้นอย่างงดงามวิจิตรบรรจง เพื่อแสดงถึงฐานะของเจ้าของ

เรือนั้นนอกจากจะนำมาใช้ในชีวิตประจำวันแล้ว ยังถูกนำมาใช้ในพิธีตามความเชื่อถือต่างๆ อีกด้วย เช่น ความเชื่อเกี่ยวกับว่ามีเทพเจ้าประจำแม่น้ำ จึงมีพิธีบูชาแม่น้ำขึ้นตามความเชื่อที่ได้รับอิทธิพลมาจากศาสนาพราหมณ์ ในสมัยโบราณ มีพิธีอาศุข ที่ทำกันในเดือน ๑๑ อันเป็นพิธีสังเวยพระนารายณ์ปางเกษียรสมุทร และพระลักษมี พิธีจองเปรียงในเดือน ๑๒ ซึ่งกล่าวว่าเป็นพิธีบูชาพระแม่คงคาในสวรรค์ เพื่อเป็นการขอบพระคุณต่อพระแม่คงคาที่ให้น้ำมาในโลกเพื่อหล่อเลี้ยงชีวิตแก่มนุษย์โลกและเป็นการขอมาในการที่มนุษย์ได้ล่วงเกินก่อความสกปรกต่างๆ ให้เกิดขึ้นในน้ำ สำหรับพิธีกรรมน้ำในสมัยหลัง ได้เลิกไปคงอยู่แต่พิธีลอยกระทง

สำหรับประเพณีทางพุทธศาสนา การบำเพ็ญบุญเนื่องในเทศกาลออกพรรษา เดือน ๑๑ คือการทอดกฐิน ถือว่าเป็นการทำบุญที่สำคัญอย่างหนึ่งของพุทธศาสนิกชน การทำบุญในงานนี้จึงจัดขบวนกันใหญ่โต ถ้าไปทางบกจะมีพวกกลองยาวหรือเล็ดเหิงนำหน้าริ้วขบวน ผู้คนแต่งกายกันอย่างงดงาม พาหนะเชิษณ์ม้ากฐินก็ตกแต่งอย่างวิจิตร ถ้าวัดตั้งอยู่ริมแม่น้ำผู้คนที่ไปทำบุญจัดขบวนมาทางน้ำก็มักจะเป็นขบวนเรือที่ใหญ่โตเช่นกัน มีการตกแต่งเรืออย่างสวยงามเท่าที่จะทำได้ ยิ่งสวยงามเท่าไรก็แสดงถึงความมีน้อมน้อมตามิฐานะของเจ้าภาพเท่านั้น และยังเป็นการบำเพ็ญพระราชกุศลของพระมหากษัตริย์ก็ย่อมต้องการจัดริ้วขบวนเรืออย่างเต็มที่เรือที่ใช้ในพระราชพิธีนั้น ปกติก็มีการตกแต่งงดงามอยู่แล้ว เมื่อนำเรือต่างๆ ที่งดงามจัดรวมเข้าเป็นขบวนเดียวก็ยิ่งเพิ่มความโอ่า แสดงพระบารมียิ่งขึ้น ริ้วขบวนเรือนี้เรียกว่า **กระบวนพยุหยาตราทางชลมารค** ซึ่งนอกจาก

จะใช้ในพระราชพิธีถวายผ้าพระกฐินซึ่งถือว่าเป็นการจัดขบวนเรือที่ยิ่งใหญ่แล้ว ยังมีพระราชพิธีอื่น ๆ อีก เช่น พระราชพิธีอัญเชิญพระพุทธรูปที่สำคัญจากเมืองหนึ่งไปยังอีกเมืองหนึ่ง พระราชพิธีรับพระราชสาส์นและราชทูตของพระเจ้าแผ่นดินประเทศอื่น ที่ทรงส่งมาเป็นการเจริญพระราชไมตรีและในโอกาสที่มีการผลัดเปลี่ยนแผ่นดินใหม่ พระมหากษัตริย์ที่เสด็จขึ้นเสวยราชย์ใหม่ก็จะทรงแสดงพระบารมีให้พสกนิกรของพระองค์ได้ชื่นชม จึงมีการจัดกระบวนพยุหยาตราเลียบพระนครขึ้น ซึ่งจะมีทั้งทางบก และทางน้ำ ทางบกเรียกว่า **กระบวนพยุหยาตราทางสถลมารค** ถ้าเสด็จเลียบพระนครทางน้ำเรียกว่า **กระบวนพยุหยาตราทางชลมารค** ซึ่งมีการจัดริ้วขบวนเรือพระราชพิธีด้วย แต่ในพระราชพิธีที่เกี่ยวข้องกับกระบวนพยุหยาตราทางชลมารคที่เราทราบกันดีนั่นคือ กระบวนพยุหยาตราทางชลมารคที่ถวายผ้าพระกฐินในเทศกาลออกพรรษา เพราะมีการบำเพ็ญพระราชกุศลทุกปี แต่ในสมัยปัจจุบันคำใช้จ่ายในการประกอบพระราชพิธีสูง จึงมีน้อยได้กระทำกัน ปัจจุบันอาจกล่าวได้ว่าเป็นพระราชพิธีที่หาชมได้ยาก

ประวัติเรือพระที่นั่ง ประเภทเรือแจวพายในแม่น้ำของไทย

การกล่าวถึงกระบวนเรือครั้งแรกในประวัติศาสตร์ไทยที่เก่าที่สุดคือ การจัดกระบวนเรือรับพระศรีศรثارาชจุฬามณีศรีรัตนลังกาที่ปมहासमीเป็นเจ้า ซึ่งเป็นหลานพ่อขุนผาเมือง และได้ไปบวชเรียนอยู่ที่ลังกาแล้วสึกกลับสู่ไทยในสมัยพระเจ้าลิไท ซึ่งพระองค์ทรงจัดกระบวนเรือรับเสด็จด้วย นอกจากนี้ในหนังสือเรื่องนางนพมาศหรือตำราหัวครีจุฬาลักษณ์ ซึ่งเดิมสันนิษฐานว่า น่าจะมีหนังสือเก่าเขียนไว้ในสมัยสุโขทัย ด้วยกล่าวถึงพระร่วงเจ้า จากหนังสือเล่มนี้พบว่ามีการใช้เรือพระที่นั่ง ๒ ลำ ซึ่งใช้ในพิธีอาศุขยันเป็นพระราชพิธีโบราณที่ประกอบขึ้นในเดือน ๑๑ เพื่อส่งเวียงพระนารายณ์ (วิชฌ) คือเรือพระที่นั่งชัยเฉลิมธรรณกับเรือพระที่นั่งชัยสินธุพิมาน และเมื่อตรวจสอบกับชื่อเรือพระที่นั่งที่สร้างในสมัยหลัง โดยเฉพาะในสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ก็ไม่ปรากฏว่ามีเรือพระที่นั่งชื่อดังกล่าว จึงทำให้เราเชื่อได้ว่าอาจจะเป็นชื่อเรือพระที่นั่งในสมัยสุโขทัยมาแต่เดิม

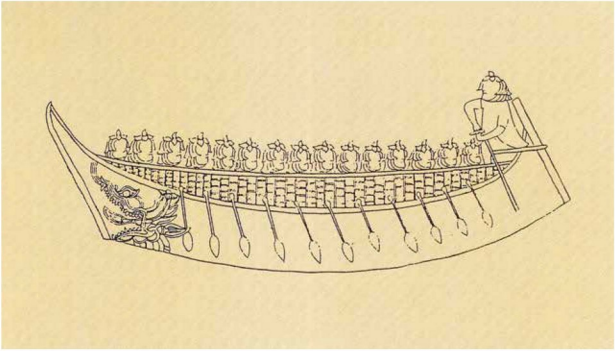
แต่อย่างไรก็ดี ในหนังสือนางนพมาศปรากฏชื่อเรือพระที่นั่งประพาสแสงจันทร์ ซึ่งเหมือนกับเรือพระที่นั่งครั้งรัชกาลที่ ๓ โปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้น จึงอาจจะเป็นเรื่องที่มีการแต่งเติมบางตอนขึ้นใหม่เข้าไปในตำราหัวครีจุฬาลักษณ์เล่มเดิมในรัชกาลที่ ๓ ดังที่สมเด็จพระบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงสันนิษฐานไว้

การใช้เรือพระที่นั่งในสมัยสุโขทัยมีหลักฐานความเป็นมาตามที่กล่าวมา อันเป็นหลักฐานกล่าวถึงกระบวนเรือ และชื่อเรือพระที่นั่งที่เก่าที่สุดของไทย

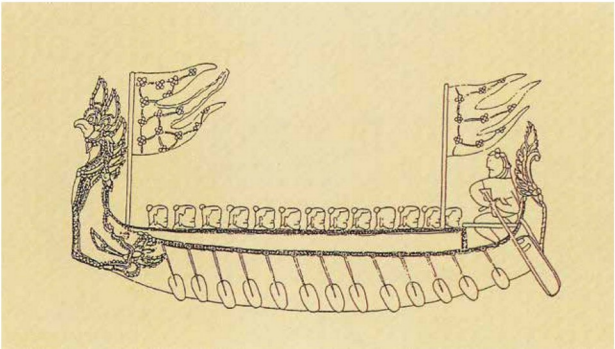
ในสมัยกรุงศรีอยุธยา ได้ปรากฏหลักฐานเกี่ยวกับเรือพระที่นั่งมาตั้งแต่รัชกาลพระมหาจักรพรรดิ คือเรือพระที่นั่งศรีสุพรรณหงส์ รัชกาลสมเด็จพระนเรศวรมหาราช (พ.ศ. ๒๑๓๓ - ๒๑๔๘) มีเรือพระที่นั่งสุพรรณวามานาวา ซึ่งทรงใช้เพื่อเสด็จไปเมืองเพชรบุรีและสามร้อยยอด รัชกาลสมเด็จพระพุทธเจ้าเสือ (พ.ศ. ๒๒๔๕ - ๒๒๕๒) ปรากฏชื่อเรือพระที่นั่งมหานาวาท้ายรถ ในคำให้การชาวกรุงเก่าปรากฏชื่อเรือพระที่นั่งและเรือขบวน ดังนี้

เรือพระที่นั่ง มี ๘ ลำ ล้วนตั้งบุษบกที่กลางลำ ได้แก่

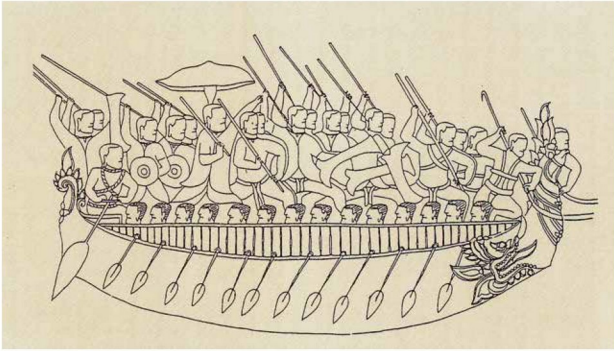
๑. ทินครุฑ (ที่นั่งครุฑ)	ศีระะครุฑ (มงคลสุบรรณ)
๒. ทินหงส์ (ที่นั่งหงส์)	ศีระะหงส์ (สุพรรณหงส์)
๓. ทินกิ้ง (ที่นั่งกิ้ง)	ศีระะช่อดอกไม้ ซึ่งคือลายนกก
๔. เอกไชย	
๕. ทองควินปลา (ทองขวานฟ้า ซึ่งคือ ทองขวานฟ้า)	
๖. (ที่นั่ง) ไกรสรमुख มรรฐ	
๗. นาคเธร (นาคเธร)	ศีระะนาค
๘. นาควาสุกรี (ตรง)	ศีระะนาค

- ก. ลักษณะของเรือรบจาม สลักหัวเรือเป็นรูปพระรา ซึ่งอาจจะคล้ายกับเรือในสมัยลพบุรี
จากภาพสลักที่ระเบียงฐานทักษิณของปราสาทบายน อายุพุทธศตวรรษที่ ๑๘
Ancient Cham warship carved on the base of enclosure gallery of the Prasat Bayon constructed
in the early 13th century in Ancient Cambodia.

- ข. ลักษณะเรือรบจาม สลักหัวเรือเป็นรูปพระราคายนก
จากภาพสลักที่ระเบียงฐานทักษิณของปราสาทบายน อายุพุทธศตวรรษที่ ๑๘
จากลักษณะเรือดังกล่าวนี้ น่าจะคล้ายกับเรือของไทยสมัยลพบุรี
Another ancient Cham warship from the Prasat Bayon, carved in the 13th century.

ค. เรือรบของขอมสมัยบายน ตรงกับสมัยลพบุรีของไทย หัวเรือสลักเป็นรูปหัวเหราคายานก จากลักษณะของเรือนี้ น่าจะมีลักษณะคล้ายเรือของไทย สมัยลพบุรี

Ancient Cham warship carved on the Prasat Bayon with Hera spewing bird decorated at the stern.

จาก Michel Jacq-Hergoualc'h, "L'armement et L'organisation de l'armée Khmère aux XIIe et IIIe siècles" Publications du Musée Guimet, Recherches et Documents d'Art et d'Archéologie. Tome XII.

ทับหลัง

ศิลปะลพบุรี พุทธศตวรรษที่ ๑๘ จากพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ทิมาย แสดงภาพเรือ ซึ่งเข้าใจว่าเป็นเรือพระที่นั่ง เนื่องจากส่วนโขนเรือหักหายไป แต่จากร่องรอยสลักลายที่เหลือ แสดงว่าเป็นเรือคิระชนาค ซึ่งแสดงว่าเรือคิระชนาค สัตว์มีเขี้ยวแล้วตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๘

เรือขบวน มี ๒๘ ลำ

๑. มังคลมหารนพ	ศิระสังข์ (มังคลมหารนพ)
๒. มังคลสุดกุดบันใจ	ศิระสังข์
๓. โทมหารนพ	โต
๔. ดิสุตเขยศรี	โต
๕. ศิริเอกเขย	(ศรีประสุนทรไชย)
๖. ไกรสร	(ไกรสรจักร)
๗. ศิริพิमानไชย	(ชลพิमानไชย เดิมอาจจะเป็นศรีพิमानไชยคู่กับไกรสรมาศ)
๘. พิศประะทยา	
๙. อลงกฏนาวา	
๑๐. หงส์ทอง	(น่าจะเป็นเอกไชยเหินหาว คู่ชัก)
๑๑. ลาวทอง	(เอกไชยหลาวทอง คู่ชัก)
๑๒. นรสีห์วิสุทธีไชยชิน	(มนุสสสีห์)
๑๓. นรชิน ทหวิน อากาศ มนุสสสีห์	
๑๔. ชินหรตนาต	สิงโต (น่าจะเป็นครุฑเหินเห็จ)
๑๕. ชินหัสสนาวา	โต (น่าจะเป็นครุฑเครื่องไตรจักร)
๑๖. โลโต แดก ปุ๊ปปะแวก	(น่าจะเป็นกระบี่ราญรอนยุทธาณ)
๑๗. โลโต แดก ปุ๊ปปะวัง	(น่าจะเป็นกระบี่ปราบเมืองมาร)
๑๘. เขยส่วต	(น่าจะเป็นไชยส่วต)
๑๙. เขยรัตนพิมาน	(ไชยรัตนพิมาน)
๒๐. อังวะ เรือพม่า	(เห็นจะเป็นเรือกระแซ)
๒๑. สุระพิมาน เรือพม่า	
๒๒. นุปปลิต เรือพม่า	
๒๓. โลกา	
๒๔. คชศิริ	(คชสีห์ หรือสมุทกลาโหม)
๒๕. ราชศิริ	(ราชสีห์ หรือสมุหนายก)
๒๖. ม้า	(เรือปลัดทูลฉลองมหาดไทย)
๒๗. เสี่ยงผา	(เรือปลัดทูลฉลองกลาโหม)
๒๘. เรจี	

ชื่อเรือเหล่านี้อาจจะผิดเพี้ยนไป ทั้งนี้เพราะอาลักษณ์ของพม่าจดตามที่ตนได้ยินมาจากคนไทยที่ถูกจับกุมไปเมื่อครั้งเสียกรุงศรีอยุธยา ครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. ๒๑๑๒

ความเป็นมาของเรือพระราชพิธี

บรรดาเรือหลวงที่มีไว้ในราชการนั้น ได้สร้างขึ้นมาเพื่อให้มีพอเพียงแก่ราชการ เช่น การเดินทางติดต่องานราชการ การใช้เป็นพาหนะทางน้ำเพื่อเดินทางไปในที่ต่างๆ ตลอดจนการใช้เป็นเรือรบขับไล่ข้าศึกที่มารุกราน และการขนส่งบรรทุกทหารและยุทโธปกรณ์ เพื่อไปปราบปรามบรรดาหัวเมืองที่อยู่ริมน้ำ หรือริมทะเลซึ่งทำได้รวดเร็วกว่าการเดินทางทางบก โดยเฉพาะการจัดเรือเป็นรูปกระบวนทัพนั้นมีมาแต่สมัยโบราณแล้ว โดยที่มีได้มีการแบ่งเหล่าทหารออกเป็นทหารบก และทหารเรืออย่างชัดเจน แต่ในยามสงคราม ทหารจะรบได้ทั้งการรบทางบกและทางทะเล ถ้ายกทัพไปทางทะเลก็เลือกแม่ทัพนายกองที่มีความชำนาญทางทะเลเป็นผู้นำทัพ และที่เรียกว่าเรือรบนั้นในสมัยโบราณใช้เรือทุกประเภทที่มีเกะณฑ์กันไป ที่เป็นเรือหลวงมักจะมีขนาดใหญ่และยาวกว่าเรือธรรมดา ซึ่งเมื่อในยามว่างศึกก็นำมาใช้เป็นเรือค้าขายกับต่างประเทศ เดิมมักจะเป็นเรือสำเภาซึ่งบรรทุกคนและสินค้าได้มาก และแข็งแรงพอที่จะได้คลื่นลมในทะเลได้

สำหรับเรือหลวงที่นำมาใช้ในพระราชพิธีนั้น ส่วนมากจะเป็นเรือที่มีความใหญ่และยาวพอสมควรสามารถพาไปได้เร็ว จึงมักมีรูปเรือยาว และเดิมใช้เป็นเรือรบประเภทขับไล่ในน้ำเสียมาก ซึ่งแต่เดิมเรือรบทางแม่น้ำ มี ๔ ชนิด คือ เรือแซ เรือไชย* เรือศิระสัตว์ หรือเรือรูปสัตว์ และเรือกราบ มีการสร้างเรือรบขึ้นเป็นครั้งแรกในสมัยกรุงศรีอยุธยา รัชกาลสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ (พ.ศ. ๒๐๙๑ - ๒๑๑๑) โดยโปรดให้ดัดแปลงเรือแซ ซึ่งเป็นเรือลำเลียงสำหรับใช้บรรทุกทหารและอาวุธยุทโธภัณฑ์ต่างๆ ให้เป็นเรือไชย กับเรือศิระสัตว์ โดยได้วางปืนใหญ่ประเภทปืนจ่ารงให้อยู่ได้จากหัวเรือ ซึ่งจัดว่าเป็นต้นแบบของเรือรบในสมัยต่อมา เรือแซนั้นเป็นเรือยาว ใช้ดีกรเชียงประมาณล้าละ ๒๐ คน ส่วนเรือไชย และเรือศิระสัตว์เป็นเรือยาวแบบเรือแซ แต่เปลี่ยนกรเชียงเป็นใช้พายและบรรทุกทหารให้ลงประจำเรือได้ล้าละ ๖๐ - ๗๐ คน ซึ่งเมื่อพายแล้วไปได้รวดเร็วกว่าเรือแซ และให้ชื่อใหม่ว่า “เรือไชย”

เรือศิระสัตว์นั้นสร้างแบบเดียวกับเรือไชย แต่ทำหัวเรือกว้างสำหรับเจาะช่องตั้งปืนใหญ่ได้ เหนือช่องปืนขึ้นทำเป็นรูปสัตว์ เช่น ครุฑ สิง (กระบี่) อันเป็นเครื่องหมายของกองต่างๆ ในกระบวนทัพ สำหรับเรือแซเดิมนักยังคงใช้เป็นเรือสำหรับลำเลียงอาหารและอาวุธเช่นเดิม

ต่อมาก็มีเรือกราบขึ้นอีกชนิดหนึ่ง ใช้การแบบเรือไชย แต่แล่นได้เร็วกว่า

อย่างไรก็ตาม ในเวลารว่างศึกสงคราม พระเจ้าอยู่หัวแต่ละพระองค์มักจะโปรดให้ใช้กระบวนทัพเรือเสมอโดยเสด็จบำเพ็ญพระราชกุศล เช่น ทอดผ้าพระกฐิน หรือเสด็จนมัสการพระพุทธบาท โดยถือว่าเป็นการฝึกซ้อมเรียกกระบวนพลไปด้วย กองเรือเหล่านี้จะตกแต่งอย่างสวยงาม มีการแก้ไขดัดแปลงเพิ่มเติมขึ้นอีกในสมัยหลังจึงมีเรือกั้ง และเรือศรี ซึ่งก็เป็นการตกแต่งเรือไชย ด้วยการสลักลวดลายให้สวยงามขึ้น เรียกว่าเรือพระที่นั่งกั้ง ถ้ามีการตั้งบุชบกและตกแต่งยิ่งขึ้น เรียกว่า เรือพระที่นั่งศรี หรือเรือศรี

* ในหนังสือเล่มนี้ สดกคำว่า “เรือไชย” และ “เรือชัย” ทั้ง ๒ แบบ ในเอกสารเก่าก่อนช่วง พ.ศ. ๒๕๐๐ ส่วนใหญ่ใช้ว่า “เรือไชย” แต่ปัจจุบันนิยมเขียนว่า “เรือชัย” รวมทั้งชื่ออื่นๆ ที่อาจสะกดแตกต่างกันด้วย

^๒ พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม ๑, หน้า ๒๙.

เอกสารของชาวฝรั่งเศส * ได้บันทึกเกี่ยวกับเรือของราชอาณาจักรสยามในสมัยรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราชไว้ว่า “เรือนั้นลำยาวและแคบมาก มักจะทำขึ้นจากซุงท่อนเดียว ใช้ลู่เจาะเอาตามความยาวแล้วถากด้วยเครื่องมือเหล็กแล้วนำขึ้นแขวนอย่างไฟ และค่อยๆ เบิกไปให้กว้างสุดเท่าที่จะทำได้โดยไม่ให้เนื้อไม้แตก....เรือเหล่านี้มีราคาแพง เรือลำหนึ่งๆ ใช้ฝีพายรวม ๕๐ - ๖๐ คน

ที่ตกแต่งกันอย่างสวยงามและทำด้วยฝีมือประณีตก็มีเหมือนกัน แตกต่างกันไปตามสถานภาพของบุคคลที่เป็นเจ้าของ เรือของขุนนางชั้นผู้ใหญ่จะมีฝีพาย ๕๐ ถึง ๖๐ มียกพื้นทึกลางลำ ใช้เป็นที่นั่งของพวกขุนนางเหล่านั้น เครื่องตกแต่งมีแต่ตัวไม้กับเสือลำแพนเท่านั้น แต่ประดิษฐ์ลวดลายสวยงามมาก หลังคาเรือกัญญาของพวกออกญาทำเป็นสามชั้น ของพวกออกพระกับออกหลวงซึ่งลำเล็กมากน้อยมีสองชั้นส่วนของพวกขุนนางอื่นๆ นั้นมีชั้นเดียว เรือของประชาชนไม่มีหลังคาเลย ถึงจะมีก็ไม่ตกแต่งประดับประดาอะไรทั้งนั้น ทำเป็นรูปหลังคายาวและต่ำ การที่ทำประทุนเรือแบบนี้ก็เพื่อป้องกันแดดและฝนโดยแท้ มีแต่เรือของท่านเสนาบดีผู้ใหญ่สองท่านเท่านั้นที่หาทอง และหลังคาคลุมด้วยผ้า ทำเป็นรูปเปลือกหอยและสูงกว่าของเรือลำอื่นๆ มีอยู่บ่อยเหมือนกันที่พระเจ้าแผ่นดินพระราชทานเรือหาทองล่องชาดให้เป็นบำเหน็จแก่ขุนนางซึ่งมีความงามเกือบเท่าๆ กับของเสนาบดี แต่จะนำออกใช้ได้เฉพาะในโอกาสตามเสด็จพระราชดำเนิน และในงานพระราชพิธีอย่างตามหมายกำหนดการเท่านั้น...

* นิโคลาส แชรเวส, ประวัติศาสตร์ธรรมชาติและการเมืองแห่งราชอาณาจักรสยาม, สันต์ ท. โกมลบุตร แปล. โรงพิมพ์อักษรสัมพันธ์, ๒๕๐๖, หน้า ๑๐๖ - ๑๐๘.

เรือกัญญาของพวกผู้หญิงมีสกุล แตกต่างจากเรือของพวกข้าราชการ เพียงกั้นเรือนยอดเสียทุกด้าน เท่านั้นใช้หญิงทาสเป็นฝีพาย...”

นอกจากนี้ ยังมีบันทึกเกี่ยวกับการเสด็จพระราชดำเนินโดยทางชลมารคไว้ด้วยว่า “...การจัดตั้ง รั้วขบวนนำดูมาก.... มีเรือซึ่งกว่าสองร้อยหัวสิบลำจอดเรียงรายอยู่เป็นระยะทั้งสองฟากฝั่งแม่น้ำ ในจำนวน ๒๐ หรือ ๓๐ ลำ... นำเรือพระที่นั่งทรงเป็นคู่ๆ ไปข้างหน้า เรือพระที่นั่งนั้นใช้ฝีพาย พวกแขนแดงซึ่งมีความ ขำขานญามากและได้รับเลือกเฟ้นมาเป็นพิเศษ ทุกคนสวมหมวก เสื้อเกราะ ปลอกเข้า และปลอกแขนทำด้วย ทองคำทั้งสิ้น นำดูแท้ๆ เวลาเขาพายพร้อมๆ กันเป็นจังหวะจะโคน พายนั้นหาทองเหมือนกัน เสียงพายกระทบ กันเบาๆ ประสานกับทำนองเนื้อเพลงที่เขาเห่ขอพระเกียรติพระเจ้าแผ่นดิน เป็นคล้ายเสียงดนตรีที่เสนาะโสต ของพวกชาวบ้านเมืองเป็นอันมาก... พระวิสูตรเรือพระที่นั่งทรงนั้นประดับด้วยอัญมณีอันมีค่า และบนยกพื้น นั้นปูลาดด้วยพรมอย่างดีที่นำมาจากต่างประเทศทางตะวันออก มีขุนนางหนุ่มหกคนหมอบเฝ้าอยู่เป็นประจำ ที่ตรงท้ายเรือมีปั่งสุรยกไว้เป็นสำคัญ เพื่อให้เป็นที่สังเกตว่าผิดจากลำอื่นๆ มีเรืออีก ๒ ลำ ซึ่งใหญ่โตและ งดงามเสมอกันแล่นขนบข้ามไป เขาเรียกว่า **เรือแซงรักษาพระองค์** และอีกสองลำซึ่งไม่ใหญ่โตและงดงาม เท่าสองลำแรก แต่ปิดพระวิสูตรลงหมดทุกด้านแล่นตามมา เพราะกลางที่พระเจ้าแผ่นดินจะเสด็จเสวยพระ สุธรรส หรือพระกระยาหาร นอกจากว่าจะเสด็จถึงพลับพลาที่ประทับหรือพระตำหนักแรมระหว่างทางเสด็จ พระราชดำเนินเท่านั้น จึงจะเสด็จขึ้นประทับเสวยที่นั่น เรือหาทองอีกห้าสิบลำรูปพรรณต่างๆ กัน แต่ทั้งงดงาม

* เล่มเดียวกัน, หน้า ๒๗๓ - ๒๗๕.

ไม่แพ้กันตามเสด็จพระราชดำเนินไปอย่างมีระเบียบ อันเป็นการสมทบขบวนการแห่แทนเท่านั้น เพราะจะมีอยู่ราวสิบหรือสิบสองลำที่อยู่ใกล้เรือพระที่นั่งเท่านั้นที่มีผู้คนลงมาเต็มลำ มีเรือทรงของพระราชบุตร เรือของพวกเสนาบดีผู้ใหญ่ และขุนนางคนสำคัญ ที่โดยเสด็จพระราชดำเนินเท่านั้น ขุนนางอื่นๆ จะโดยเสด็จก็เฉพาะแต่ในวันพระราชพิธีซึ่งจะมีเรือต่างๆ รวมกันถึงสองร้อยกว่าลำ ซึ่งเป็นเรือที่ไม่รู้จะงดตามเท่าใดนัก ถึงจะใหญ่โตและมีรูปพรรณอย่างเดียวกัน แต่แล่นไปได้รวดเร็วเสมอ หรือเร็วกว่ารถม้าโดยสารถะหว่างหัวเมืองต่อหัวเมืองของเราเสียอีก”

ในสมัยกรุงศรีอยุธยา มีกล่าวถึงเรือพระที่นั่งอยู่บ้าง ตั้งแต่รัชกาลสมเด็จพระไชยราชา เมื่อพระองค์เสด็จไปเมืองเชียงกรเชียงกราน พ.ศ. ๒๐๘๑ ปรากฏชื่อเรือ ๒ ลำในกระบวนกองทัพเรือคือ เรืออ้อมแก้วแสนเมืองมา และเรือไกรแก้ว ซึ่งโดนพายุเสียหาย และต่อมาในรัชกาลสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ พ.ศ. ๒๐๙๓ เมื่อครั้งที่ทรงผนวชอยู่นั้น ขุนพิเรนทรเทพได้ส่งเรือพระที่นั่งขั้วสุพรรณหงส์ ไปรับที่วัดราชประดิษฐฐานเพื่อนิมนต์ให้ลาลิขชาตและขึ้นเสวยราชย์ และใน พ.ศ. ๒๐๙๕ โปรดให้แปลงเรือแซงเป็นเรือไชยและเรือศิระะสัตว์

ต่อมาในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ปรากฏมีเรือพระที่นั่ง^๑ คือเรือพระที่นั่งอลงกตนาวา เรือพระที่นั่งศรีสมรรถไชย เรือพระที่นั่งพระศุขพาหะ เรือพระที่นั่งชลวิมานกาญจนาบวรนาวา เรือพระที่นั่งนพรัตนพิมานกาญจนาอลงกตมหานาวาเอกชัย เรือพระที่นั่งจิตรพิมานกาญจนาภรณ์ศรีสมรรถชัย เรือพระที่นั่งศรีสุพรรณหงส์ นอกจากนี้มีเรือกระบวนซึ่งได้แก่ เรือตั้ง เรือกัน เรือชัย เรือรูปสัตว์ และเรือขาน

รัชกาลสมเด็จพระเพทราชา^๒ ปรากฏชื่อเรือพระที่นั่งไกรสรมุขพิมาน และเรือพระที่นั่งบัลลังก์มานทอง ซึ่งชื่อเหล่านี้เข้าใจว่าเป็นการบอกลักษณะเรือมากกว่าที่จะเป็นชื่อ รัชกาลสมเด็จพระเจ้าเสือ^๓ มีเรือพระที่นั่งมหานาวาทัยรถ และเรือพระที่นั่งเอกชัย ส่วนรัชกาลสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ^๔ มีเรือพระที่นั่งไกรสรมุขพิมานและศรีสมรรถไชย

ในสมัยกรุงธนบุรี^๕ รัชกาลสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ปรากฏชื่อเรือพระที่นั่งคือ

๑. เรือพระที่นั่งสุวรรณาวาทัยรถ มีขนาดยาว ๑๗ วา ปากกว้าง ๓ วาเศษ ใช้พลกรเชียง ๒๙ คน
๒. เรือพระที่นั่งกราบ มีขนาดยาว ๑๑ วา ถึง ๑๓ วา ใช้พลพาย ๔๐ คน

^๑ พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา, หน้า ๓๕, ๓๖, ๔๓, ๔๕, ๔๑, ๔๖.

^๒ เล่มเดียวกัน, หน้า ๑๒๔, ๑๓๖.

^๓ เล่มเดียวกัน, หน้า ๑๔๖.

^๔ เล่มเดียวกัน, หน้า ๒๑๗, ๒๔๖.

^๕ เล่มเดียวกัน, หน้า ๓๓๖.

สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช รัชกาลที่ ๑ มีเรือพระที่นั่งปรากฏชื่อดังนี้* คือ

๑. เรือพระที่นั่งบัลลังก์แก้วจักรพรรดิ
๒. เรือพระที่นั่งสวัสดิขงชัย
๓. เรือพระที่นั่งบัลลังก์บุษบกพิศาล
๔. เรือพระที่นั่งพินามเมืองอินทร์
๕. เรือพระที่นั่งบัลลังก์หินกรสองศรี
๖. เรือพระที่นั่งสำเภาทองท้ายรถ
๗. เรือพระที่นั่งมณีจักรพรรดิ
๘. เรือพระที่นั่งศรีสมรลไชย ซึ่งโปรดให้สร้างใหม่ กับเรือกระบวนอื่นๆ

การเสด็จเสียบพระนครจัดเป็นส่วนหนึ่งในพระราชพิธีบรมราชาภิเษก^๖ เนื่องมาแต่พิธีที่ทำในพระราชฐาน มีการเสด็จออกท้องพระโรงให้ข้าราชการทั้งปวงได้มีโอกาสเข้าเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท เมื่อเสร็จการพิธีในพระราชฐานจึงเสด็จออกเสียบพระนคร เพื่อให้ประชาชนได้มีโอกาสเข้าเฝ้าโดยทั่วหน้ากันด้วย แต่ประเพณีการเสียบพระนครแต่เสด็จพระเจ้าแผ่นดิน เป็นกระบวนการพยุหยาตราอย่างใหญ่ คล้ายกับยกกองทัพ ผิดกับกระบวนแห่เสด็จในการพิธีอื่นนั้น น่าจะสันนิษฐานได้ว่า ประเพณีโบราณเป็นการเสด็จเสียบเมืองรายรอบมณฑลราชธานีโดยทางบกบ้างทางเรือบ้าง และประทับรอนแรมไปหลายวันจนกว่าจะรอบมณฑลราชธานีเพื่อบำรุงความสามัคคี และให้ประจักษ์พระเดชานุภาพแก่ประชาชนทั้งหลาย ระยะต่อมาเห็นเป็นการลำบากโดยมีจำเป็น จึงย่นระยะทางลงมาเป็นเสด็จเสียบพระนครราชธานี

การเสด็จเสียบพระนครในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ เสียบพระนครทางเรือเคยมีแค่ ๒ ครั้ง คือในรัชกาลที่ ๑ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช เมื่อสร้างพระนคร และเครื่องเฉลิมพระราชอิสริยยศต่างๆ รวมทั้งเรือกระบวนแห่เสด็จ สำเร็จแล้วทำการพระราชพิธีบรมราชาภิเษกเต็มตามตำราเมื่อ พ.ศ. ๒๓๒๘ จึงเสด็จเสียบพระนครทั้งทางบกและทางเรือครั้งหนึ่ง กับรัชกาลที่ ๔ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้มีการเสด็จเสียบพระนครทั้งทางบกและทางเรืออีกครั้งหนึ่ง เนื่องจากในปลายสมัยรัชกาลที่ ๓ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงสร้างและซ่อมแซมเรือพระที่นั่ง และเรือกระบวนไว้ เมื่อพระบรมราชาภิเษกในรัชกาลที่ ๒ รัชกาลที่ ๓ รัชกาลที่ ๔ ถึงรัชกาลปัจจุบัน มีการเสด็จเสียบพระนครทางชลมารคด้วย

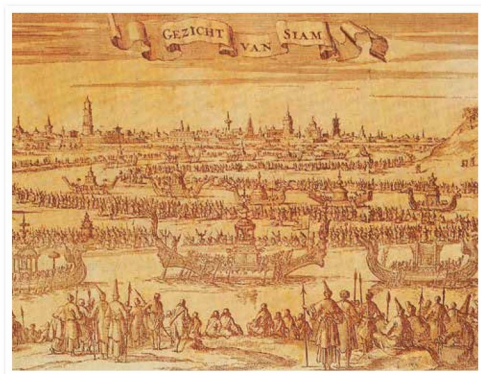
การลอยพระประทับในสมัยรัชกาลที่ ๓ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวใช้เรือบัลลังก์ขนาน^๗ ซึ่งมี ๒ ลำ จอดขนานกัน ในเรือบัลลังก์นั้น แต่เดิมลัดในกันมานานเป็นที่พระบรมมหาราชวัง ที่ลงพระบงคนเรือที่สำหรับตั้งนั้นก็มี พระสุพรรณราช และมีชั้นพระสุธารส อย่างเช่นเสวยพระกระยาหาร ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ ๔ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรับสั่งให้เลิกที่ทรง ที่พระบรมมหาราชวัง คงแต่เครื่องพระสุธารส

การจัดเรือพระที่นั่งอัญเชิญที่ปรากฏคือ ในเรือบัลลังก์ทั้งสองลำนั้นกันมานานสักระยะหนึ่งเรือท้ายเรือหัวเรือท้ายเรือเป็นข้างหน้า ที่ตรงมานสักระยะหนึ่งเรือท้ายเรือมีม่านยึดออกไปในน้ำ บังมิให้เจ้าพนักงานที่อยู่หัวเรือท้ายเรือแลเห็นเข้ามาข้างใน ต่อเมื่อเวลาจะปล่อยเรือกระบวนจึงได้ชักม่าน

* เสนีย์เพียรพานิชย์, หน้า ๔๘๓, ๔๘๗, ๔๙๒, ๔๙๓, ๖๒๘.

^๖ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๕, สำนักพิมพ์พระนคร, ๒๕๑๔, หน้า ๒๐๐ - ๒๐๑.

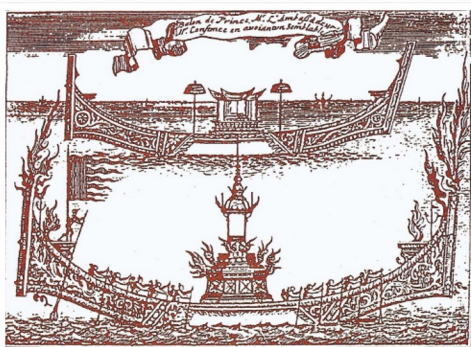
^๗ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, "การลอยพระประทับ" ใน พระราชพิธีสิบสองเดือน, แพร่พิทยา, ๒๕๑๔, หน้า ๒๕ - ๓๐.

ริ้วกระบวนพยุหยาตราทางชลมารค ซึ่งบาทหลวงชาวฝรั่งเศสเขียนไว้ในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช (พ.ศ. ๒๑๔๔ - ๒๒๓๑)

จากหนังสือ Guy Tachard, Voyage to Siam, White Orchid Press 1981

Royal Barge Procession seen by the French Catholic father during the reign of King Narai the Great in late 17th century.

ภาพเรือในริ้วกระบวนพยุหยาตราทางชลมารค สมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช (พ.ศ. ๒๑๔๔ - ๒๒๓๑)

จากหนังสือ Guy Tachard, Voyage to Siam, White Orchid Press, Bangkok 1981

Close-up of the two barges in the Royal barge Procession seen by the same Catholic father.

การป้องกันรักษามีการล้อมวงในลำน้ำทอดหุ่นเป็น ๓ สาย สายในมีแพหอกายเป็นระยะ เรือประจำหุ่นสายในข้างเหนือนี้มีกรมกองตระเวนขวา กรมกองอาสาขวา ประตูกมพระกลาโหม เจ้ากรมพระตำรวจนอกขวา กรมเจ้าพระตำรวจพระสนมขวา เรือกรมสรรพากรในสรรพากรนอก ส่วนทางใต้มีหัวเรือบัลลังก์ หุ่นสายใน กรมกองตระเวนซ้าย เรือประตูกมมหาดไทย กรมกองกลางซ้าย เจ้ากรมพระตำรวจนอกซ้าย เจ้ากรมพระตำรวจสนมซ้าย เรือหุ่นกรมท่ากลาง ภายหลังเติมเรือทหารทอดสมอสักต่อน้ำท้ายน้ำขึ้นอีกข้างเหนือมี กรมทหารหน้า ๔ ลำ ข้างใต้น้ำทหารหน้า ๒ ลำ

หุ่นสายกลางเหนือมี เรือหุ่นกรมอาสาจาม ๒ ลำ เรือหุ่นกรมเรือกันขวา เรือสิงโตกรมอาสาใหญ่ ขวา เรือสางกรมทวนทองขวา เรือเหรากรมอาสาธรองขวา เรือกิเลนกรมเขนทองขวา เรือหุ่นสามพระคลังทอดเชือกอย่างละ ๑ ลำ ส่วนใต้น้ำมีเรือกรมอาสาจาม ๒ ลำ เรือกรมเรือกันซ้าย เรือสิงโตกรมอาสาใหญ่ เรือสางกรมทวนทองซ้าย เรือเหรากรมอาสาธรองซ้าย เรือกิเลนกรมเขนทองซ้าย เรือหุ่นสามพระคลังทอดเชือก อย่างละ ๑ ลำ

ที่หุ่นกลางตรงหน้าบัลลังก์ มีเรือดอกไม้เพลิง ๒ ลำ เรือพิณพาทย์ เรือกลองแขก เรือเจ้ากรมพระตำรวจใน และเรือเจ้ากรมพระตำรวจใหญ่ มีทั้งเหนือ น้ำ ท้ายน้ำ แห่งละลำ นอกหุ่นสายกลางมีเรือทหารปืนใหญ่อยู่นอก หุ่นสายกลาง เหนือ น้ำ และท้ายน้ำ แห่งละลำ

จะเห็นได้ว่าการจัดสายเรือทอดหุ่นนี้เป็นการจัดกระบวนเรือที่คล้ายกับกระบวนเสด็จพยุหยาตราทางชลมารค และบรรดาเรือที่มาทอดหุ่นก็เป็นเรือของข้าราชการจากกรมต่างๆ เช่นเดียวกับในกระบวนเสด็จพยุหยาตราทางชลมารคอีกเช่นกัน

กระบวนหลวงสำหรับทรงลอยที่มีมาแต่เดิมนั้น คือ เรือรูปสัตว์ต่าง ๆ เรือศรี เรือชัย เรือโอ เรือคอน และเรือหยวก ในพ.ศ. ๒๓๖๘ และ พ.ศ. ๒๓๖๙ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้พระบรมวงศานุวงศ์ ข้าราชการ ทำกระบวนใหญ่ถวาย และมีมาตลอดรัชกาล ซึ่งการทำกระบวนนี้ต้องลงทุนมาก ครั้นถึงรัชกาลที่ ๔ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงทราบว่าเป็นเรื่องเงินมาก จึงโปรดให้ยกเลิกและภายหลังจึงโปรดให้มีเรือพระที่นั่งอนันตนาคราช และเรือชัยแด่แทนกระบวนใหญ่สองลำ ในบุษบกเรือพระที่นั่งอนันตนาคราชตั้งพระพุทธรูปหิ้งคั่นน้อย เรือชัยสำหรับตั้งพานพุ่มไม่มีเครื่องนมัสการ ต่อมาในรัชกาลที่ ๕ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงใช้เรือพระที่นั่งสุพรรณหงส์แทนเรือชัย

นี่เป็นหลักฐานอีกอย่างหนึ่งถึงการใช้เรือพระที่นั่ง และเรือกระบวนในงานอื่นนอกเหนือไปจากงานเสด็จพยุหยาตราทางชลมารค ซึ่งจะเปรียบเทียบกับกระบวนแห่งพระกฐินพยุหยาตราทางชลมารคในรัชกาลทางที่ ๓ เช่นเดียวกัน หรือเปรียบเทียบกับกระบวนเสด็จเสียบพระนครทางชลมารครัชกาลที่ ๔ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

กระบวนเรือพระราชพิธี ที่ใช้ในงานพระบรมศพ

การใช้เรือพระที่นั่งอัญเชิญพระบรมศพปรากฏเป็นครั้งแรกในรัชสมัยของสมเด็จพระเพทราชา พระองค์ทรงโปรดให้อัญเชิญพระบรมศพของสมเด็จพระนารายณ์มหาราชจากเมืองลพบุรี มายังกรุงศรีอยุธยาเพื่อถวายพระเพลิงโดยใช้เรือพระที่นั่งศรีสมรดิไชย ซึ่งสมเด็จพระเพทราชาได้เสด็จโดยเรือพระที่นั่งไกรสรสมุขพิมานเป็นกระบวนพยุหยาตรา เมื่อถึงพระราชวังหลวงก็เชิญพระบรมโกศขึ้นประดิษฐาน ณ พระที่นั่งสุริยารินทร์มหาปราสาท เมื่อถึงกำหนดเวลาถวายพระเพลิงพระบรมศพก็ได้อัญเชิญพระบรมโกศประดิษฐานเหนือบุษบกพระมหาพิชัยราชรถเข้าริ้วกระบวนแห่ไปยังพระเมรุมาศ

สำหรับการพระราชพิธีพระบรมศพที่ใช้กระบวนเรือพระราชพิธีจัดเป็นริ้วกระบวนที่เด่นชัดนั้น ปรากฏในงานพระบรมศพของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศและพระมหาสี ซึ่งมีการใช้พยุหยาตราทั้งทางสถลมารค (ทางบก) และทางชลมารค (ทางน้ำ) นั่นคือ เมื่อแห่พระบรมศพจากพระที่นั่งจักรวรรดิไพฑูริยต์ไปยังพระเมรุมาศ โดยใช้กระบวนพยุหยาตราทางชลมารคโดยอัญเชิญพระบรมศพประดิษฐานบนพระมหาพิชัยราชรถ มีราชรถน้อยนำ ๓ องค์ คือ ราชรถสมเด็จพระสังฆราชอ่านพระอภิธรรม ราชรถโปรยข้าวตอกดอกไม้ ราชรถโยงผ้ากาสา แล้วจึงถึงพระมหาพิชัยราชรถ และตามด้วยราชรถที่ใส่ท่อนจันทน์ กล้วยนา กระลำพักปิดทอง มีรูปเทวดาเชิญถืออยู่บนรถ ต่อมาเป็นริ้วกระบวนรูปสัตว์ที่ดั่งมณฑป ๒๐ คู่ใส่น้ำมัน พิมเสน และเครื่องหอมต่าง ๆ ตามด้วยกระบวนเครื่องสูง

หลังจากถวายพระเพลิงพระบรมศพแล้ว อัญเชิญผอบทองพระอัฐิขึ้นประดิษฐานบนเสลี่ยงทองด้วยกระบวนพยุหยาตราไปขึ้นเรือพระที่นั่งกั้งแก้วจักรรัตนแห่ด้วยกระบวนพยุหยาตราทางชลมารค โดยสมเด็จพระเจ้าเอกทัศ พระราชโอรสพระองค์ใหญ่ประทับเรือพระที่นั่งเอกไชย และสมเด็จพระเจ้าอู่ทองพระราชโอรสพระองค์เล็กประทับบนเรือพระที่นั่งทองขวานฟ้า ตามด้วยเรือเกณฑ์แห่ต่าง ๆ ตามหน้าที่ มีเรือพระที่นั่งครุฑเรือพระที่นั่งหงส์ ต่อกระบวนด้วยกระบวนเรือซ้ายขวาเป็นคู่ ๆ ได้แก่

เรือนาคเหรา	เรือนาควาสูกีรี
เรือมังกรมหรณพ	เรือมังกรจบกษานสินธุ์
เรือเอกไชยเหินหา	เรือเอกไชยหลาวทอง
เรือสิงห์รัตนานัน	เรือสิงห์ห้านาวา
เรือนรสิงห์วิสุทธียาสินธุ์	เรือนรสิงห์ถวิลอากาศ
เรือไกรสรสมุขมณฑป	เรือไกรสรมุขนาวา
เรืออั้งหมสระพิมาน	เรือเทพเกศหา

จากนั้นตามด้วยเรือของเจ้าพระยา พระยา ตามตำแหน่งต่างๆ เช่น เรือคชสิทธิ์ เรือม้า เรือเลี้ยงผา เรือเสือ เรือเกณฑ์รูปสัตว์ต่าง ๆ เรือตั้ง เรือกันซ้ายขวา จากนั้นเป็นเรือมหาดเล็กเกณฑ์อื่น ๆ ที่อัญเชิญเครื่องราชูปโภคและเครื่องสูง พระราชบุตร พระราชธิดาประทับเรือศรีสักกลาด พระสนมกำนัลลงเรือศรีผ้าแดง เรือมหาดเล็กขอเฝ้าตามเสด็จหลังกระบวนแห่รวมทั้งนายแพขนมามาตั้งลงเรือเสด็จตามเสด็จหลังกระบวนแห่ตามตำแหน่ง

กระบวนพยุหยาตราทางชลมารคที่ใช้ในการพระบรมศพนั้นยังคงทำสืบต่อมาอีกหลายรัชกาล ดังเช่นงานพระบรมศพสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี งานพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช งานพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว แม้ว่าบางรัชกาลจะจัดเฉพาะกระบวนแห่พระอังคารเพื่อไปลอยในแม่น้ำ เช่น การลอยพระอังคารกรมพระราชวังบวรมหาดสูรสิงหนาทในรัชกาลที่ ๑ ก็อัญเชิญพระอังคารประดิษฐานบนเรือพระที่นั่งถึงไปลอยที่หน้าวัดปทุมคงคา โดยเฉพาะการพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเป็นพระมหากษัตริย์องค์ที่ ๒ ร่วมกับพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ประทับอยู่ที่พระราชวังบวรสถานมงคล (วังหน้า) พระบรมศพของพระองค์ได้รับการอัญเชิญเข้ากระบวนแห่จากประตูโอภาสพิมาน ไปออกประตูพิจิตรเจษฎา ถึงพระตำหนักน้ำแล้วอัญเชิญพระบรมศพขึ้นประดิษฐานเหนือพระแท่นแว่นฟ้าในเรือพระที่นั่งไกรสรสมุขพิมานแท้ไปขึ้นพระมหาพิชัยราชรถที่หน้าวัดพระเชตุพนฯ เพื่อเข้ากระบวนแห่ไปยังพระเมรุมาศ เมื่อพระราชทานเพลิงพระบรมศพแล้วได้แห่พระอังคารด้วยกระบวนเรือพระที่นั่ง โดยผอบพระอังคารประดิษฐานบนเรือพระที่นั่งไกรสรสมุขพิมานไปลอยที่หน้าวัดยานนาวา เช่นเดียวกับงานพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แต่ของพระองค์ทรงเรือพระที่นั่งเอกไชย และรู้กระบวนประกอบด้วยเรือพระที่นั่งถึง ๒ ลำตั้งบุษบก เรือศรี ๔ ลำ เรือม่านทองแย่ง ๒ ลำ เรือม่านลาย ๒ ลำ เรือกราบผูกม่านทอง ๘ ลำ มีเรือตั้งเป็นเรือคู่ชัก ๑๐ คู่

ปัจจุบันการใช้กระบวนเรือพระที่นั่งอัญเชิญพระบรมศพหรือพระอังคารมิได้ปรากฏอีก กล่าวได้ว่าได้หมดความสำคัญไปแล้วนั่นเอง

การจัดริ้วขบวนเรือพระราชพิธี ในกระบวนพยุหยาตราทางชลมารคในอดีต

การจัดริ้วกระบวนเรือพระราชพิธีในสมัยสุโขทัยไม่มีหลักฐานใดแสดงชัดถึงการจัดริ้วกระบวนเรือ เพียงแต่กล่าวถึงว่า มีการจัดกระบวนเรือพระที่นั่งไปรับพระศรีศรียราชราชจุฬามณีศรีรัตนลึงกาที่ปมาหาสามี เป็นเจ้า จากลังกาสัมัยพระเจ้าลิไทเท่านั้น ดังนั้นในสมัยสุโขทัย เราจึงไม่อาจทราบถึงระเบียบแบบแผนการจัดริ้วกระบวนเรือได้

ตามที่กล่าวมาแล้วว่า การจัดกระบวนเรือพระราชพิธีที่มีเป็นประธานนับแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นต้นมานั้น มักจะเป็นกระบวนพยุหยาตราทางชลมารคในการบำเพ็ญพระราชกุศลราชนกฐิน หรือถวายผ้าพระกฐินเป็นสำคัญ กับการเสด็จไปนมัสการพระพุทธบาทที่สระบุรี

เรือพระที่นั่งสร้างขึ้นในสมัยกรุงศรีอยุธยานั้น ปรากฏหลักฐานว่า ในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง* (พ.ศ. ๒๑๗๓ - ๒๑๙๘) ทรงสร้างเรือพระที่นั่งกิ่งขึ้น กับทรงตั้งกฐินบกพยุหยาตราใหญ่เป็นครั้งแรก แม้ว่าจะมีการกล่าวถึงชื่อเรือพระที่นั่งศรีสุพรรณหงส์ เรือพระที่นั่งสุพรรณนิมานนาวา และเรือพระที่นั่งมหานาวาท้ายรณมาในรัชกาลก่อนๆ แล้ว ต่อมาในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช (พ.ศ. ๒๑๙๙ - ๒๒๓๑) พระองค์ได้โปรดเกล้าฯ ให้มีการเขียนริ้วขบวนเสด็จไว้ทั้งกระบวนพยุหยาตราทางชลมารคและกระบวนพยุหยาตราทางบก ซึ่งหนังสือนี้มีชื่อว่า “ริ้วกระบวนแห่พยุหยาตราทางชลมารค สมเด็จพระนารายณ์มหาราช” หนังสือนี้เข้าใจว่าคัดลอกมาจากภาพเขียนฝาผนังที่วัดยม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ภาพเขียนจริงนั้น ปัจจุบันถูกทำลายไปหมดแล้ว จากหนังสือกระบวนแห่พยุหยาตราทางชลมารค สมเด็จพระนารายณ์มหาราชนี้ได้ทราบชื่อเรือในริ้วกระบวนว่าดังนี้

เริ่มด้วย

ขันท้าวพรเทณ^๑

ไชยขันใหญ่ขวา

ไชยอัศวบรรมาขวา

ไชยภาชนะข้างขวา

ไชยอธิการสักตี่ขวา หลวงเทพา

ไชยภูเลิดอาษาขวา พระยาพิไชยสงคราม

ไชยชานะเขนทองขวา พระยาพิไชโยนฤทธิ

ไชยเรืองฤทธิ์ พระยาท้ายน้ำ

ไชยไหว์ธรมี เมือง

ไชยนคร รัง

ตามชมไชยเทพน

สุพรรณดาวใหญ่ซ้าย

ไชยเขจรภาชีม้าซ้าย

ไชยถ้อย ข้างซ้าย

ไชยธรรณาทิพัศตี่ซ้าย หลวงศรีกลาสุมุท

เกิดฤไชยอาษาซ้าย พระยารามคำแหง

สะฤไชยเขนทองซ้าย พระยาริษิตณรงค์

ไชยพิศณุ พระยาเดโช

ไชยนัดทิหวัน (นทีหวัน)

ไชยขจร คลัง

* กรมศิลปากร, *คำให้การขุนหลวงหาวัด*, (กรุงเทพฯ : คลังวิทยา, ๒๕๑๕), หน้า ๓๒๖.

^๑ เขียนตามภาษาเดิม.

ลักษณะเรือในกระบวนพยุหยาตราทางชลมารค สมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช จากหนังสือ Guy Tachard, *Voyage to Siam*, White Orchid Press, Bangkok 1981.

Close-up of the barges in the Royal Barge Procession during the reign of King Narai the Great.

โหมตญ้ออาวาศิเศศ ขวากัน

โหมตญ้ออาวาศิเศศ ซ้ายกัน

โหมตตำรวจใหญ่ ขวากัน

โหมตญ้อตำรวจใหญ่ ซ้ายกัน

โหมตญ้อตำรวจโน ขวากัน

โหมตญ้อตำรวจโน ซ้ายกัน

ทองแขวนฟ้า บ้านใหม่ ขวากัน

ทองแขวนฟ้า โฟเรียง ซ้ายกัน

โหมตญ้อทหารโน ขวากัน

โหมตญ้อทหารโน ซ้ายกัน

โหมตญ้อลัศดี ขวากัน

โหมตญ้อลัศดี ซ้ายกัน

เรือพระที่นั่งศรีสามกลไชยลำทรงหมื่น นักสราขสถือองหน้าเรือ กิ่งพันดำนาคราช จมื่นสรพรหมภักดี
นาควาสูกรี จมื่นศรีเสาวรักษ์

เรือพระที่นั่งชลวิมารไชยตั้งชั้น ๕ กิ่งพันดำ

เรือพระที่นั่งไกรขรรคมหาดั้งชั้น ๕ กิ่งพันดำ

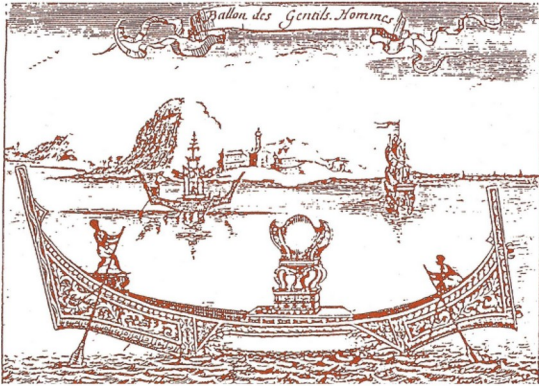
เรือพระที่นั่งศรีพิมารไชยตั้งชั้น ๓ กิ่งพันดำ

ทรงพระเทวกรรม เรือพระที่นั่งไกรแก้วจักรรัตตั้งชั้น ๒ กิ่งพันดำ

ทรงพระไชยวัฒน์ เรือพระที่นั่งขรรพรมไชยตั้งชั้น ๑ กิ่งพันแดง

ครุฑคู่ซีก

ครุฑคู่ซีก

ลักษณะในกระบวนการพยุหยาตราทางชลมารค สมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช จากหนังสือ Guy Tachard, Voyage to Siam, White Orchid Press, Bangkok 1981.

A part of the Royal Barge Procession during the King Narai Great's time.

เอกราชพันคำ ไชยบรรพตวิไล ดำรงใหญ่ขวา เอกราชพันคำ ไชยรัตนนิมิต ดำรงใหญ่ซ้าย
เรือพระที่นั่งไกรสรสมุทร กิ่งพันคำ

เรือพระที่นั่งศรีสุทรีไชย กิ่งพันคำขวา กิ่งพันคำซ้าย กิ่งพันคำซ้าย กิ่งพันคำซ้าย
เรือเอกราชพันคำ ดำรงนอกขวา เอกราชพันคำ เรือเอกราชหลวงทอง ดำรงนอกซ้าย

เรือพระที่นั่งเอกราชพันคำ กรมพระวังบูร

เรือพระที่นั่งเอกราชพันคำ เจ้าต่างกรม

เรือม้าน้ำ หมื่นศรีสะเทว หรือเลียงผา หมื่นรินทสนี

เรือพิฆาตประกอบด้วยเรือแซดต่อไปนี้

แซดกตบวร	สมิงนครอิน	แซสรลันธุ	สมิงเพนน้อย
แซวิพรรธล	พญาเกียร	แซอนนตสมุทร	พญาพระราม
แซวรารีย์	พระโชติค	แซศรีสมุทร	หลวงทองสื่อ
แซสินธุสวัสดิ์	พระสมบัติบาล	แซพิพัฒสาคร	พระยาไชยสวรรค์
แซไชยานพ	หลวงศรียศ	แซจบสาคร	พระยาไชยสวรรค์
แซไชยานพ	หลวงศรียศ	แซจบสาคร	พญาจุลา
โตมะหามะหอรณบ		โตจบภพไตร	

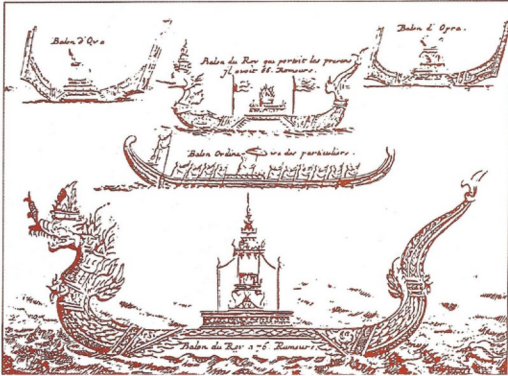
โตกำแหงอาทิตย์		โตฤทธิพิไชย
อุทกธารา		ศรีสำแดงฤทธิ
คงคากระริน		สิทธิสำแดงรม
สิงหะรัตนาด		สิงหาสนาวา
เสนพที่		สิสุทธชล
ปักชีฉวิล		บินอากาศ
สินธุปักชี		อินทริพิชัย
วิภาโลย		ราไภยบิน
คชสีห์น้อย	พระยาสุรเสนา	คชสีห์ใหญ่ สมุหพระกลาโหม
ราชสีห์น้อย	พระยามหาอำมาตย์	ราชสีห์ใหญ่ สมุหนายก
เลียงผาใหญ่	เทพอรชุน	ม้าใหญ่ ราชบุกล
อั้งหะ	หลวงอินนาวา	สุระพิมาร หลวงพรหมนาวา
มกรมะหะมาหะทิศจรรย		มกรมะหะมาหะทรนพเดช
มกรเตรจไตรภบ		มกรจบจักรพาฬ
นาคอุดรราช		นาคนายก
นาคจักรทาทวนทอง		นาคถบองรัตน
โขมดญาเคนหัดอย่างฝรั่ง ขวากัน		โขมดญาเคนหัดอย่างฝรั่ง ซ้ายกัน

อย่างไรก็ดี จากวีวชนวนเรือดังกล่าวนี้ เมื่อนำมาเปรียบเทียบกับชื่อเรือพระที่นั่งชนวนในคำให้การชาวกรุงเก่าแล้ว จะพบว่าในคำให้การชาวกรุงเก่า นั้นชื่อเรือจะผิดไปมาก ไม่อาจทราบได้ว่าเป็นเพราะพม่าฟังสำเนียงไทยไม่ชัด หรือผู้ให้การให้ไปอย่างเลอะเลือน หรืออาจเป็นไปได้ว่า พม่าอาจจะสอบถามกับผู้ที่ไม่มีความรู้เกี่ยวกับเรื่องเรือพระราชนิเวศน์อย่างแท้จริง ผู้ให้การจึงบอกไปเท่าที่จำได้ บางลำอาจจะจำไม่ได้ตลอดทั้งชื่อ ก็บอกๆ ไปเพียงให้เสร็จๆ ก็เป็นได้

กระบวนพยุหยาตราทางชลมารค สมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชนี้ จัดได้ว่าเป็นริ้วกระบวนใหญ่ แสดงความมั่งคั่งโอ้อวดของราชสำนักไทยในครั้งนั้นได้เป็นอย่างดี ซึ่งเมื่อเปรียบเทียบกับริ้วกระบวนเรือในสมัยหลังๆ จะพบว่าค่อยๆ ตัดทอนลงไปเรื่อยๆ เพราะเรือชำรุดไปตามกาลเวลาบ้าง ไม่มีผู้รู้จักทำขึ้นใหม่ให้ถูกต้องตามแบบโบราณบ้าง จึงเหลืออยู่เท่าที่พอจะรักษาไว้ได้เท่านั้น

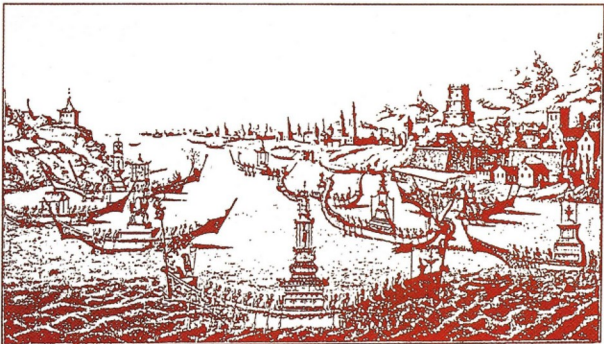
ในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ(พ.ศ. ๒๒๗๕ - ๒๓๐๑) นั้นปรากฏว่าในพ.ศ. ๒๒๗๕ พระองค์ทรงแต่งตั้งทูตานุทูตไปเจริญทางพระราชไมตรีกับเมืองพม่า มีเครื่องราชบรรณาการต่าง ๆ มากมาย ในบรรดาเครื่องราชบรรณาการนี้มีเรือพระที่นั่งลำหนึ่งด้วย*

* คำให้การขุนหลวงหาวัด, ๒๕๑๕, หน้า ๓๓๘๐.

ภาพลายเส้นแสดงลักษณะเรือในกระบวนพยุหยาตราทางชลมารค ซึ่งบาทหลวงชาวฝรั่งเศสได้เขียนขึ้นในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช จากหนังสือ Guy Tachard, *Voyage to Siam*, White Orchid Press, Bangkok 1981.

Sketch of the procession's main part in the reign of King Narai the Great.

ทัศนียภาพกรุงสยาม (กรุงศรีอยุธยา) และริ้วกระบวนพยุหยาตราทางชลมารค ด้านล่างของภาพมีภาษาฝรั่งเศสว่า
*Vue de Siam avec diverses Sortes des Ballons, ou Vaisseaux chinoises a rame, Se vend à Augabourg
 ou Negoee com de l' Academie imperiale d' Empire des Arts libereaux avec Privilege de sa Majesté
 Imperiale et avec Defense ni d'en faire ni de vendre les Copies.*

General View of the Royal Barge Procession in the reign of King Narai the Great.

ลวดลายเรืออสุรวายุภักษ์ เป็นลายรดน้ำดอกพุดตาน

Design on Asura Vayubhak Royal Barge

สำหรับกระบวนแห่พระกฐินพยุหยาตราทางชลมารค^{*} นั้น ทำให้เราได้ทราบถึงกระบวนเรือซึ่งมีแบบมาแต่ครั้งกรุงเก่า ซึ่งเรียงตามลำดับตั้งแต่ลำหน้ากระบวนไปจนถึงท้ายสุด คือ

๑. เรือประตู่ ๑ คู่ ของพระเทพอรชุน และพระราชนิกุล
 ๒. เรือกราบ ซึ่งมีฝีพายสวมกางเกง และเสื้อมงคลสีแดงและดำ
 ๓. เรือเสื่อทะเลยานชลของหลวงเดขลำแดง และเรือเสื่อคำณสินธุ์ของหลวงแสงศรีสิทธิ์ ท้ายลำทั้งสองสวมเสื้ออัลดัด นุ่งผ้าสองปัก (สมปัก) คาควัดประคด ศิริระโพกขลิบทอง ตรงกลางลำตั้งคฤห์สองชั้น ที่เสาคฤห์มีอาวุธผูกไว้เป็นคู่ๆ คือ ทวน เขน จ้าว เสโล กระบี่ ที่หัวเรือตั้งปืนขานกยวาล้าละ ๑ กระบอก มีฝีพาย ๓๐ คน ล้วนนุ่งกางเกงสวมเสื้อสีแดง ศิริระสวมมงคลแดงผ้าพื้นปักตุ
 ๔. เรือแซงระเข้คณะองน้ำ และเรือแซงระเข้คำรามร้อง เป็นเรือพม่าอาส
 ๕. เรือแซงฉฉาพิพัทธชล และเรือแซงอานนท์สมุทร เป็นเรือของพววมอญ กองอาสาอาหามาต
 ๖. เรือแซงช้าง ชื่อ คชราบายูนิ และคชสารสินธุ์ เป็นเรือพววมอญอีก นุ่งผ้าอย่างมอญ ศิริระโพกผ้าขลิบ สวมเสื้อเป็นผ้าอัลดัด ฝีพาย ศิริระสวมมงคล สวมเสื้อและกางเกงสีแดง เรือแซงนี้ ท้ายเรือปักธงรบสีแดงทุกลำ
 ๗. เรือกราบ ของเจ้ากรมทั้งหกเหล่า
 ๘. เรือกลองแขก นำระหว่างเรือแซงคู่
 ๙. เรือกราบของปลัดตำรวจ มีสมมนอก ๔ กรม ลงประจำเรือลำละกรม
 ๑๐. เรือสาธ ยาว ๙ วา ชื่อเรือชาญชลสินธุ์ และคำแหงหาญ
 ๑๑. เรือกิเลนลอยบนสินธุ์ และเรือกิเลนลีนลาสมุทร
 ๑๒. เรือมกรจำแลง และมกรแมลงฤทธิ์
 ๑๓. เรือเหราสินธุลอยล่อง และ เรือเหราท่องทางสมุทร
 ๑๔. เรือโตฆังคคีน และ เรือโตพินสมุทร
- เรือรูปสัตว์เหล่านี้มีพายไล่เสื้อสีแดง กางเกงแดง และสวมมงคลแดง ที่ทำจากผ้าปักตุ นายลำนุ่มผ้าสองปัก สวมเสื้ออัลดัด ศิริระโพกผ้าขลิบทอง คาควัดประคด ทนายปืน สวมเสื้อกางเกงผ้าปักตุสีแดงสวมหมวกกลีบลำदान ขลิบไหมด
๑๕. เรือคฤห์อสุรวายุภักษ์ และอสุรปักษีสมุทร เป็นเรือที่มีโชนเรือสลักเป็นรูปอสุร ตกแต่งด้วยลายรดน้ำฉลุลาย ตั้งคฤห์ ซึ่งมีเสาผูกอาวุธต่างๆ อย่างละคู่ เช่น กระบี่ เสโล เขน ทวนพู่ ๓ ชั้น และจ้าวหัวเรือตั้งปืนจ่ารล้าละกระบอก ฝีพายสวมเสื้อปักตุสีแดงขลิบไหมด สวมกางเกงแดง ศิริระสวมมงคล
 ๑๖. เรือพาลิมล้างทวีป และเรือสุครีพครองเมือง โชนเรือสลักเป็นรูปพานเรศ (สิง)
 ๑๗. เรือกระบี่ปราบเมืองมาร และเรือกระบี่ราญรอนราฟ โชนเรือสลักเป็นรูปกระบี่ (สิง)
 ๑๘. เรือกราบกัญญาของปลัดตำรวจ ฝีพายสวมเสื้อกางเกงแดงย้อมจากครั้ง ศิริระสวมมงคลสีแดง
 ๑๙. เรือคฤห์ ครุฑเหินเห็จ และเรือครุฑแท้จริงไตรจักร หลังคาคฤห์คาคผ้าแดงมีเชิง และขयरอบๆ ตรงกลางปักเป็นดาวกระจายด้วยทองแผ่ลวด
 ๒๐. เรือเอกไชยเหินหา และเรือเอกไชยหลาวทอง เป็นเรือคู่ชักนำหน้าเรือขบวน

^{*} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส, *ลิลิตกระบวนแห่พระกฐินพยุหยาตราทางชลมารคและชลมารค*, พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานฉาปนกิจศพ นางลั่นจี ขยารณ ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม, วันที่ ๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๐๔, หน้า ๑๑๗ - ๑๔๔.

๒๑. เรือศรีสุนทรไชย ตั้งบุษบกัญชัยผ้าไตรกลืน มีฝ้ายสามเล่มปักตุลีสแดง แขนงีบ กางเกงยก เขียว สวมหมวกกลีบสำนวน ขุนหมื่นตำรวจรอบบุษบกนุ่งผ้าสมปัก สวมเสื้อครุยสีขาว

๒๒. เรือกลอง ฝ้ายโสมงคัล สวมเสื้อกางเกงผ้าปักตุลีสแดง

๒๓. เรือพระที่นั่งชลพิฆาตไชย ตรงกลางตั้งบัลลังก์บุษบก มีม่านกัน นักสราษเขยืองห้าแถว

๒๔. เรือพระที่นั่งมณคลสุบรรณ มีปืนจ่ารที่หัวเรือตรงช่วงเท้าของครุฑ มีฝรั่งกำกับปืน ๓ นายคือ พระยาพิเศษสงคราม หลวงชนะทุกทิศ และหลวงฤทธิวาริ

เรือพระที่นั่งมีจมนัสนรเพรภักดี และจมนัสนรเสาวรักษ์ จมนัสนรโฆราช และ จมนัสนรนาถ อยู่ประจำหน้าพระที่นั่ง ที่บัลลังก์ก็มีพระเครื่องราชูปโภคทอดไว้ เช่น พระล่วมมณฑป พระแสงดาบตัน กระดานขนวน หมอลงพระบังคน ธารพระกร (หัตถ์ธาร) พระสุพรรณราช และพระสุพรรณศรีทั้งยังมีวิชนี้ เครื่องสูธาสาช ขุดกลอง เข้าใจว่าเป็นไปป์สุบาย เขิงเทียน พระเด้าน้ำ และพระสุพรรณภาชนะสองชั้น

ส่วนนอกบัลลังก์ด้านหน้าผูกพระแสงปืนคาบศิลา ขนาดยาวสิบคืบ ประดับลวดลายคร่ำทองเป็นป็น ที่ใช้ผูกปืนขนาดหกบาท พนักงานประจำปืนชื่อ พระยาอภัยศรพลึง หลวงเสน่หวัศรวิชิต และหลวงสนธิทาวุธ มีเจ้ากรมพระศุภรัต ชื่อ หลวงสุนทรภิมมัย และจางวางพิชัยพลระดม

ที่ท้ายที่นั่งนอกม่าน มีมหาดเล็ก ๒ คน มีเวรพนักงานภูษามาลา เขยือพระกลด ๒ คน และมีแพทย์ หลวงอีก ๒ คน คือ หมอยาพิพิจักร และ หมอนวศราชรักษา

๒๕. เรือพระที่นั่งไชยสุพรรณหงส์ เป็นเรือพระที่นั่งรอง ผดัดเปลี่ยนกับเรือเหราข้ามสมุทรคือถ้าใช้ เรือพระที่นั่งไชย ก็ใช้เรือเหราเป็นเรือพระที่นั่งรอง ถ้าใช้เรือครุฑเป็นลำทรง ก็จะใช้เรือพระที่นั่งครุฑน้อยเป็น พระที่นั่งรอง เรือพระที่นั่งรองนี้จะประดับเช่นเดียวกับเรือพระที่นั่งทรง แต่จะผัดกันตรงพายที่จะใช้พายทอง ล่องชาด มีนักสราษเขยืองสามชายอยู่ทั้งด้านหัวเรือและท้ายเรือ ที่บัลลังก์บุษบกตั้งผ้าไตร มีพนักงานศุภรัต ๒ คน เฝ้า ชื่อ จมนัสนรสุทสมบัติ และจมนัสนรโกษา

๒๖. หมู่เรือรบกัญญาของเจ้ากรมพระตำรวจ ตลอดจนปลัดกรม

๒๗. เรือขององครักษ์ กรมช่าง

๒๘. เรือประตูลังของพระนรินทรเสนี ลำขวา และพระยาศรีสหเทพ ลำซ้าย

๒๙. เรือตั้งพระเสลี่ยง

๓๐. เรือพระกลดคันยาวทรงเทริด

๓๑. เรือรองขนดเชือก มีพื้นจันทน์ เป็นเวร

๓๒. เรือแสงสรรพยุทธ มีพนักงานเขยือพระเก้าอี้ยาน

๓๓. เรือดาร์ราย กันประทุนและแผง สำหรับบรรทุกปืนคาบศิลาและลูกปืน มีหมื่นก่งคิลป และหมื่นก่งครุฑ

๓๔. หมู่เรือเจ้าต่างกรม เป็นเรือรบกัญญา มีผ้าผูกโขน และฟู่ประดับ

หลังจากนั้นจึงเป็นเรือของข้าราชการบริพาร คือ เรือของพระสมุทกลาโหม และสมุหนายก (มหาดไทย) เรือจตุสดมภ์กรมท่า เกษตร และนครบาล ฯลฯ แต่ตามเสด็จ

ในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย เราทราบถึงริ้วกระบวนเรือได้จากบทพระนิพนธ์กาพย์เห่เรือของ เจ้าฟ้าธรรมธิเบศไชยเชษฐาสุริยวงศ์ ในสมัยพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศหรือที่คนทั่วไปรู้จักกันดีในพระนาม “เจ้าฟ้า กุ้ง” พระองค์ทรงเป็นพระราชโอรสองค์ใหญ่ในสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ กับกรมหลวงอภัยนุชิต ในบทพระนิพนธ์เรื่องเห่เรือนี้ทำให้เราได้ทราบถึงเรือพระที่นั่ง และเรือต่างๆ ที่เข้าริ้วกระบวนที่มีในสมัยนั้นซึ่งบทเห่มีว่า

๑ ปางเสด็จประเวศด้าว
ทรงรัตนพิมานไชย
พริ้งพริ้วมพวกพลไกร
เรือกระบวนต้นแพรว

๑ พระเสด็จโดยแดนชล
กึ่งแก้วแพรวพรรณราย

๑ นาวาแน่นเป็นขนัด
เรือริ้วทิวธงสลอน

๑ เรือครุฑยุคนาคหัว
พลพายกรายพายทอง

๑ สรมุขมุขสีดำน
มากรองทองรจนา

๑ สมรรถไชยไกรกาบแก้ว
เรียบเรียงเคียงคู่จร

๑ สุพรรณหงส์ทรงภูห้อย
เพียงหงส์ทรงพรหมินทร์

๑ เรือไชยไวก้องวัง
เสียงเล่าเร้าระดม

๑ คชสิทธิ์ีผาดแผ่น
ราชสิทธิ์ียันยัน

๑ เรือม้าน้ำมุ่งน้ำ
เพียงม้าอาชาทรง

๑ เรือสิงหวิงแผ่นโผน
ดูยิ่งสิงห์ลำพอง

๑ นาคาหน้าดั่งเป็น
มังกรลอนพวยพัน

๑ เลียงผาง่าเท้าโผน
นาวาหน้าอันทริย

๑ คนตรีมี้องอล
ไต่ฮึกครึกครื้นโครม

๑ กริษาหน้าแวศ
เหิมทื่นขึ้นกมล

ชลาลัย

กึ่งแก้ว

แทนแท้

เพริศพริ้งพวยทอง

ทรงเรือต้นงามเฉิดฉาย

พายอ่อนหยับจับงามจน

ล้วนรูปสัตว์แสนยาก

สาครลั่นครื้นครื้นพอง

ลือลือมาพาผืนผยอง

ร้องไห้โห่โห่เห่มา

เพียงพิมานผ่านเมฆา

หลังคาแดงแยงมั่งกร

แสงวาววิบจับสาคร

ดั่งร่อนฟ้ามาแดนดิน

งอนชดช้อยลอยหลังสินธุ์

ลั่นลั่นเลื่อนเดือนตามขม

รวดเร็วจริงยิ่งอย่างลม

หม่นท่ายเย็นเคียดคู่กัน

ดูดั่งเป็นเห็นขบขัน

คันสองคู่ดูยิ่งยง

แล่นเฉื่อยฉ่ำล้าระหง

องค์พระพายผายผืนผยอง

โจนตามคลื่นผืนฟ้าพอง

เป็นแถวท่องล่องตามกัน

ดูเขม่นเห็นขบขัน

ทันแข่งหน้าวาสุกรี

เพียงโจนไปในวาริ

มีปีกเหมือนเลื่อนลอยโผยม

ก้องกาหลพลแห่โหม

โสมนัสขึ้นรื้นเริงพล

จากนครเรศโดยสาชล

ยลมัจฉาสารพันมี

จากบทเห่เรือของเจ้าฟ้ากุ้ง ปรากฏว่าได้กำหนดเรือกระบวนเห่เสด็จเป็น ๓ จำพวก คือ

๑. เรือต้น ซึ่งเป็นเรือกึ่ง* มีอยู่ ๔ ลำ เรือครุฑ เรือหงส์ เรือศรีสมรรตโยธและเรือไกรสรมุข
๒. เรือชัย มีเจ้าพนักงานคอยกระทุ้งเสาให้สัญญาณ ซึ่งก็คือเรือดั่งที่หน้าเสด็จ
๓. เรือเหล่าแสนยการ ซึ่งเป็นเรือศิระสัตว์ หรือเรือรูปสัตว์ มีชื่อกล่าวถึงไว้คือ

เรือราชสีห์ มี ๒ ลำ เป็น ราชสีห์ใหญ่ ของ สมุหนายก

ราชสีห์น้อย ของ พระยามหาอำมาตย์

เรือคชสีห์ มี ๒ ลำ เป็น คชสีห์ใหญ่ ของ สมุหกลาโหม

คชสีห์น้อย ของ พระยาธรรมไตรโลก

เรือม้า ของ พระยาราชินิกุล

เรือสิงห์ ของ พระยายมราช

เรือนาค ของ พระยาพลเทพ

เรือมังกร ของ พระยาโชฎีก (กรมท่า)

เรือเลียงผา ของ พระยาเทพอรขุน

เรือนกอินทรี ของ กรมวัง

สำหรับการเสด็จพยุหยาตราทางชลมารคในครั้งกรุงศรีอยุธยาที่ค่อนข้างละเอียดนั้น มีอยู่ในเรื่อง **ลิลิตพยุหยาตราเพชรพวง** ซึ่งเจ้าพระยาพระคลัง (หน) ได้แต่งขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๓๔๐ โดยพระบรมราชโองการ ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช กระบวนพยุหยาตราทางชลมารคในครั้งนั้นปรากฏชื่อ เรือพระที่นั่งต่าง ๆ คล้ายคลึงกับที่กล่าวถึงในคำให้การชาวกรุงเก่า เรือในกระบวนตามที่กล่าวถึงใน ลิลิตพยุหยาตราเพชรพวง ได้แก่

เรือเสือ	คอยเก็บสิ่งต่าง ๆ ที่ลอยมาตามน้ำ		
เรือพิฆาต ๒ ลำ	สำหรับบรรดาขุนหมื่นโรงศาล เป็นพวกเรือแซ คือ		
	เรือแซ ๑ คู่ ของพระยาแขก (พระยาจุฬาราชมนตรี)		
เรือพวกรมอญ	เรือแซศักดิ์บวเรศ	คู่กับ	เรือแซสรสินธุ์
	เรือพิพัฒชล	คู่กับ	เรือนันตสมุทร
เรือของพระยาโชฎีก	เรือแซบวรารี	คู่กับ	เรือแซศรีสมุทร (ของทองสื่อ)
	เรือแซสินธุ์สวัสดิ์	คู่กับ	เรือแซพิพัฒสาคร (กรมคลังใน)
	เรือแซไชยาน	คู่กับ	เรือแซจบสาคร
ต่อมาเป็น	เรือไชยขันฉาว	คู่กับ	เรือไชยขันทรเนน
	เรือไชยขันวรรณวาส	คู่กับ	เรือไชยสุบรรณดาวดาษ
	เรือไชยขจรพาชี	คู่กับ	เรือไชยศรีอัสคร
	เรือไชยชนะคชกาล	คู่กับ	เรือไชยข้านาญคชกรรม

* มีลักษณะเหมือนเรือชัย คือ เป็นเรือชนิดที่มีทวนหัวตั้งสูงขึ้นเป็นหงอน แต่ไม่ทราบว่าเป็นเรือทั้งสองประเภทนี้ต่างกัน

		เรือไชยชนะฤชา	คู่กับ	เรือไชยฤยศ
		เรือไชยอภิการ	คู่กับ	เรือไชยทะยานทิพย์
		เรือไชยฤเลิศ	คู่กับ	เรือเกิดฤไชยศ
		เรือเฉลิมไชยชำนะ	คู่กับ	เรือไชยพิพัฒน์มงคล
		เรือไชยเรืองฤทธิ์	คู่กับ	เรือไชยพิษณุ
		เรือไชยไพลธรณี	คู่กับ	เรือไชยনীทหวั่น
		เรือไชยนคร	คู่กับ	เรือขจรไชย
เริ่มเรือรูปสัตว์		เรือคชสีห์น้อย	คู่กับ	เรือราชสีห์น้อย
		เรือคชสีห์ใหญ่	คู่กับ	เรือราชสีห์ใหญ่
เรือประตู่ใช้เรือม้าคือ		เรือราชขุนไชยชาติ	คู่กับ	เรือระวีงราชรูป
ตามด้วยเรือ		เรืออั้งมะ		
		เรือราชสุรพิมาน	เป็นเรือเครื่องดนตรี	
		เรือสินธุปักชี	เรืออินทรีทิพย์	
		เรือวิศาลย์	เรือรำไพบิน	
		เรือว่องวิงวารี	เรือศรีสุลลธิ	
เรือพวกอาสา ๖ เหล่า		เรือนก		
		เรือกิลเลน		
เรือทักทอ	ชื่อ	เรือศรีลำแดงฤทธิ์	เรือสิทธิกำแหง	
เรือโต		เรือโตมหารณพ	เรือโตจบทพไตร	
		เรือนาคาอุคราช	เรือนาคนายก	
		เรือนาคเหราราช	เรือนาควาสกรี	
เรือประตู่ใน	คือ	เรือไชยสวัสดิ์	เรือไชยรัตนพิมาน	
ต่อจากเรือประตู่ในก็เป็นเรือกิ่งของกรมตำรวจ ๔ คู่ และเรือตั้ง ๕ ลำ ได้แก่				
		เรือชลพิมานไชย		
		เรือไกรสรมาศ		
		เรือศรีพิมานไชย		
		เรือไกรจักรรัตน	ทรงพระเทวกรรม	
		เรือศรพรหมไชย	ทรงพระชัย	
เรือพระที่นั่ง	คือ	เรือพระที่นั่งเหมพิมานบรรยงก์	เป็นเรือพระที่นั่งลำทรง	
		เรือพระที่นั่งไกรสรमुख	ตั้งพระที่นั่งจักรมุขทอดพระแท่นบรรทม	
		เป็นเรือพระที่นั่งรอง		
		เรือพระที่นั่งสุวรรณหงส์	เป็นเรือพระที่นั่งรอง	
ปิดขบวนเรือทรง	คือ	เรือศรีสุนทร	เรือไกรสรจักร	

ต่อไปเป็นเรือกันซึ่งใช้เรือโขนมียามี

เรือของเกณฑ์ห้อยอย่างฝรั่ง	ซ้าย-ขวา
เรือของกองอาสาพิเศษ	ซ้าย-ขวา
เรือตำรวจใหญ่	ซ้าย-ขวา
เรือตำรวจใน	ซ้าย-ขวา
เรือทองแขวนฟ้าของบ้านโพธิ์เรียง คู่กับเรือทองแขวนฟ้าของบ้านใหม่	
เรือเหินหาว คู่กับเรือหลาวทอง	

ต่อด้วยเรือเอกไชยของกรมพระราชวังบวรสถานมงคล และเรือไชยของพระเจ้าลูกเธอ และพระองค์เจ้าต่างกรม จากนั้นเป็นเรือขบวนคู่ คือ

เรือมังกร	คือ	เรือเครื่องไตรภพ	เรือจบจักรพาล
เรือนาค	คือ	เรือนาคจักรธรร	เรือนาคถอบรัตน์
เรือโต	คือ	เรือก้าแหงอาทิตย์	เรือโตฤทธิไชยเดช เรือมหิศโรรัราช

เรือเสียงผา เป็นเรือประตูดุคือ เรือของหมื่นรินทรเสณี เรือราชดรุณ ของหมื่นศรีสทเทพพิชัย

ตามด้วยริ้วเรือแซ เป็นคู่ๆ ของพวกตำรวจ และขุนนาง ขุน พ้น ตามลำดับ ปิดด้วยเรือพิฆาต ๒ คู่ ของตำรวจนอก และตำรวจในซึ่งเมื่อรวมเรือพิฆาตในกระบวนแล้ว มีประมาณ ๑๐๐ ลำ

จากริ้วกระบวนเรือในลิลิตพยุหยาตราเพชรพวง และบทเห่เรือของเจ้าฟ้ากุ้งนั้น มีที่ต่างกันคือ ริ้วกระบวนเรือในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช จะจัดใหญ่กว่าครั้งสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศโดยมีสิ่งที่แตกต่างกัน คือ

๑. ตำแหน่งที่ตั้งของเรือ ตรงที่เป็นเรือตั้งในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ เดิมในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราชจะเป็นเรือกัน และที่เรือตั้งเดิมจะมีเรือหน้าเรือพระที่นั่ง ซึ่งตรงที่เป็นเรือนำในสมัยหลังเป็นเรือตั้ง พระซ้าย ตั้งผ้าไตร หรือพานพุ่มดอกไม้ ซึ่งมีหลายลำเรียงกัน (เรือตั้งแต่เดิมอยู่หน้าหน้าเรือพระที่นั่ง)

๒. ริ้วกระบวนเรือ ในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราชจัดแบ่งออกเป็น ๔ สาย คือสายใน ๒ สาย และสายนอก ๒ สาย แต่ตรงตอนใกล้กับเรือพระที่นั่งเท่านั้นมิได้จัด ๔ สาย กระบวน ๔ สาย คือ

สายกลาง เป็นริ้วเรือพระที่นั่ง	เรียกว่า สายพระราชยาน
สายในซ้าย และสายในขวา	เป็นริ้วเรือแห่ เรียกว่า สายคู่แห่
สายนอกซ้าย และสายนอกขวา	เป็นริ้วเรือกัน เรียกว่า สายกัน

๓. ระเบียบกระบวน รัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราชจัดแบ่งออกเป็น ๕ ตอน ตอนหน้าเรียกว่ากระบวนนอกหน้า ได้แก่ ทหารกองนอก ถัดมาเป็นกระบวนในหน้า ได้แก่ ทหารรักษาพระองค์ ตอนกลางเป็นกระบวนเรือพระราชยาน ตอนหลังชั้นในเรียกว่า กระบวนในหลัง ได้แก่ ทหารกองนอกและกระบวนนอกหลังทั้ง ๕ ตอนนี้ มีเรือประตูดุคันทุกตอน

กระบวนนอกหน้า มี

๑. เรือพิฆาต ๓ คู่ ไม่มีชื่อ พวกขุนศาลลงประจำทั้ง ๖ ลำ ไม่ทราบรูปร่างของเรือ
๒. เรือแซ ๕ คู่ มีผู้ลงประจำฝ่ายซ้ายและขวา คือ

๑. สมิงเพชรน้อย	สมิงนครินทร์
๒. พญาพระราม	พระยาเกียรติ
๓. หลวงทองสื่อ	พระไชยภูิก
๔. พระยาราชศรวรย์	พระสมบัติบาล
๕. พระยาจุฬาราชมนตรี	หลวงศรียศ

๓. เรือชัย ๑๐ คู่ มีเรือเข้าริ้ว ฝ่ายซ้าย ฝ่ายขวา คือ

๑. เรือดาวชัยเทพนทร์	เรือชั้นธนาธรเนนทร์
๒. เรือสุพรรณดาว	เรือชัยชั้นธ
๓. เรือชัยเชจรพาชี	เรือชัยยศววร
๔. เรือชัยฤทัย	เรือชัยฤทัย
๕. เรือชัยทะยานทิพ (หลวงศรีกลัสมุหเสด็จ)	เรือชัยอธิการ (หลวงเทพา)
๖. เรือเกิดฤทัย (พญารามคำแหงกองอาสา)	เรือชัยผู้เลิศ (พญาพิชัยสงคราม)
๗. เรือสถฤทัย (พญาวิชัยณรงค์) กรมขุนทอง	เรือชัยชานะ (พญาพิชัยรณฤทธิ์)
๘. เรือพิชณฤทัย (พญาเดโช)	เรือชัยเรืองฤทธิ์ (พญาท้ายน้ำ)
๙. เรือชัยนทีวัน (กรมนา)	เรือชัยไวยธณ (กรมเมือง)
๑๐. เรือจรรชัย (กรมคลัง)	เรือชัยนคร (กรมวัง)

๔. เรือรูปสัตว์ ๒ คู่

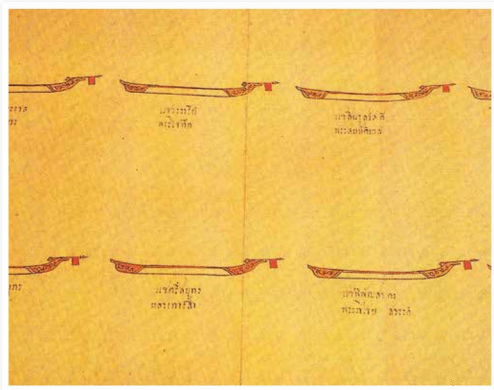
เรือราชสีห์น้อย (พระมหาอำมาตย์)	เรือคชสีห์น้อย (พญาสุรเสนา)
เรือราชสีห์ใหญ่ (สมุหนายก)	เรือคชสีห์น้อย (พญาสุรเสนา)

๕. เรือรูปสัตว์อีก ๑ คู่ เป็นเรือประตุน้ำขึ้นนอก สำหรับคันกระบวนนอกหน้ากับกระบวนในหน้าฝ่ายซ้ายและฝ่ายขวา คือ

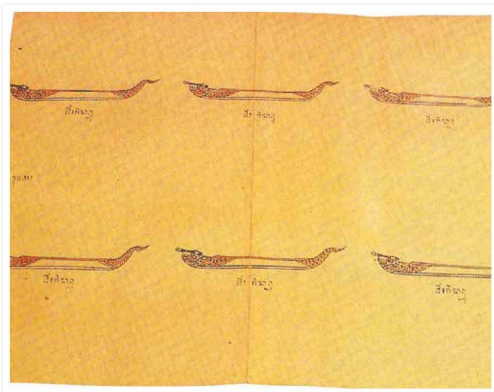
เรือม้าใหญ่ (พระราชนิกุล)	เรือเสี้ยนผาใหญ่ (พระเทพพรุข)
---------------------------	-------------------------------

กระบวนในหน้า มีเรือรูปสัตว์ ๑๒ คู่ ประจำฝ่ายซ้ายและฝ่ายขวา คือ

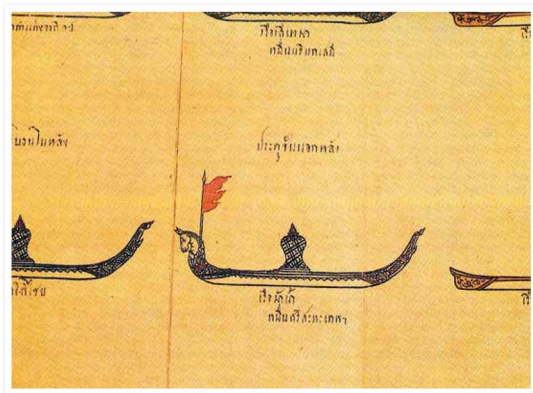
๑. กระบี่สุรพิมาน (หลวงพรหมนาเว)
๒. เรือนำอินทรี
๓. เรือนกหัสติณ อาสาหกเหล่า
๔. เรือนกเทศ
๕. เรือนกทองนัว
๖. เรือสิงโต (กรมพระตำรวจ)
๗. เรือกิเลน (หลวงสิทธิสาแดงรณ ฝ่ายซ้าย และหลวงศรีสาแดงฤทธิ์ ฝ่ายขวา)
๘. เรือสิงห์
๙. เรือนาค ไม่อาจทราบได้ว่ากรมใด
๑๐. เรือนาคสามเศียร
๑๑. เรือเหรา ชื่อ นาควาสุกรี (จมีนศรีสรภักย์) เรือนาคเคหา (จมีนเพชญภักดี)
๑๒. เรือครุฑคู่ชก

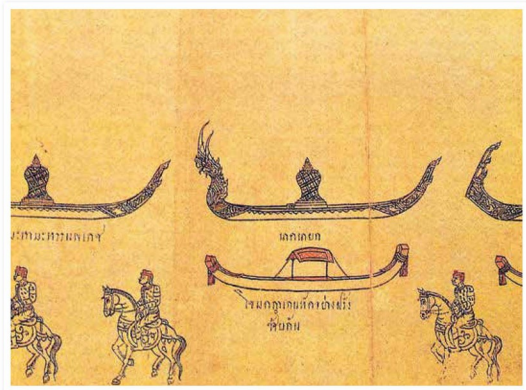
ลักษณะเรือแซ่ สมัยกรุงศรีอยุธยา จากสมุดภาพเรือพระบาทราชสมภารค์ รัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช
A Group of Rua Sae in the Ayutthaya period from the manuscript.

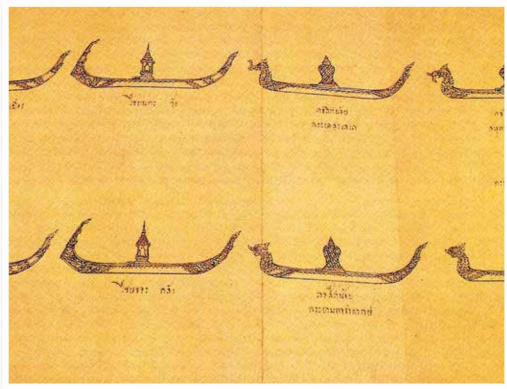
ลักษณะเรือพิฆาต สมัยกรุงศรีอยุธยา จากสมุดภาพเรือพระบาทราชสมภารค์ รัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช
A Group of Rua Phikhat Barges of the Ayutthaya period from the manuscript made during the reign of King Narai the Great.

ลักษณะเรือโตและเรือม้าน้ำ สมัยอยุธยา (จากสมุดภาพวีรกรรมพยุหยาตราชลมารค รัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช)
Rua To and Rua Ma Nam in the late Ayutthaya period. (from the manuscript on Royal Barge
Procession made in the reign of King Narai the Great)

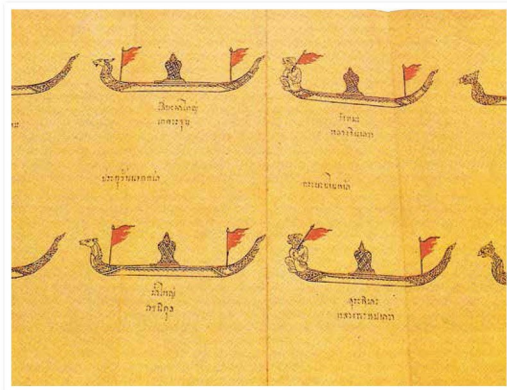
ลักษณะเรื่อนาคหรือนาคา และเรือโขมดया สมัยอยุธยา
(จากสมุดภาพวีรกรรมพยุหยาตราชลมารค รัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช)
Rua Nakha and Rua Khamodya in the late Ayutthaya period.

ลักษณะเรือขลุ่ย สมัยอยุธยา

(จากสมุดภาพเรือกระบวนพยุหยาตราขลุ่ย รัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช)

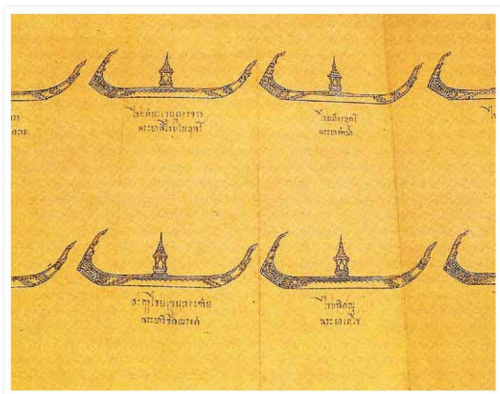
Rua Khotchasi in the late Ayutthaya period.

ลักษณะเรือเลียงผาใหญ่ และเรืออั้งหมะ สมัยอยุธยา

(จากสมุดภาพเรือกระบวนพยุหยาตราขลุ่ย รัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช)

Rua Liang Pha Yai and Rua Angma in the late Ayutthaya period.

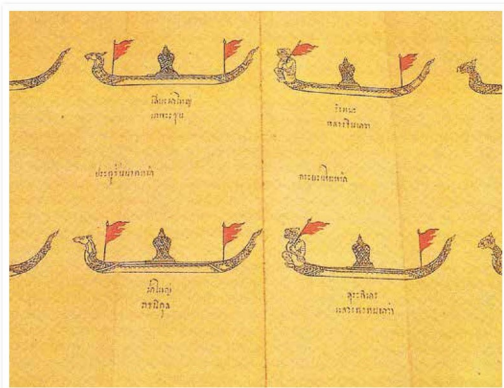
ลักษณะเรือชัยหรือไชย สมัยกรุงศรีอยุธยา จากสมุดภาพเรือขบวนพยุหยาตราของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

Rua Chai or Chaiya in the King Narai the Great's Reign.

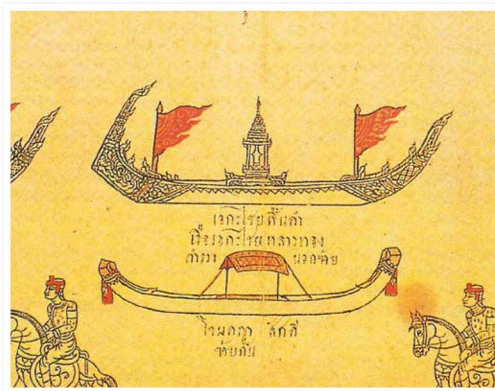

ลักษณะเรือโขนคยา เรือครุฑคู่ชก และเรือพระที่นั่งชลวิมานไชย ในเรือขบวนพยุหยาตราของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช นอกจากนี้เรายังทราบถึงการจัดเรือขบวนพยุหยาตราทางชลมารคใหญ่แบบ ๔ สาย สายกลางเป็นเรือพระที่นั่ง บนฝั่งจะมีม้าแซงคอยเฝ้าตระเวนตามกระบวนเรือ เพื่อถวายอารักขาอีกชั้นหนึ่งด้วย ซึ่งปัจจุบันทำไม่ได้แล้ว

Rua Khamodya, Rua Krut Khu Chak and Rua Chon Wiman Chai in the Royal Barge Procession during the King Narai the Great's time.

ลักษณะเรือรูปสัตว์ต่างๆ เช่น เรือเสียดผาใหญ่ และเรือม้าใหญ่ เรืออภัยห่มะ กับเรือสุระพินาร สมัยกรุงศรีอยุธยา
จากสมุดภาพเรือกระษัตริย์ราชสมภารค รัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช
Barges with animal figure-heads during the King Narai the Great's time.

ลักษณะเรือเอกไชยหลวงทอง และเรือโฆมคยา สมัยกรุงศรีอยุธยา
จากสมุดภาพเรือกระษัตริย์ราชสมภารค รัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช
Rua Ekkachai Lau thong and Rua Khamodya in the late Ayutthata period.

เรืออักษรมหามงกุฎ และเรือพระที่นั่งศรีสมุทรไชย ซึ่งเป็นเรือพระที่นั่งสำคัญ
สมัยอยุธยา รัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

Rua Aksorn Phrom Chai and Rua Sri Samattha Chai in the King Narai the Great's time.

ถัดมาเป็นเรือเอกชัย ๑ คู่ จัดเป็นเรือประตูลำขึ้นใน คันกระบวนในหน้ากับกระบวนพระราชยาน อันเป็นเรือของกรมพระตำรวจใหญ่ฝ่ายซ้ายและฝ่ายขวา คือ

เรือชัยรัตนพิมาน พันด้า

เรือชัยบรรลพศักดิ์ พันด้า

ตั้งแต่เรือนาคสามเศียรในกระบวนในหน้า คู่ที่ ๑๐ มา มีเรือโชมดยา ซ้อนสายนอก จัดเป็นเรือกันอีก ๕ คู่ คือ

๑. เรือของกองเกณฑ์หัดอย่างฝรั่ง ๑ คู่
๒. เรือของกองอาสาพิเศษ ๑ คู่
๓. เรือของกรมพระตำรวจใหญ่ ๑ คู่
๔. เรือของกรมพระตำรวจใน ๑ คู่
๕. เรือทองแขวนฟ้า (ชาวบ้านโพธิ์เรียง) เรือทองแขวนฟ้า (ชาวบ้านใหม่)

กระบวนเรือพระราชยาน จัดเรียงกันในสายกลางสายเดียว ตามลำดับ ดังนี้

๑. เรือพระที่นั่งชลพิมานชัย เป็นเรือกึ่งพันด้า
๒. เรือพระที่นั่งไกรสรมาศ เป็นเรือกึ่งพันด้า
๓. เรือพระที่นั่งศรีพิมานชัย เป็นเรือกึ่งพันด้า
๔. เรือพระที่นั่งไกรแก้วจักรรัตน เป็นเรือกึ่งพันด้า
๕. เรือพระที่นั่งศรพรมชัย เป็นเรือกึ่งพันแดง
๖. เรือพระที่นั่งศรีสมรภชัย เป็นเรือกึ่งพันด้า จัดเป็นเรือพระที่นั่งทรง
๗. เรือพระที่นั่งไกรสรมุข เป็นเรือกึ่งพันด้า จัดเป็นเรือพระที่นั่งรอง

ต่อจากเรือพระที่นั่งรอง ก็จะเป็นเรือพระที่นั่งกึ่งเรียงคู่อยู่สายใน เป็นเรือพระที่นั่งสำรองอีก ๑ คู่ คือ เรือพระที่นั่งไกรสรจักร ฝ่ายซ้าย กับเรือพระที่นั่งศรีสุนทรชัย ฝ่ายขวา เป็นอันหมดกระบวนเรือพระราชยาน เท่านั้น จากนั้นเป็นเรือประตูลำขึ้นในคันกระบวนเรือพระราชยานกับกระบวนในหลัง โดยใช้เรือเอกชัย ๑ คู่ เป็นเรือของกรมพระตำรวจนอก คือ เรือทูลาทอง ฝ่ายซ้าย กับเรือเหินหวา ฝ่ายขวา

แต่ระหว่างเรือพระที่นั่งคู่ท้ายเรือประตูลำขึ้นในนี้ ทางสายนอกมีเรือโชมดยา จัดเป็นเรือกัน ๒ คู่คือ

- เรือของกองทหารใน ๑ คู่
- เรือของกรมพระพิศติ ๑ คู่

กระบวนในหลัง จัดออกเป็น ๓ สาย คือ สายกลาง มีเรือพระที่นั่งเอกชัย เรียงกัน ๒ ลำ คือ

๑. เรือพระที่นั่งกรมพระราชวังบวรสถานมงคล (วังหน้า)
๒. เรือพระที่นั่งเจ้าต่างกรม

อีก ๒ สายคือ สายในฝ่ายซ้าย และสายในฝ่ายขวา เป็นเรือรูปสัตว์ ๓ คู่ คือ

- คู่ที่ ๑ เรือมกร (พระอินทร์รักษา) คู่กับ เรือมกร (พระพรหมรักษา)
- คู่ที่ ๒ เรือนาคสามเศียร ชื่อ นาคถบองรัตน (จมีนเสมอใจราช)
- คู่กับ เรือนาคจักรทหาทรทอง (จมีนไวยวรนาถ)
- คู่ที่ ๓ เรือสิงโต

จากนั้นก็เป็นเรือประดูลหลังขึ้นนอกคันกระบวนในหลังกับกระบวนนอกหลัง ซึ่งใช้เรือรูปสัตว์อีก ๑ คู่ จัดฝ่ายซ้ายและฝ่ายขวา คือ

เรือม้าน้อย ของหมื่นศรีสหเทพ กับ เรือเสียงผ้าน้อย ของหมื่นนรินทร์เสนี

กระบวนนอกหลัง ประกอบด้วยเรือแซ ๓ คู่ เรือพิฆาต ๒ คู่ โดยมีทราภกรมที่ประจำลำ

รวมเรือในวัฏกระบวนครั้งรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช มีทั้งสิ้น ๑๑๓ ลำ นอกจากนี้แม้ว่า จะเป็นกระบวนเรือ แต่ก็ปรากฏว่ามี ม้าแข่ง เดินแข่งบนตลิ่งในระยะกระบวนเรือตอนที่เรียงเป็น ๔ สายอีกด้วย ทั้งนี้เพื่อคอยถวายอารักขา และตรวจดูความเรียบร้อยของวัฏกระบวน

สำหรับวัฏกระบวนเรือในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศที่ปรากฏในบทเหเรือของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร ไชยเพชรสุริยวงศ์ หรือเจ้าฟ้ากุ้งนั้น ปรากฏชื่อเรือเพียงไม่กี่ลำ ซึ่งทำให้เข้าใจว่าอาจจะจัดเป็นเพียง ๓ สายคือ

ฝ่ายขวา มี เรือคชสีห์น้อย ของพระยาสุรเสนา ต่อด้วยเรือคชสีห์ใหญ่ ของสมุหพระกลาโหม

ฝ่ายซ้าย มี เรือราชสีห์น้อย ของพระยามหาอำมาตย์ ต่อด้วยเรือราชสีห์ใหญ่ ของสมุหนายก จากนั้น ก็เป็นเรือประดูลหน้าขึ้นนอก

ฝ่ายซ้าย มี เรือม้าใหญ่ ของพระยาราชนิกุล

ฝ่ายขวา เป็นเรือเสียงผาใหญ่ ของพระยาเทพอรขุน

ถัดไปก็เรือรูปสัตว์ ๓ คู่คือ

๑. เรือนกอินทรี	ของกรมอาสาหกเหล่า	ประจำทั้งฝ่ายซ้ายและฝ่ายขวา
๒. เรือสิงห์	ของกรมพระตำรวจ	ประจำทั้งฝ่ายซ้ายและฝ่ายขวา
๓. เรือนาควาศกรี (จมีนศรีสรภักษ์)		เรือนาคเหรา (จมีนสรรเพชญภักดี)

แล้วจึงถึงเรือพระที่นั่งเป็นสายกลาง เรียงกัน ๕ ลำ คือ

๑. เรือพระที่นั่งครุฑ	เป็นแบบเรือตั้ง
๒. เรือพระที่นั่งรัตนพินาศชัย	เป็นเรือพระที่นั่งกึ่ง
๓. เรือพระที่นั่งสุวรรณหงส์	เป็นเรือพระที่นั่งรอง
๔. เรือพระที่นั่งไกรสรमुख	เป็นเรือพระที่นั่งกึ่ง
๕. เรือพระที่นั่งศรีสมรรถไชย	เป็นเรือพระที่นั่งกึ่ง

แต่อย่างไรก็ดี เรือที่กล่าวถึงก็มีชื่อซ้ำกัน แสดงว่าได้สืบทอดต่อมาจากสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช มิได้เปลี่ยนแปลงไปมากนัก จนมาในรัชกาลสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี หรือสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ก็เข้าใจว่ายังคงมีเรือพระที่นั่งอยู่บ้าง และสร้างขึ้นใหม่บ้างเพื่อให้เพียงพอแก่การนำไปใช้ในการรบ ซึ่งมีอยู่เกือบตลอดรัชกาล เพราะเรือที่มีอยู่เดิมแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยาแน่นได้ถูกพม่าเผาไปเสียมากนั่นเอง

ในสมัยสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชแห่งกรุงธนบุรี ปรากฏว่ามีเรือต่างๆ ใช้ดังกล่าวอยู่ในหลายรับสั่ง เรื่องโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนอินทรพิทักษ์ เสด็จขึ้นไปรับพระแก้วมรกตที่ท่าเจ้าสนุก จังหวัดสระบุรี ซึ่งเรือที่ปรากฏชื่อเป็นลักษณะเรือ มี

๑. เรือพระที่นั่ง	๒. เรือโสมคยาทอง
๓. เรือคู่แห่	๔. เรือโสมคยาใหญ่
๕. เรือโสมคยาน้อย	๖. เรือศิระชนก
๗. เรือกราบ	๘. เรือพระที่นั่งกราบ
๙. เรือตั้ง	๑๐. เรือสามป้าน
๑๑. เรือกุและ	๑๒. เรือฉนวน
๑๓. เรือโสมคยาแพไฟ	๑๔. เรือโสมคยาไฟรตั้ง
๑๕. เรือโสมคยานวย	

ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช^{*} รัชกาลที่ ๑ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ใน พ.ศ. ๒๓๒๕ ตรงกับวันพุธ เดือน ๑๑ แรม ๔ ค่ำ เบญจศก ได้เสด็จไปพระราชทานพระกฐินทางชลมารค ณ วัดบางหว้าใหญ่ กับวัดหงส์ ทรงใช้กระบวนเรือและเรือพระที่นั่งดังนี้

เรือทรงพระกฐิน ใช้เรือพระที่นั่งใหญ่ แคร่จัดรมช มีตำรวจใหญ่เป็นพนักงาน มหาดเล็กห่มชมพูพายทอดหน้า ฝีพายตำรวจใหญ่พายทอดหลัง ใบพายปิดทองส่วนด้ามพายทาสีแดง หัวหมื่นตำรวจใหญ่ถือธงสามชาย ที่หน้าเรือ ๑ คน พายเรือตำรวจใหญ่ ๓ คน ขุนหมื่นศุภรัตน์ไปสำหรับผ้าพระกฐิน ๑ คน แตรสังข์ แตรรอง ๑ คู่ แตรฝรั่งของอลันดา ๑ คู่ สังข์ ๑ คน ผู้ดับแตรเรือพระกฐิน คือ นายชิต หลวงอินทรเทพ หลวงพิเรนทรเทพ หมื่นไชยภรณ์ หมื่นไชยภูษา ผู้ตรวจตรา คือ พันพระมราชกลาโหม

เรือตั้งอาสนวิหาร ช้ายขวา ชักเรือพระกฐิน พันจันทเกณฑในเรือตั้งใส่ปีพาทย์รามัญ ๑ ลำ ใส่ละครรำ ๑ ลำ เป็นเรือเห่ ๔ ลำ

เรือพระที่นั่งทรง คือเรือพระที่นั่งศรีสักหลาด พื้นแดงเขียนลายรดน้ำ

เรือคู่ชัก ๒ ลำ คือ เรือพระที่นั่งทองแขวนฟ้าของบ้านใหม่ กับของโพธิ์เรียง

เรือตั้งนำเสด็จ ๔ คู่ คือเรือตั้งทหารใน ขวา ๑ ลำ ช้าย ๑ ลำ เรือเกณฑ์ต่ออย่างฝรั่งขวา ๑ ลำ ช้าย ๑ ลำ อีก ๒ คู่ ต้นฉบับขาด

เรือตามเสด็จ มีเรือตำรวจใน เรือชาววัง เรือข้าทูลละอองพระบาท

ลักษณะเรือพระที่นั่งในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชทราบได้จากใน “กลอนนิราศ” พระนิพนธ์สมเด็จพระบวรราชเจ้ากรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาท ซึ่งทรงเป็นแม่ทัพเรือ ยกทัพไปตีทัพพม่าที่นครศรีธรรมราช พ.ศ. ๒๓๒๙ ได้ทรงบรรยายลักษณะเรือพระที่นั่งไว้ด้วยว่าเป็นเรือครุฑ

^{*} ลัทธิธรรมนิยมต่างๆ เล่ม ๒, หน้า ๘๒ - ๘๓.

“...ที่นั้งครุฑทอดหัวเตรียมเสด็จ	ดังจะเหินงามาตามคูอาจอัค
จับพระยามาคืนทรีบนรบรรด	สองหัตถ์ถือธงที่ไชยยุทธ
ลงยันต์ลายทองตำรับหลวง	เด่นดวงเป็นรูปวายบุตร
จำรงคร่ำใส่ช่องสองข้างครุฑ	ฝรั่งคอยเตรียมชุดจะจุดปืน...”

เรือพระที่นั่งครุฑนี้เมื่อยามว่างศึก ก็นำมาเข้าไว้กระบวนพยุหยาตราประกอบพระราชพิธีถวายผ้าพระกฐินหรือเสด็จไปนมัสการพระพุทธบาทด้วยนั่นเอง

ในรัชกาลนี้ นอกจากจะมีกระบวนหลวงที่จัดเป็นกระบวนพยุหยาตรากริธาทัพเรืออย่างโบราณแล้ว^{*} พระบรมวงศานุวงศ์ ข้าทูลละอองธุลีพระบาท และประชาราษฎร์ที่มีฐานะยังได้ตกแต่งเรือด้วยลักษณะต่างๆ เช่น ทำเป็นจระเข้ เป็นหอย เป็นปลา และเป็นสัตว์น้ำต่างๆ มาสมทบเข้ากระบวน เป็นกระบวนนำและกระบวนตามกระบวนหลวง เรือบางลำก็มีวงปี่พาทย์และการเล่นต่างๆ ไปในเรือด้วยซึ่งเรือดนตรีในกระบวนนี้ก็มิมาแต่โบราณแล้ว เพื่อให้ฝีพายไม่เหน็ดเหนื่อยเร็ว แต่ให้มีความสุขสนานไปด้วย

อย่างไรก็ดี พบว่ามีการใช้กระบวนเรือในงานพระเมรุด้วย แต่เป็นไปอย่างน้อย ดังเช่นในงานพระเมรุพระบรมศพสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ได้เสด็จโดยกระบวนเรือซึ่งเรียกว่า กระบวนทางชลมารคไปยังวัดบางยี่เรือ (ปัจจุบัน คือ วัดอินทาราม ฝั่งธนบุรี) ในกระบวนทางชลมารค ประกอบด้วยเรือ ดังนี้

เรือพระที่นั่ง ศรีสุทโกลาต พลพาย ๕๘ คน

เรือพระที่นั่ง ทองแขวนฟ้า บ้านใหม่ พลพาย ๕๗ คน

เรือพระที่นั่ง ทองแขวนฟ้า โขเรียง พลพาย ๕๗ คน

เรือตั้งทหารในซ้าย	เรือตั้งทหารในขวา	(พลพายลำละ ๖๐)
--------------------	-------------------	----------------

เรือเกณฑ์หัดอย่างฝรั่งซ้าย	เรือเกณฑ์หัดอย่างฝรั่งขวา	(พลพายลำละ ๕๒)
----------------------------	---------------------------	----------------

เรืออาสาพิเศษซ้าย	เรืออาสาพิเศษขวา	(พลพายลำละ ๖๗)
-------------------	------------------	----------------

อย่างไรก็ดี บริเวณลำน้ำระหว่างทางเสด็จตั้งแต่ถนนน้ำประจำมาถึงวัดบางยี่เรือมีการรักษาความปลอดภัยด้วยเรียกว่า เรือจุกช่อง ส่วนที่วัดบางยี่เรือ มีการเกณฑ์ทหารคบกอกไปล้อมวง และตั้งกองคอยเหตุอยู่ท้ายน้ำที่ด้านบางหลวง ๑๓ คน มีหลวงสรเสนี ขุนราม ขุนชนะ พร้อมไพร่ถือหอก ๑๐ คน เรือจุกช่องของกองต่างๆ มีดังนี้

๑. เรือตำรวจใหญ่ ซ้าย	๒ คน
จุกช่องที่ แม่น้ำกุ๊กจีน	๒ คน
ที่ คลองริมบ้านพระอภัยวานิช (วัดกัลยาณมิตร)	๒ คน
ที่ คลองวัดบางสะไก่อ	๒ คน
ที่ คลองวัดบางยี่เรือ	๒ คน

^{*} ม.ร.ว.แสงสุริย ลดาวัลย์, กระบวนพยุหยาตรา, ตำราสอนในคณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร.

๒. เรือตำรวจใหญ่ ขวา

ลูกช่องที่ คลองคูกรุงธนบุรีต่อคลองบางกอกใหญ่	๒ คน
คลองวัดสังข์กระจาย	๒ คน
คลองบางลำเจียก	๒ คน

นอกจากนี้มีพวกล้อมวง อีก ๒๘๐ คน แบ่งเป็น

ตำรวจใหญ่ ชาย และ ขว	กองละ	๓๐ คน
ทหารในชาย และ ขว	กองละ	๒๐ คน
ทนายเลือกหอก ชายและขวา	กองละ	๒๐ คน
สนมทหารชาย และขวา	กองละ	๑๕ คน
อาวุธพิเศษที่ใช้ คือ ปืนท้ายที่นั่ง รวม ๑๒ กระบอก		๓๖ คน
แบ่งเป็น ตำรวจในชายและขวา	ปืนกองละ	๒ กระบอก
	คนกองละ	๖ คน
ตำรวจใหญ่ ชายและขวา	ปืนกองละ	๒ กระบอก
	คนกองละ	๖ คน
อาสาเดโช และอาสาท้ายน้ำ	ปืนกองละ	๑ กระบอก
	คนกองละ	๖ คน
อาสาซ้าย และอาสาขวา	ปืนกองละ	๑ กระบอก
	คนกองละ	๓ คน

ในสมัยรัชกาลที่ ๒ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้แต่งเรือเป็นกระบวนพยุหยาตราอย่างใหญ่ เสด็จไปถวายผ้าพระกฐิน มีเรือที่พระบรมวงศานุวงศ์ และข้าทูลละอองธุลีพระบาทแต่งเป็นรูปต่างๆ เข้ากระบวนเช่นรัชกาลก่อน ในรัชกาลต่อมาก็ได้จัดให้มีเช่นกันแต่อาจจัดเป็นกระบวนใหญ่บ้าง กระบวนน้อยบ้าง เพื่อไปถวายผ้าพระกฐินในเทศกาลเข้าพรรษาสืบต่อเรื่อยมา แม้ว่าในสมัยหลังจะเป็นยุคที่ทันสมัยที่จะใช้เรือรบทางแม่น้ำในการรบแล้วก็ยังคงรักษาเรือเหล่านั้นไว้สำหรับการพระราชพิธีด้วย

ในสมัยรัชกาลที่ ๓ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ช่างทำเรือพระที่นั่งกราบ พระที่นั่งเอกไชย พระที่นั่งประภคพูน ขึ้นไว้เป็นเกียรติยศสำหรับแผ่นดิน^๑

๑. พระที่นั่งประภคพูนพันครามอ่อน ชื่อ รัตนดิลก ยาว ๑๙ วา ๒ คอก ๗ นิ้ว ก้ำลึง ๖ คอก
๒. พระที่นั่งประภคพูนแดง ชื่อ ศรีสุนทรไชย ยาว ๑๗ วา ก้ำลึง ๔ คอก ๑ คืบ
๓. พระที่นั่งเอกไชยเขียนทองแดงพันแดง ยาว ๑๔ วา ๒ คอก ๕ นิ้ว ก้ำลึง ๕ คอก ๕ นิ้ว
๔. พระที่นั่งประภคครุฑ ชื่อ มงคลสุบรรณ ยาว ๑๗ วา ๒ คอก ก้ำลึง ๖ คอก ๖ นิ้ว

^๑ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๓ เล่มที่ ๒, ศึกษาภัณฑ์พาณิชย์, ๒๕๐๔ หน้า ๑๓๕ - ๑๓๘. ส่วนนี้หากเขียนไว้กระบวนพยุหยาตราทางชลมารค ในพระอุโบสถวัดปฐมวราธรรม สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น.

๕. พระที่นั่งเกราประกอบ ชื่อ สุวรรณเกรา ยาว ๑๗ วา ๒ ศอก ก้ำลัง ๖ ศอก ๕ นิ้ว
๖. พระที่นั่งกราบ ชื่อ สุดสายตา พระวิเศษเทียนส่วยมาศ เมืองจันทบุรี ตัดไม้มาศยาว ๑ เส้นเศษ ถวาย ๑ ลำ โปรตให้หลาวเป็นเรือ ยาวตลอดทั้งโคน ๑ เส้น ๓ วา ก้ำลัง ๕ ศอก ๑ คืบ ๕ นิ้ว
๗. พระที่นั่งรอง ชื่อ กลีบสมุทร เมืองไชยา ตัดไม้มาศถวาย โปรตให้หลาวเป็นเรือยาว ๑๕ วา ๒ ศอก ก้ำลัง ๕ ศอก ๕ นิ้ว
๘. พระที่นั่งกราบ ชื่อ ขจรกรุง เมืองไชยาดัดไม้มาศถวาย โปรตให้หลาวเป็นเรือยาว ๑๕ วา ๒ ศอก ๑ คืบ ๕ นิ้ว ก้ำลัง ๕ ศอก
๙. พระที่นั่งกราบ ชื่อ รุ่งประสานสาย ยาว ๑๖ วา ๘ นิ้ว ก้ำลัง ๔ ศอก ๑ คืบ ๓ นิ้ว
๑๐. พระที่นั่งกราบ ชื่อ ชายลมพลว ยาว ๑๖ วา ๒ ศอก ก้ำลัง ๔ ศอก ๓ นิ้ว
๑๑. พระที่นั่งกราบ ชื่อ ประพาศแสงจันทร์ ยาว ๑๕ วา ๑ ศอก ๖ นิ้ว ก้ำลัง ๕ ศอก ๑ คืบ ๘ นิ้ว
๑๒. พระที่นั่งกราบ ชื่อ ตะวันส่องแสง ยาว ๑๕ วา ๑ ศอก ๖ นิ้ว ก้ำลัง ๕ ศอก ๑ คืบ ๘ นิ้ว
๑๓. พระที่นั่งกราบ ชื่อ แห่งทองหล่อ ยาว ๑๕ วา ๓ ศอก ๑ คืบ ๑๐ นิ้ว ก้ำลัง ๕ ศอก ๘ นิ้ว
๑๔. พระที่นั่งกราบ ชื่อ ล่อใจชื่น ยาว ๑๔ วา ๒ ศอก ๑ คืบ ๙ นิ้ว ก้ำลัง ๔ ศอก ๑ คืบ ๘ นิ้ว
๑๕. พระที่นั่งกราบ ชื่อ รื่นใจชม ยาว ๑๗ วา ๓ นิ้ว ก้ำลัง ๔ ศอก ๑๑ นิ้ว

๑๖. พระที่นั่งกราบ ชื่อ สมทรงสลาย ยาว ๑๕ วา ๓ ศอก ๑ คืบ ๔ นิ้ว ก้ำลึง ๔ ศอก ๑ คืบ ๙ นิ้ว
 ๑๗. พระที่นั่งกราบ ยาว ๑๕ วา ๑ ศอก ๑ คืบ ๓ นิ้ว ก้ำลึง ๔ ศอก ๑ คืบ ๕ นิ้ว
 ๑๘. พระที่นั่งกราบ ชื่อ ราโน ยาว ๑๒ วา ๒ ศอก ก้ำลึง ๔ ศอก ๑ คืบ ๑๐ นิ้ว
 ๑๙. พระที่นั่งกราบ ชื่อ สุทธาทิพย์ ยาว ๑๑ วา ๑ ศอก ๖ นิ้ว ก้ำลึง ๖ ศอก ๑ คืบ ๘ นิ้ว
 ๒๐. พระที่นั่งกราบ ชื่อ บัลลังก์ทอง ยาว ๑๒ วา ๑ ศอก ก้ำลึง ๖ ศอก ๑ คืบ ๘ นิ้ว
 ๒๑. พระที่นั่งกราบ ชื่อ บัลลังก์เงิน ยาว ๑๑ วา ๑ ศอก ๑ คืบ ๒ นิ้ว ก้ำลึง ๖ ศอก ๑ คืบ
 ๒๒. พระที่นั่งกราบ ชื่อ บัลลังก์แก้ว ยาว ๑๓ วา ๑ ศอก ๑ คืบ ๖ นิ้ว ก้ำลึง ๖ ศอก ๘ นิ้ว
 ๒๓. พระที่นั่งกราบ ชื่อ บรรทัดทอง ยาว ๑๔ วา ๑ ศอก ๑ คืบ ก้ำลึง ๔ ศอก ๗ นิ้ว
 ๒๔. พระที่นั่งกราบ ชื่อ กล้องสัถย ยาว ๑๔ วา ก้ำลึง ๔ ศอก ๗ นิ้ว
- รวมทั้งเรือศรี เรือประกอบ เรือเอกไชย เรือกราบ เป็นเรือพระที่นั่ง ๒๔ ลำ

อย่างไรก็ดี พระยามหามุนี หลวงสุนทรภิมย์ และหลวงอุดมภักดี ได้เรียบเรียงไว้ทั้ง เรือพระที่นั่งทรง และเรือพระที่นั่งรองทั้งลำเก่าลำใหม่ในสมัยรัชกาลที่ ๓ มีทั้งหมด ๕๖ ลำ แยกประเภทของเรือ ดังนี้

๑. เรือไชยลายสลัก มี ๕ ลำ

- เรือพระที่นั่งกัษัตริสมรตไชย พื้นสีแดง ขนาดยาว ๑๘ วา ๖ นิ้ว กว้าง ๑ วา ศอก ๔ นิ้ว ท้องลึก ศอก คืบ ๕ นิ้ว ก้ำลึง ๑ วา ๒ ศอก ๗ นิ้ว
- เรือพระที่นั่งกัษัตริสมรขุ พื้นสีดำ ขนาดยาว ๑๙ วา ๑ ศอก กว้าง ๑ วา ๑ ศอก ๗ นิ้ว ท้องลึก ๑ ศอก ๖ นิ้ว ก้ำลึง ๑ วา ๒ ศอก ๑ คืบ ๑ นิ้ว
- เรือพระที่นั่งศรีประภักตรไชย พื้นสีดำ ขนาดยาว ๑๘ วา กว้าง ๑ วา ๑ ศอก ๕ นิ้ว ท้องลึก ๑ ศอก ๕ นิ้ว ก้ำลึง ๑ วา ๑ ศอก ๕ นิ้ว
- เรือพระที่นั่งไกรแก้วจักรรัตน์ พื้นสีเขียว ขนาดยาว ๑๗ วา ๑ ศอก ๑ คืบ ๓ นิ้ว กว้าง ๑ วา ๑ คืบ ๖ นิ้ว ท้องลึก ๑ ศอก ๖ นิ้ว ก้ำลึง ๑ วา ๒ ศอก ๑ นิ้ว
- เรือพระที่นั่งศรีสุนทรไชย พื้นสีแดง ขนาดยาว ๑๗ วา ๒ ศอก กว้าง ๑ วา ๑ คืบ ๘ นิ้ว ท้องลึก ๑ ศอก ๗ นิ้ว ก้ำลึง ๑ วา ๒ ศอก ๓ นิ้ว

๒. เรือไชยลายเขียน มี ๓ ลำ

- เรือพระที่นั่งไกรสรจักร พื้นสีเขียว ขนาดยาว ๑๗ วา ๒ ศอก กว้าง ๑ วา ๑ คืบ ๔ นิ้ว ท้องลึก ๑ ศอก ๖ นิ้ว ก้ำลึง ๑ วา ๒ ศอก ๓ นิ้ว
- เรือวังหน้า เรือพระที่นั่งชลพินาศไชย พื้นสีแดง ขนาดยาว ๑๒ วา ๓ ศอก ๖ นิ้ว กว้าง ๓ ศอก ๑ คืบ ๘ นิ้ว ก้ำลึง ๑ วา ๑ ศอก ๒ นิ้ว
- เรือพระที่นั่งไกรสรมาศ พื้นสีแดง ขนาดยาว ๑๔ วา กว้าง ๔ ศอก ท้องลึก ๑ ศอก ๒ นิ้ว ก้ำลึง ๔ ศอก

๓. เรือพระที่นั่งศรีลายสลัก มี ๘ ลำ

- เรือพระที่นั่งศรีรัตนดิกล พื้นสีแดง ขนาดยาว ๑๙ วา ๒ ศอก ๗ นิ้ว กว้าง ๑ วา ๑ ศอก ๔ นิ้ว ท้องลึก ๑ ศอก ๓ นิ้ว ก้ำลึง ๑ วา ๒ ศอก ๖ นิ้ว

- เรือพระที่นั่งศรีบุษบกพิศาล พื้นสีน้ำเงิน ขนาดยาว ๑๕ วา กว้าง ๑ วา ๑ คืบ ๒ นิ้ว ท้องลึก ๑ ศอก ๒ นิ้ว ก้ำลึง ๑ วา ๑ ศอก ๑ คืบ ๒ นิ้ว
- เรือพระที่นั่งศรีวิมานเมืองอินทรี พื้นสีเขียว ขนาดยาว ๑๒ วา ๓ ศอก ๑ คืบ กว้าง ๑ วา ๖ นิ้ว ท้องลึก ๑ ศอก ก้ำลึง ๑ วา ๑ ศอก ๒ ศอก
- เรือพระที่นั่งสวัสดิคังไชย พื้นสีเขียว ขนาดยาว ๑๖ วา กว้าง ๑ ศอก ๔ นิ้ว ท้องลึก ๑ ศอก ๖ นิ้ว ก้ำลึง ๑ วา ๒ ศอก
- เรือพระที่นั่งศรีแก้วจักรพรรดิ พื้นสีน้ำเงิน ขนาดยาว ๑๖ วา ๒ ศอก กว้าง ๑ วา ๔ นิ้ว ท้องลึก ๑ ศอก ๓ นิ้ว ก้ำลึง ๑ วา ๑ ศอก ๖ นิ้ว
- เรือพระที่นั่งเหวาชวิรุทธ์ ของวังหน้า ขนาดยาว ๒๔ วา ๔ นิ้ว กว้าง ๑ วา ๑ ศอก ๑๐ นิ้ว ท้องลึก ๑ ศอก ๑๐ นิ้ว ก้ำลึง ๑ วา ๒ ศอก ๑ คืบ ๖ นิ้ว
- เรือพระที่นั่งเพชรรัตนธาราราย ขนาดยาว ๒๐ วา ๒ นิ้ว กว้าง ๑ วา ๑ ศอก ๕ นิ้ว ท้องลึก ๑ ศอก ๔ นิ้ว ก้ำลึง ๑ วา ๒ ศอก ๖ นิ้ว
- เรือพระที่นั่งหอยเทพลอยกร ขนาดยาว ๑๘ วา กว้าง ๑ วา ๑ คืบ ๔ นิ้ว ท้องลึก ๑ ศอก ๑๐ นิ้ว ก้ำลึง ๑ วา ๒ ศอก

๔. เรือศรีลายเขียน ๗ ลำ ของวังหน้า คือ

- เรือพระที่นั่งศรีรังสีทิพยรัตน์ พื้นสีแดง ขนาดยาว ๑๕ วา กว้าง ๑ วา ๑ คืบ ๒ นิ้ว ท้องลึก ๑ ศอก ๓ นิ้ว ก้ำลึง ๑ วา ๑ ศอก ๑ คืบ ๑ นิ้ว
- เรือพระที่นั่งศรีจักรพรรดิภริมา พื้นสีดำ ขนาดยาว ๑๔ วา ๒ ศอก ๕ นิ้ว กว้าง ๑ วา ๑ คืบ ๔ นิ้ว ท้องลึก ๑ ศอก ๘ นิ้ว ก้ำลึง ๑ วา ๑ ศอก ๑ คืบ ๔ นิ้ว
- เรือพระที่นั่งศรีทนิกรสองสี พื้นสีม่วง ขนาดยาว ๑๓ วา ๑ ศอก ๑ คืบ กว้าง ๓ ศอก ๓ นิ้ว ท้องลึก ๑ ศอก ๑ นิ้ว ก้ำลึง ๑ วา ๑ ศอก ๕ นิ้ว
- เรือพระที่นั่งศรีมณีนิจจักรพรรดิ พื้นสีเขียว ขนาดยาว ๑๓ วา ๕ นิ้ว กว้าง ๓ ศอก ๑ คืบ ๗ นิ้ว ท้องลึก ๑ คืบ ๑๐ นิ้ว ก้ำลึง ๑ วา ๑ ศอก ๒ นิ้ว
- เรือพระที่นั่งศรีรอง อนุคนกร ขนาดยาว ๑๓ วา ๑๐ นิ้ว กว้าง ๑ วา ท้องลึก ๑ ศอก ก้ำลึง ๑ วา ๑ ศอก
- เรือพระที่นั่งศรีรอง อปสรสำราญ พื้นสีม่วง ขนาดยาว ๑๓ วา ๑ ศอก กว้าง ๑ วา ๑ นิ้ว ท้องลึก ๑ ศอก ก้ำลึง ๑ วา ๑ ศอก ๒ นิ้ว
- เรือพระที่นั่งศรีวิไลเสชา พื้นสีดำ ขนาดยาว ๑๕ วา ๓ ศอก ๑ คืบ กว้าง ๑ วา ๓ นิ้ว ท้องลึก ๑ ศอก ๔ นิ้ว ก้ำลึง ๑ วา ๑ ศอก ๗ นิ้ว

๕. เรือพระที่นั่งของวังหน้า ๕ ลำ คือ

- เรือพระที่นั่งอนันตนาคราช ขนาดยาว ๒๑ วา ๒ ศอก ๗ นิ้ว กว้าง ๑ วา ๑ คืบ ๕ นิ้ว ท้องลึก ๑ ศอก ๕ นิ้ว ก้ำลึง ๑ วา ๒ ศอก ๔ นิ้ว
- เรือพระที่นั่งศรีสุพรรณหงส์ พื้นสีดำ ขนาดยาว ๑๘ วา กว้าง ๑ วา ๑ ศอก ๑ คืบ ๖ นิ้ว ท้องลึก ๑ ศอก ๗ นิ้ว ก้ำลึง ๑ วา ๓ ศอก

- เรือพระที่นั่งนารายณ์ทรงสุบรรณ ทัศนสีแดง ขนาดยาว ๑๗ วา ๒ ศอก กว้าง ๑ วา ๑ ศอก ๕ นิ้ว ท้องลึก ๑ ศอก ๖ นิ้ว กำลัง ๑ วา ๒ ศอก ๖ นิ้ว
 - เรือพระที่นั่งสุวรรณหงส์ ทัศนสีน้ำเงิน ขนาดยาว ๑๕ วา ๑ ศอก กว้าง ๑ วา ๔ นิ้ว ท้องลึก ๑ ศอก ๑ นิ้ว กำลัง ๑ วา ๒ ศอก ๖ นิ้ว
 - เรือพระที่นั่งเทพราชสมุทร ขนาดยาว ๑๕ วา ๑ ศอก กว้าง ๑ วา ๑ ศอก ท้องลึก ๑ ศอก ๗ นิ้ว กำลัง ๑ วา ๑ ศอก ๑ ศอก ๘ นิ้ว
๖. เรือพระที่นั่งกราบ ๒๘ ลำ คือ
- เรือพระที่นั่งหลักไตรโลกย์ ขนาดยาว ๒๔ วา กว้าง ๑ วา ๑ ศอก ๕ นิ้ว ท้องลึก ๑ ศอก ๖ นิ้ว กำลัง ๑ วา ๒ ศอก
 - เรือพระที่นั่งศรีเมือง ขนาดยาว ๑๔ วา ๒ ศอก ๑ ศอก ๖ นิ้ว กว้าง ๓ ศอก ๑ ศอก ๖ นิ้ว ท้องลึก ๑ ศอก กำลัง ๑ วา ๑ ศอก
 - เรือพระที่นั่งเพ็ญฟ้า ขนาดยาว ๑๔ วา ๒ ศอก กว้าง ๓ ศอก ๑ ศอก ๖ นิ้ว ท้องลึก ๑ ศอก ๒ นิ้ว กำลัง ๑ วา ๑ ศอก ๕ นิ้ว
 - เรือพระที่นั่งทิพาภรณ์ ขนาดยาว ๑๔ วา ๒ ศอก กว้าง ๑ วา ๑ นิ้ว ท้องลึก ๑ ศอก ๒ นิ้ว กำลัง ๑ วา ๑ ศอก ๕ นิ้ว
 - เรือพระที่นั่งขจรกรุง ขนาดยาว ๑๕ วา ๒ ศอก ๑ ศอก ๕ นิ้ว กว้าง ๓ ศอก ๑ ศอก ๑๐ นิ้ว ท้องลึก ๑ ศอก ๑ นิ้ว กำลัง ๑ วา ๑ ศอก
 - เรือพระที่นั่งรุ่งประสางสาย ขนาดยาว ๑๖ วา ๘ นิ้ว กว้าง ๓ ศอก ๑ ศอก ๓ นิ้ว ท้องลึก ๑ ศอก กำลัง ๑ วา ๑ ศอก ๓ นิ้ว
 - เรือพระที่นั่งชายลมพวน ขนาดยาว ๑๖ วา ๒ ศอก กว้าง ๓ ศอก ๑ ศอก ๕ นิ้ว ท้องลึก ๑ ศอก ๑๐ นิ้ว กำลัง ๑ วา ๓ นิ้ว
 - เรือพระที่นั่งกระบวณางรำ ขนาดยาว ๑๖ วา ๒ ศอก ๑ ศอก ๖ นิ้ว กว้าง ๓ ศอก ๑ ศอก ๘ นิ้ว ท้องลึก ๑ ศอก กำลัง ๑ วา ๑ ศอก ๑๐ นิ้ว
 - เรือพระที่นั่งประจักษ์ทวีป ขนาดยาว ๑๗ วา ๓ ศอก ๑ ศอก ๖ นิ้ว กว้าง ๑ วา ๑ ศอก ๖ นิ้ว ท้องลึก ๑ ศอก กำลัง ๑ วา ๑ ศอก ๑ ศอก ๘ นิ้ว
 - เรือพระที่นั่งกลีบสมุทร ขนาดยาว ๑๖ วา ๒ ศอก ๑ ศอก ๖ นิ้ว กว้าง ๑ วา ๓ นิ้ว ท้องลึก ๑ ศอก ๓ นิ้ว กำลัง ๑ วา ๑ ศอก ๕ นิ้ว
 - เรือพระที่นั่งสุดสยาศ ขนาดยาว ๒๓ วา กว้าง ๑ วา ๑ ศอก ๖ นิ้ว ท้องลึก ๑ ศอก ๑๐ นิ้ว กำลัง ๑ วา ๑ ศอก ๑ ศอก ๕ นิ้ว
 - เรือพระที่นั่งชานางนอน ขนาดยาว ๑๖ วา ๒ ศอก ๘ นิ้ว กว้าง ๑ วา ๑ ศอก ๕ นิ้ว ท้องลึก ๑ ศอก ๑ นิ้ว กำลัง ๑ วา ๑ ศอก ๑ ศอก ๖ นิ้ว
 - เรือพระที่นั่งกรนางนาคของวังหน้า ขนาดยาว ๑๔ วา กว้าง ๑ วา ๑๐ นิ้ว ท้องลึก ๑ ศอก ๑ นิ้ว กำลัง ๑ วา ๑ ศอก

- เรือพระที่นั่งประพาสแสงจันทร์ของวังหน้า ขนาดยาว ๑๖ วา ๑ สอก กว้าง ๑ วา ๑๐ นิ้ว
ท้องลึก ๑ สอก ๔ นิ้ว ก้ำลึง ๑ วา ๑ สอก ๑ คืบ ๒ นิ้ว
- เรือพระที่นั่งตะวันส่องแสง ขนาดยาว ๑๕ วา ๑ สอก ๖ นิ้ว กว้าง ๓ สอก ๑ คืบ ๘ นิ้ว
ท้องลึก ๑ สอก ๓ นิ้ว ก้ำลึง ๑ วา ๑ สอก ๑ คืบ ๒ นิ้ว
- เรือพระที่นั่งแท่งทองหล่อ ขนาดยาว ๑๕ วา ๓ สอก กว้าง ๑ วา ๑๐ นิ้ว ท้องลึก ๑ สอก
๓ นิ้ว ก้ำลึง ๑ วา ๑ สอก ๘ นิ้ว
- เรือพระที่นั่งล่อใจชื่น ขนาดยาว ๑๔ วา ๒ สอก ๑ คืบ ๙ นิ้ว กว้าง ๓ สอก ๑ คืบ ๘ นิ้ว
ท้องลึก ๑ สอก ก้ำลึง ๑ วา ๑ สอก ๘ นิ้ว
- เรือพระที่นั่งรินใจชม ขนาดยาว ๑๗ วา ๓ นิ้ว กว้าง ๓ สอก ๑ คืบ ๖ นิ้ว ท้องลึก ๑ คืบ
๖ นิ้ว ก้ำลึง ๑ วา ๑๑ นิ้ว
- เรือพระที่นั่งสมทรงสรวย ขนาดยาว ๑๕ วา ๓ สอก ๑ คืบ ๔ นิ้ว กว้าง ๓ สอก ๑ คืบ ๔ นิ้ว
ท้องลึก ๑ สอก ๑ นิ้ว ก้ำลึง ๑ วา ๑ คืบ ๙ นิ้ว
- เรือพระที่นั่งเหลาใหม่ ขนาดยาว ๑๕ วา ๑ สอก ๑ คืบ ๓ นิ้ว กว้าง ๓ สอก ๑ คืบ ๗ นิ้ว
ท้องลึก ๑ สอก ก้ำลึง ๑ วา ๑ คืบ ๔ นิ้ว
- เรือพระที่นั่งประทัดทอง ขนาดยาว ๑๔ วา ๑ สอก ๑ คืบ ก้ำลึง ๑ วา ๗ นิ้ว กว้าง ๑ วา
๗ นิ้ว ท้องลึก ๑ สอก
- เรือพระที่นั่งกล้องสลัด ขนาดยาว ๑๔ วา กว้าง ๓ สอก ๑ คืบ ๒ นิ้ว ท้องลึก ๑ คืบ ๘ นิ้ว
ก้ำลึง ๑ วา ๗ นิ้ว
- เรือพระที่นั่งแก้วชิงดวง ขนาดยาว ๑๓ วา ๕ นิ้ว กว้าง ๓ สอก ๖ นิ้ว ท้องลึก ๑ สอก
ก้ำลึง ๑ วา ๕ นิ้ว
- เรือพระที่นั่งพวงแก้ว ขนาดยาว ๑๓ วา กว้าง ๓ สอก ๙ นิ้ว ท้องลึก ๑ คืบ ๘ นิ้ว
ก้ำลึง ๑ วา ๑ สอก ๕ นิ้ว
- เรือพระที่นั่งบัลลังก์ทอง ขนาดยาว ๑๒ วา ๑ สอก กว้าง ๑ วา ๑ สอก ๓ นิ้ว
ท้องลึก ๑ สอก ๘ นิ้ว ก้ำลึง ๑ วา ๒ สอก ๑ คืบ ๘ นิ้ว
- เรือพระที่นั่งบัลลังก์แก้ว ขนาดยาว ๑๓ วา ๑ สอก ๑ คืบ ๖ นิ้ว กว้าง ๑ วา ๑ สอก ๓ นิ้ว
ท้องลึก ๑ สอก ๗ นิ้ว ก้ำลึง ๑ วา ๒ สอก ๘ นิ้ว
- เรือพระที่นั่งสุทธาทิพย์ ขนาดยาว ๑๑ วา ๑ สอก ๖ นิ้ว กว้าง ๑ วา ๑ สอก ๑ คืบ
ท้องลึก ๑ สอก ๙ นิ้ว ก้ำลึง ๑ วา ๒ สอก ๑ คืบ ๘ นิ้ว
- เรือพระที่นั่งบัลลังก์เงิน ขนาดยาว ๑๑ วา ๑ สอก ๑ คืบ กว้าง ๑ วา ท้องลึก ๑ สอก
ก้ำลึง ๑ วา ๒ สอก ๑ คืบ

ในสมัยรัชกาลที่ ๔ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อทรงประกอบพระราชพิธีบรมราชาภิเษก ในวันศุกร์ที่ ๒ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๓๙๔ ขึ้น ๒ ค่ำ เดือนหก ปีกุนแล้ว ได้โปรดให้เสด็จเลียบพระนครทั้งทางสถลมารคและชลมารค โดยเสด็จเลียบพระนครทางชลมารค ในวันพุธที่ ๒๑ พฤษภาคม การเสด็จเลียบพระนครครั้งนี้ มีกระบวนเรือเตรียมสำหรับเสด็จ ดังนี้

ตอนที่ ๑

๑. เรือแห่งทราย นำเสด็จ ๖ ลำ เรือยาว ๑๐ วา มีธงหน้าธงท้าย มีปืนเปรี๊ยนนำเรือลำละกระบอก
๒. เรือประตู่แห่งกระบวนหน้าเป็นเรือกัญญา พระเทพพลคู่ ลำซ้าย พระราชรองเมือง ลำขวา
๓. เรือเหราลายก้ามล่อ มีกุบจัดรมขมิป็นใหญ่หน้าเรือ ๑ กระบอก ๒ ลำ เป็นของฝรั่งแม่นปืน ลงเรือลำละ ๔ คน หลวงเสนาห์สรชิตเป็นนายลำ
๔. เรือแซศขร่าบาญ ของพระยารัตนจักลำขวา เรือแซสารสินธุ์ พระยาภักดีสงคราม ลำซ้าย
๕. เรือแซตลุมระเวง พระยาสีหราช ลำขวา เรือแซตะเลงละวล พระยาฤทธิคำรณ ข้าย
๖. เรือแซวรารวี พระยากำแหงหาญณรงค์ ลำขวา เรือแซศรีปทุมสมุทร พระยาจงใจหาญ ข้าย
๗. เรือแซจระเข้คำรามร้อง พระยাজตุรงค์ฤทธิ์ ลำขวา เรือแซจระเข้คะนองน้ำ พระยาอัคศิริ ข้าย
๘. เรือแซชิงไชยศ พระยาแม่ลงคัตรุ เรือแซเพชรปุมคาบ พระยาปราบปัจจามิตร มีธงท้ายผูกป็นหน้าเรือฝรั่งแม่นปืนลำละ ๒ คน

ตอนที่ ๒

๙. เรือพาสั่งหีบ ท้ายเรือเจ้าพระยาพระคลัง ว่าที่สมุหพระกลาโหม ซึ่งโปรดให้เรียกว่า เจ้าพระยาอัครอุตรมบรมเสนาบดีเป็นนายลำ มีนายหมอบอยู่หน้า ฝีพาย ๖๐ คน
๑๐. เรือกัญญา พระยาเทพอรพูน ลำขวา พระยาราชนิกุล ลำซ้าย ฝีพาย ๔๐ คน
๑๑. เรือสารวัตร ๒ ลำ มีขุนนางเป็นนายลำ ฝีพายลำละ ๒๓ คน

^{*} เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๔, ศึกษาภัณฑ์พาณิชย์, ๒๕๒๑, หน้า ๓๑-๔๐.

๑๒. เรือเอกไชยพินดำ มีธงหน้าธงท้าย กลางเรือมีฉัตร ๕ ชั้น ปีกเคียงฉัตร ๒ ข้าง
ตำรวจใหญ่ซ้ายเป็นนายลำ ฝีพาย ๕๘ คน

๑๓. เรือกัญญาทอง นำเสด็จ พระยาศรีสุนทรณรงค์เป็นนายลำ ฝีพาย ๒๕ คน

๑๔. เรือกิ่งชลทิมาไชย ลำขวา เรือกิ่งไกรศรมารด ลำซ้าย มีธงปักหน้าปักท้าย มีฉัตร ๕ ชั้น ปีกซ้ายขวาข้างฉัตร ๒ ข้าง
มหาดเล็กกับพวกตำรวจพระพุทธรูป มีฉัตร ๕ ชั้น ปีกซ้ายขวาข้างฉัตร ๒ ข้าง เจ้าพนักงานเป็นนายลำ ฝีพาย ๕๒ คน หมู่ ๑ คน

ตอนที่ ๓

๑๕. เรือกระปี่ราษฎร์ราชมาร ษานุรักษ์โยธา ลำขวา เรือกระปี่ราบเมืองมาร พระมหาสงคราม
ลำซ้าย

๑๖. เรือเสือทยานชล หลวงเดชสำแดง ลำขวา เรือเสือคำณชลสินธุ์ หลวงแสงสรสิทธิ์ ลำซ้าย เป็น
เรือเจ้ากรมทหารปืนปากน้ำ ในเรือมีคนกระทุ้งเสา ฝีพาย ๓๘ คน

๑๗. เรือโตมรคันสีน หลวงวิจารณ์โกษา ลำขวา เรือโตผินสมุทร หลวงโยธากิติ ลำซ้าย ในเรือมีคน
กระทุ้งเสา ฝีพาย ๓๐ คน

๑๘. เรือสาธก้าแห่งหาญ หลวงพิทักษ์โยธา ลำขวา เรือสาธก้าณชลสินธุ์ หลวงนราเรืองเดช ลำซ้าย
เป็นเรือเจ้ากรมไพร่หลวงอาสาใหญ่ กรมเก่า มีฝีพาย ๓๐ คน

๑๙. เรือหาล่องลอยสินธุ์ หลวงวิเชียรไพฑูริย์ ลำขวา เรือหาลือลาสมุทร หลวงสกลทิมาณ ลำซ้าย
เป็นเรือเจ้ากรมไพร่หลวงกรมวัง ฝีพาย ๓๐ คน

๒๐. เรือกิลนประลองเชิง หลวงเทพเดช ลำขวา เรือกิลนละเลิงชล หลวงสุนทรเทศ ลำซ้าย เป็นเรือ
เจ้ากรมท่าลุ่ม มีฝีพาย ๓๐ คน

๒๑. เรือมังกรจำแลงอาสา หลวงรามเดช ลำขวา เรือมังกรแฝงฤทธิ์อาสา หลวงเพชรกำแหง
ลำซ้าย เป็นเรือเจ้ากรมอาสา ๖ เหล่า มีฝีพาย ๓๐ คน หมู่ ๑ คน

ตอนที่ ๔

๒๒. เรืออสุรวายุภักษ์ หลวงศรีสำแดง ลำขวา เรืออสุรปักษ์ หลวงจงพยุห ลำซ้าย เป็นเรือปลัดแขวง
มีฝีพาย ๔๐ คน

๒๓. เรือครุฑเหินเห็จ หลวงไชยเดช ลำขวา เรือครุฑเครื่องไตรจักร หลวงจตุรงค์วิชัย ลำซ้าย ฝีพาย
ลำละ ๔๐ คน

๒๔. เรือสุวรรณเหรา ลำขวา เรือเหราข้ามสมุทร ลำซ้าย มีเจ้าพนักงานเป็นนายกำกับลำ มีนักสราษถือ
ธงหักทองขวางหน้าเรือท้ายเรือ มีกลองชนะทำด้วยเงิน ลำละ ๕ คน มีฝีพาย ๔๘ คน มีเรือกลองนำไปหว่าง
กลาง พระยาพิไชยธรณฤทธิ์เป็นนายลำ ฝีพาย ๒๕ คน

๒๕. เรือมงคลสุบรรณ ลำขวา เรือศรีสุพรรณหงส์ ลำซ้าย นักสราษถือธงหักทองขวาง หน้าเรือ ท้าย
เรือ มีกลองชนะทำด้วยเงิน ลำละ ๕ คน ฝีพายลำละ ๖๕ คน

๒๖. เรือกิ่งศรีสมรรถไชย ลำขวา เรือกิ่งไกรแก้วจักรรัตน ลำซ้าย มีนักสราษถือธงหน้าธงท้าย มีมณฑปตั้งพระเจดีย์เงิน ตั้งพระสุพรรณบัฏ มีแดรงอน แตรฝรั่ง ล้าละ ๑๗ คน ฝิพายล้าละ ๖๕ คน

๒๗. เรือกิ่งศรีสุนทรไชย หมื่นสิทธิโสรบ ลำขวา เรือกิ่งไกรสรจักร หมื่นภักดีศวร ลำซ้ายเป็นเรือตำรวจใน มีนักสราษถือธงหน้าธงท้าย มีคชาธารปักฉัตร ๗ ชั้น ฝิพาย ๕๖ คน

๒๘. เรือกระให้ หลวงลักขมณา ลำขวา เรือกระให้ หลวงสุรินทรภักดี ลำซ้าย เป็นเรือของอาสาจาม ฝิพายล้าละ ๓๕ คน

๒๙. เรือกระให้ หลวงคชเสนี ลำขวา เรือกระให้ ขุนวิชิตสงคราม ลำซ้าย เป็นเรือของอาสาจามซ้ายขวา ฝิพายล้าละ ๓๕ คน หมู่ ๑ คน

ตอนที่ ๕

๓๐. เรือกันขวา	เรือตั้งซ้าย
๓๑. เรือตั้งกองกลาง ขวา	เรือตั้งกองกลาง ซ้าย
๓๒. เรือตั้งตำรวจสนม ขวา	เรือตั้งตำรวจสนม ซ้าย
๓๓. เรือตั้งตำรวจนอก ขวา	เรือตั้งตำรวจนอก ซ้าย
๓๔. เรือตั้งตำรวจใหญ่ ขวา	เรือตั้งตำรวจใหญ่ ซ้าย
๓๕. เรือตั้งตำรวจใน ขวา	เรือตั้งตำรวจใน ซ้าย
๓๖. เรือตั้งล้อมวัง ขวา	เรือตั้งล้อมวัง ซ้าย
๓๗. เรือตั้งเกณฑ์หัด ขวา	เรือตั้งเกณฑ์หัด ซ้าย
๓๘. เรือตั้งอาสาพิเศษ ขวา	เรือตั้งอาสาพิเศษ ซ้าย
๓๙. เรือตั้งนำหน้าฉาน ขวา	เรือตั้งนำหน้าฉาน ซ้าย
๔๐. เรือตั้งผลาญสมุทร ขวา	เรือตั้งผลาญสมุทร ซ้าย
๔๑. เรือตั้งบำบับ ขวา	เรือตั้งทองขวานฟ้า ซ้าย

เรือตั้งตั้งแต่หมายเลข ๒๐-๔๑ มีนายกำกับล้าถือปืนคาบศิลา ล้าละ ๔ คน มีคนกระหั่งเล้า ล้าละ ๒ คน ฝิพายล้าละ ๔๕ คน มีเรือกัญญาสารวัตรไปกลางแถวล้าหนึ่ง มีมื่นสมุหพิมาน เป็นนายล้า ฝิพาย ๓๕ คน

ตอนที่ ๖

๔๒. เรือเอกไชยหลาวทอง ขวา เรือเอกไชยเหิรหวา ซ้าย มีนักสราษถือธงหักทองขวางหน้าเรือท้ายเรือมีกลองมโหระทึกประโคมล้าละ ๕ คน ฝิพายล้าละ ๔๕ คน

๔๓. เรือกลองนำเสด็จ พระยาพิไชยสงคราม เป็นนายล้า ฝิพาย ๒๕ คน

๔๔. เรือกิ่งศรีประภักไชย ลำพระที่นั่งทรง

๔๕. เรือกิ่งไกรสมมุข พระที่นั่งรอง

ทั้งสองลำมีนักสราษถือธงหักทองขวางหน้าท้าย มีมณฑปยอดเป็นพระที่นั่งประดับพลอยสีต่าง มีเศวตฉัตรชวาลายทอง ๗ ชั้น ปีกเคียงพระมณฑปซ้ายขวา เครื่องสูงอรุณชุมสาย ตั้งรายไปตามเรือฝีพาย ๑๐๐ คน

๔๖. เรือกราบ มีกัญญาผ้าหน้าโขนหักทองขวาง จางวางเจ้ากรม ปลัดกรม ตำรวจหน้า ตำรวจหลัง ทหารในรักษาพระองค์ กรมวัง แสดตัน มหาดเล็กเป็นนายลำตามเสด็จ พายไป ๔ แถวๆ ละ ๖ ลำ รวมเรือ ๒๔ ลำ

๔๗. เรือตาร้าย เกณฑ์หัดแสงปืนประทุนแดง ๔ ลำ มีพระอัคนศร พระศรีสาแดงเดช จมื่นก่งศิลป์ จมื่นก่งศร เป็นนายลำแต่ละลำ บรรทุกปืนเครื่องอาวุธเตรียมไป ฝีพายแต่ละ ๒๕ คน

๔๘. หมูเรือศรีประกอบเขียนลายทอง เป็นเรือประเทียบมานทองแย่ง รวม ๖ ลำ ของกรมฝ่ายใน ฝีพายแต่ละ ๕๐ คน ได้แก่

เรือสวัสดิคิขังไชย

เรือวิไลเสชา

เรือรังสีทิพย์รัตน์

เรือจักรพรรดิภิรมย์

เรือทินกรสองศรี

เรือมณีจักรพรรดิ

๔๙. หมูเรือแห มี ๔ ลำ ทวนปีกท้ายเรือ มีฝีพายแต่ละ ๓๕ คน ได้แก่

เรือแหหมู่ชลกร พระยาเกียรติ

เรือแหสุรภักดิ์ทะเล พระยาพระราม

เรือแหวิษณุชล พระยาปราบปัจจามิตร

เรือแหอนันตสมุทร พระยาผลงศัตร์

๕๐. เรือกราบกัญญา พระนรินทเสนี เรือกราบกัญญา พระราชเสนา (แทนพระศรีสทเทพ) เป็นเรือ ประตูหลัง มีฝีพายแต่ละ ๓๕ คน หมู ๑ คน

๕๑. เรือกัญญาผูกผ้าหน้าโขนหักทองขวาง ผูกพู่ ผูกดาว เป็นเรือพระเจ้าน้อยยาเธอ พระเจ้าลูกยาเธอ พระเจ้าหลานเธอ และพระเจ้าราชวรวงศ์เธอ มีรวม ๒๓ ลำ ฝีพายละลำ ๕๐ คน

๕๒. เรือสุครีพครองเมือง พระยาศรีพิพัฒน์รัตนราชโกษา ซึ่งโปรดเกล้าฯ ให้เรียกว่า เจ้าพระยาบรม มหาพิชัยญาติ เสนาบดีผู้ใหญ่เป็นนายลำ เรือนี้มีธงหักทองขวางปักหน้าเรือและท้ายเรือ มีทนายหมอบหน้า ฝีพาย ๖๐ คน

๕๓. เรือกราบกัญญาหมู่ฆาตยาผู้ใหญ่ ผู้น้อย ที่มีได้เข้ากระบวนเป็นนายลำ มีฝีพาย ๓๐-๔๐ คน

๕๔. หมูเรือกังพัง ขุนนางจีนเจ้าภาษี ๒๐ ลำ

๕๕. เรือสำเภา ขุนนางน้อยๆ ซึ่งมีได้เข้ากระบวนแห เรือนี้นยาว ๖-๘ วา มีฝีพายแต่ละ ๑๔, ๑๕, ๒๐ คน

รวมเรือในกระบวน ๒๖๘ ลำ เจ้าหน้าที่งานและพลพาย ๑๐,๐๐๐ คนเศษ เรือนอกกระบวนประมาณ ๕๐ ลำเศษ จากเรื่อง **พระราชพิธีทวาทศมาส*** ซึ่งเป็นพระนิพนธ์ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าฯ กรมพระยา บำราบปรปักษ์ ทรงกล่าวถึงวัตรกระบวน ในสมัยรัชกาลที่ ๔ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว อันสามารถ นำมาเปรียบเทียบกับเรื่องราวในพระราชพงศาวดารได้เริ่มต้นด้วยเรื่องตั้งซึ่งเป็นเรือรูปสัตว์ แล้วตามด้วยเรือแห เรือยวน แล้วจึงถึงเรือพระที่นั่งกิ่ง ๒ ลำ ลำหนึ่งเป็นเรือพระที่นั่งทรง อีกลำหนึ่งเป็นเรือพระที่นั่งรอง ดังบทความโคลงที่ว่า

* สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าฯ กรมพระยาบำราบปรปักษ์, **พระราชพิธีทวาทศมาส**, เจ้าพระยาธรรมาธิ กรณานิธิ ให้พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ หม่อมราชวงศ์แป้น เจ้าจอมในรัชกาลที่ ๔, โรงพิมพ์เจริญผล, หน้า ๕๗ - ๗๗.

๑ ชลमारคพยุหยาตร้าย
เรือรูปสัตว์จำนวน
เรือแซ่อกเรือฉวน
เรือกึ่งที่นั่งทั้ง

๑ ทหารฉวนล้วนสอดเสื่อ
สามคู่อยู่แจวน้ำ
ท้ายธงปักทุกลำ
ป็นใหญ่แมนป็นกล้ำ

๑ เรือแซ่แห่เหล่าด้วย
ลำหนึ่งหมู่ชลกร
อีกลำหนึ่งสุกร
นำวหน่วงกรเชิงแต่

๑ แซ่ชิงไชเยศอ้าง
อีกเพศภูกามตาม
จรเข้ชื่อ คำราม
หนี่งชื่อคนองน้ำ

เป็นขบวน
คู่ตั้ง
แจวคู่ นำเฮย
คู่ให้ทรงรอง

จีนประจำ
แห่หน้า
อาวุธ อีกเลย
อยู่ยังลำสอง

มวณมอญ
ชื่อแท้
กำเหลาะ
โยกโย้ เค็มตึง

ออกนาม
คู่ลำ
ร้องเรียก เรือแอ
หกถ้วนขบวนเต็ม

กรรมพระตำรวจ

กองทหารใน

นั่นคือมีเรือฉวนพายนำหน้า ๓ คู่ ต่อมาเป็นเรือแซ่ ซึ่งมีพวกมอญลงประจำ ๑ คู่ ซึ่งเรือหมู่ชลกรกับเรือสุกรกำเหลาะ แล้วเป็นเรือแซ่ของพวกภูกาม (พม่า) อีก ๑ คู่ แต่มีได้เอ่ยถึงชื่อเรือ จากนั้นก็เป็นเรือตั้งรูปสัตว์ ๑ คู่ หัวรูปจรเข้ชื่อ เรือคำรามร้อง และเรือคนองน้ำ รวมเรือนำที่กล่าวมาแล้วเป็นเรือ ๖ คู่ ถัดไปเป็นเรือรูปสัตว์ และเรือกราบ ซึ่งมีเสนาบดีต่างๆ คู่มไปแต่ละลำดังนี้

เรือเสือชื่อ เรือเสือทะเลยานชล (หลวงเดชลำแดง) เรือเสือคาร์ณสินธุ์ (หลวงแสงศรีสิทธิ)

เรือกราบภัญญา ๒ ลำ ของพระราชวรานุกุล กับของ พระเทพอรพูน

เรือสาธชื่อ เรือกำแหงหาญ (หลวงพิทักษโยธา) เรือชาญชลสินธุ์ (หลวงนราเรืองเดช)

เรือกิเลนชื่อ เรือประลองเชิง (หลวงเทพเดชะ) เรือละเลิงชล (หลวงสุรินทร์เดชะ)

เรือมกรชื่อ เรือมกรแผลงฤทธิ์ (พระรามพิชัย) เรือมกรจำแลง (พระเผด็จสงคราม)

เรือเหราชื่อ เรือล่องลอยสินธุ์ (หลวงสกลพิมาน) เรือลีนลาสมุทร (หลวงวิเชียรไพชยนต์)

เรือโต* ชื่อ เรือพินสมุทร (ขุนชำนาญกักติ) เรือพินแผ่นน้ำ (ขุนศรีสังหาร) เรือดังกล่าวนี้จะตั้งคฤห์กลางลำ สวดลายที่ลำเรือทาน้ำมัน หลังคาคฤห์คาคั่วแดง ต่อมาเป็นเรือรูปสัตว์อีก ๔ คู่ ตั้งคฤห์ตรงกลางหลังคาคั่วแดง ปักทองลายกรวยเชิง สวดลายที่เรือเป็นลายรดน้ำ หรือลกรักปิดทองนั่นเอง ซึ่งได้แก่

เรือกระบี่ ชื่อ เรือกระบี่ราชนรนาพล (หลวงศรีณรงค์) เรือกระบี่ปราบเมืองมาร (หลวงมหาโยธี)

เรือยักษ์ ชื่อ เรืออสุราญักษ์ (หลวงเสนานนท์) เรืออสุรปักษิสมุทร (หลวงพลาไศรย)

เรือกระบี่ ชื่อ เรือพาสีรั้งทวีป (ขุนพรหมรักษา) เรือสุครีพครองเมือง (ขุนอินทร์รักษา)

* เรือโต ไม่ทราบแน่ชัดหมายถึงสิงโต หรือโลโต.

เรือครุฑ ชื่อ เรือครุฑเหินระเห็จ (ขุนบัญชาพล) เรือครุฑเครื่องไตรจักร (ขุนฤทธิ์พิชัย) ต่อจากเรือครุฑ เป็นเรือกราบ ๑ คู่ พายนำหน้า เรือคู่ชัก จากนั้นก็ตามด้วยเรือพระที่นั่งกิ่ง ชื่อ เรือศรีสมรรถไชย ตรงกลางลำ ตั้งบัลลังก์บุษบก ตั้งบทโคลงที่ว่า

ตัดสิ่งเรือกิ่งแก้ว	ศรีสมรรถ ไชยเฮย
ประกอบกาบกนกสับัด	ชดช้อย
บัลลังก์บุษบกรัตน	เรื่องโรจ
แสงสุวรรณสุกั้ย้อย	ยอดหลัว เลอหาว

ถัดจากเรือศรีสมรรถไชย เป็นเรือชัย ๑ คู่ อยู่ฝ่ายซ้ายและฝ่ายขวา คือ

เรือไชยเหินหาว (หลวงอภัยเสนา) เรือหลวงทองเอกไชย (หลวงสุเรนทรวิชิต)

ตามด้วยเรือพระที่นั่งอนันตนาคราช ซึ่งมีโขนเรือเป็นรูปพระยานาค ๗ เศียร และ เรือพระที่นั่งรอง ซึ่งเป็นเรือศรี อีก ๒ ลำ มีได้บอกชื่อไว้ จากนั้นก็เป็นกระบวนในหลัง

กระบวนในหลัง ใช้เรือกราบกัญญา ๘ คู่ ซึ่งเป็นเรือราชของครุฑทั้ง ๘ กรม ล้วนมีเจ้ากรมควบคุมจึงเรียกชื่อตามชื่อของเจ้ากรมที่ประจำ ฝ่ายซ้าย และฝ่ายขวา ดังนี้

๑. เรือพระยาอภัยรณฤทธิ์	เรือพระยาอนุชิตราชา
๒. เรือพระมหาเทพ	เรือพระมหามนตรี
๓. เรือพระพิเรนทรเทพ	เรือพระอินทรเทพ
๔. เรือพระอินทรเดช	เรือพระราชวรินทร์
๕. เรือพระพรหมบริรักษ์	เรือพระสุริยภักดี (กรมสนม)
๖. เรือพระยามหาภาพ	เรือพระยาราชสงคราม (องครักษ์)
๗. เรือพระราชโยธาเทพ	เรือพระวิสุทธิโยธามาตย์
๘. เรือพระหฤไทย	เรือพระอภัยสุนทร

ตามด้วยเรือปลัดกรมพระตำรวจ ๓ คู่ และกรมรักษาพระองค์ ๒ คู่คือ

๑. เรือหลวงกรรภุบาหวั	เรือหลวงราชเสวกชาญ
๒. เรือขุนปลัดราชพิมาร	เรือขุนอินทร์ประสาธ

จากนั้นเป็นเรือของพวกตรวจไฟ มี จำหาญ จำห้าว จำหลาญ จำเร่ง จำเชบง จำเขม้น จำเผ่น จำโผน จำช่วง และจำइन ต่อจากพวกตรวจไฟก็เป็น เรือกรมนายเลือก เรือกรมรักษาพระองค์ปลายหอก ซึ่งมี ๒ คู่

๑. เรือพระอภิบาล	เรือหลวงบรมราช
๒. เรือขุนอาจ	เรือขุนอมร

เรือทหารเกณฑ์หัด มีเรือ ๒ คู่

๑. เรือพระศรีสำแดงเดช	เรือพระอัคนศรแสงใหญ่
๒. เรือหมื่นกังศร	เรือหมื่นกังศิลป์

เรือทหารมหาดเล็ก ๓ ลำ เป็นเรือของหลวงสาตราธิกรณ์ หลวงสรจักรานุกิจ และหลวงวิทยาธิกรณ์ นอกจากนี้มีเรือแซง เรือกัญญาของเหล่านายเวร จำ มหาดเล็ก และหุ้มแพร ตามด้วยเรือของพวกงมื่น ปลัดวังอีก ๔ ลำ โดยมีเรืออนุรักษ์ และเรือบำเรอภักดี อยู่คู่ท้ายของกระบวนในหลัง

กระบวนในนอก มีเรือประตูล่องของพวกปลัดบัญชี ซึ่งจัดฝ่ายซ้าย ฝ่ายขวา คือ

เรือพระนรินทร์เสนี

เรือพระยาศรีสิงหเทพ

ตามด้วยเรือแซ่ตั้งคู่หลี่ คือ เรือวรราชี

เรือศรีปดสมุทร

เรือกราบภัญญาของพระองค์เจ้าและเจ้าต่างกรม แล้วจึงถึงเรือภัญญาของพวกขุนนาง

อย่างไรก็ดี ในตอนท้ายของบทได้กล่าวว่า มีการแก้ไขพยุหยาตราทางชลมารคใหม่ ดังความในบทโคลงที่ว่า

๑ ขลมารคพยุหยาตรามี

มีวัน หนึ่งนา

ต่ออีกนั้นจัดสรร

ใหม่แท้

พรหมราชที่พิ้วพัน

หมายบอก

เรือรูปสัตว์ผลัดแก้

เปลี่ยนตั้งธรรมเนียม

นั่นคือการจัดริ้วขบวนพยุหยาตราครั้งนี้มีการแก้ไขใหม่ด้วย โดยการเปลี่ยนแปลงเรือรูปสัตว์ไปบ้าง อีกด้วย คือ ให้คงเรือฉนวน ๓ คู่ ไว้กับเรือเสือ ๑ คู่ เรือแซ ๓ คู่ รวมเป็น ๔ คู่ มิเรือประตูกับเรือกลองนำขบวน รึ้นนอก มีเรือปลัดกรมพระตำรวจหน้า เรือตำรวจ เรือกลอง เรือประตูล และเรือเสือ อย่างละคู่ รวม ๕ คู่ มิเรือที่เรียกว่า กองกลาง ซึ่งจัดฝ่ายขวา ฝ่ายซ้ายดังนี้

๑. เรือตั้งนอก คือ เรือของขุนจรงใจหาญ ขุนผลาญโพธิ์

๒. เรือกันของกรมสุรัสวดี คือ เรือของขุนราฤทธิไกร ขุนพิไชยชาญยุทธ

๓. เรือตั้งตำรวจ

๔. เรือตั้งของพวกเกณฑ์หัดอย่างฝรั่ง คือ เรือของขุนคงปิ่นโพ ขุนโสฬสรบ

๕. เรือตั้งของพวกล้อมวัง คือ เรือของหลวงอภัยพลชาญ หลวงชนะไพรีน

๖. เรือตั้งของพวกอาสาพิเศษ คือ เรือของขุนอนุชิตสงคราม ขุนรณฤทธิ์พิชัย

๗. เรือตั้งของทหารใน คือเรือของหมื่นจงใจสนิท หมื่นจิตรรักษา

ต่อมามีเรือปลัดตำรวจนำหน้าเรือทหารใน จากนั้นเป็นเรือกลอง ซึ่งอยู่หน้าเรือคู่ชัก แล้วจึงถึงเรือพระที่นั่งเอกไชยตั้งบุษบก ซึ่งเรือพระที่นั่งศรีประภัสร์ไชย สำหรับตั้งผ้าพระกฐิน ตามด้วยเรือพระที่นั่งทรง ๒ ลำคู่กัน คือเรือทองบ้านัน อยู่ฝ่ายขวา มีชาวโพธิ์เรียงเป็นพลพาย เรือทองแฉวนฟ้า อยู่ฝ่ายซ้าย มีชาวบ้านใหม่เป็นพลพาย ถัดไปเป็นเรือพระที่นั่งเทวธิดาวัลย์ เรือพระที่นั่งเพชรรัตนรายดาว และเรือพระที่นั่งรัตนดิลก จากนั้นเป็นเรือพระที่นั่งกราบ ๓ ลำ * คือ เรือพระที่นั่งประจักษ์วิบุลย์ เรือพระที่นั่งกสิกรรม และเรือพระที่นั่งประพาสแสงจันทร์ และต่อด้วยเรือศรีอีก ๒ ลำ คือ เรือพระที่นั่งจักรพรรดิภิมิย์ และเรือพระที่นั่งพินามอมรินทร์

นี่เป็นริ้วกระบวนเรือพยุหยาตราในสมัยรัชกาลที่ ๔ ซึ่งมีที่เปลี่ยนแปลงไปจากสมัยกรุงศรีอยุธยาอยู่บ้าง ทั้งนี้อาจจะเพื่อให้มีความสวยงามและความโอ่อ่ายิ่งขึ้นนั่นเอง

* เรือทั้ง ๓ ลำนี้กล่าวกันว่า “ปาได้” (คงหมายถึงปักขได้) ต่อถวายมาไว้เป็นเรือพระที่นั่งต้น สำหรับผลัดเปลี่ยนวันละลำ.

นอกจากพระราชพิธีถวายผ้าพระกฐินที่ต้องใช้เรือพระที่นั่งแล้ว ก็ปรากฏว่าในพระราชพิธีลอยพระประทีป^{*} หรือที่สมัยโบราณเรียกว่า พระราชพิธีจองเปรียง และคนไทยปัจจุบันรู้จักกันว่าลอยกระทงนั้นในสมัยโบราณการประกอบพระราชพิธีนี้มีการใช้เรือพระที่นั่ง และเรือต่ง เรือกันด้วย นั่นคือให้พันพระมราช ทำหมายบอกล้อมวงบริเวณที่ใช้ทำพระราชพิธี มีพลเรือน ทหาร และกรมท่าทอดพู่ใหญ่ๆน้อย ความหมายที่ตั้งทุกกอง พวกที่ทอดพู่รับสายใน พวกปลัดกรม นั่งเรือคฤห์ ซึ่งใช้เรือรูปสัตว์เขียนลายน้ำมัน ไปทอดพู่ด้านขวา ๔ พู่ ด้านซ้าย ๔ พู่ ทางเหนือมีน้ำสุดเป็นเรือของขุนเทวราช ส่วนท้ายสุดเป็นเรือของขุนศรีนรินทร์

ริ้วสายนอก ให้พวกกองท่าลุ กองเกณฑ์หัดฝรั่ง กองสนม และกองตำรวจ ทอดพู่

ริ้วสายกลาง เป็นเรือพินพาทย์ มีกลองแขกนำ มีเรือนอก ๒ ลำ เป็นเรือคอยจุดดอกไม้เพลิง ตรงกลางเป็นเรือบัลลังก์ขานานที่จะมาทรงลอยพระประทีป ด้านหน้าของเรือบัลลังก์ขานาน มีเรือตำรวจในทอดอยู่ ส่วนทางหน้าฉาน เป็นเรือของกรมพระตำรวจใหญ่ กองกลาง มีเรือต่งของกรมอาสา และเรือกันนอกจากนี้จะเห็นได้ว่า การทอดพู่ยังมีเรือปืนที่เรียก “กันโบต” (Gun Boat) ๔ ลำ อยู่ด้านเหนือนี้ ๒ ลำ ใต้น้ำอีก ๒ ลำ

ขึ้นนอกออกไปเป็นเรือสำหรับกักเรืออื่นๆ มิให้ผ่านเข้ามาในบริเวณที่จะประกอบพระราชพิธีโดยมีพวกอาสากรมคอนสีซึ่งกระแตะบอกเตือน ส่วนพวกนครบาลซึ่งทอดพู่อยู่ในชั้นนอกสุดนั้นคอยเก็บสิ่งต่างๆ ที่ลอยมาตามน้ำให้ออกไป ในยามค่ำก็มีเรือตำรวจติดโคมเพชร โคมสาน และโคมกลีบบัวส่องไฟเพื่อให้พวกแล่นเรือในคืนนั้นผ่านเข้ามาในเขตด้วยการตีฆ้องกระแตะเตือน ในเรือรูปสัตว์ของพวกตำรวจจะมีปืนจ่ารงติดตั้งอยู่ ส่วนบนต่งทั้งสองด้านมีพนักพุด และพันเทพราชไปตั้งกองรักษาความปลอดภัย โดยทางฝั่งตะวันออกมี ๖ กรม เช่น ทหารใน ทหารเลือกหอก ทหารกองรักษาพระองค์ กองอาสาญี่ปุ่น กรมไพร่คลังสินค้า ส่วนทางฝั่งตะวันตกมีกองรักษาความปลอดภัย ๑๐ กรม เป็นพวกกองตระเวน

เมื่อได้เวลาเสด็จถึง เจ้าพนักงานก็จะชักโคมสัญญาณขึ้นยอดเสา บรรดาเรือพู่ก็จะจุดโคมฉายบรรดาพินพาทย์และกลองแขกก็ประโคม ทหารก็เป่าแตร พระเจ้ายู่หัวก็จะเสด็จลงเรือพระที่นั่งอนันตนาคราช ล่องไปที่เรือบัลลังก์ขานาน ในกระบวนนี้มีเรือต่งบุษบกประดิษฐานพระพุทธสิหิงค์จำลองลำหนึ่ง ตั้งพุ่มพานทองอีกลำหนึ่ง เรือในริ้วกระบวนถัดไปมีเรือโขมดยา เรือต่ง เรือรูปสัตว์ ซึ่งล้วนตั้งคฤห์กัญญาคาผ้าแดงลายทอง ส่วนเรือพระที่นั่งต้นมี เรือนาคร เรือครุฑ เรือหงส์ เรือเหรา เรือกิ้งก่า เรือเอกละโย เรือกราบ เรือพวกนี้ ตั้งบัลลังก์มณฑปตรงกลางลำมีม่านปักดินทอง ในเรือกราบล้วนเป็นพวกขุนนางชั้นผู้ใหญ่ ซึ่งการจัดเรือพระราชพิธีในพระราชพิธีจองเปรียง กับเรือในพระราชพิธีถวายผ้าพระกฐินจะคล้ายกัน เพียงแค่ริ้วเรือในพระราชพิธีจองเปรียงไม่ใหญ่โตมากมายอย่างในพระราชพิธีถวายผ้าพระกฐิน

อย่างไรก็ดี สำหรับกระบวนพยุหยาตราทางชลมารคนี้ มีวิธีการจัดกระบวนเป็น ๒ กระบวน^๑ เรียกว่า “กระบวนพยุหยาตรา (ใหญ่) ชลมารค” และ “กระบวนพยุหยาตรา (น้อย) ชลมารค” อีกกระบวนหนึ่งแต่ในโบราณท่านจัดลักษณะกระบวนทั้งสองนี้แตกต่างกันอย่างไร กระบวนใดใช้เรือกี่ลำ เรืออะไรบ้างนั้นยังไม่มีใครสามารถที่จะค้นคว้าหาหลักฐานมารวบรวมไว้ให้สมบูรณ์ได้ จอมพลเรือ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าฯ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต ครั้งทรงทำหน้าที่แทนเสนาบดีกระทรวงทหารเรืออยู่ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงพยายามที่จะค้นคว้าหาหลักฐานเพื่อวางเป็นระเบียบปฏิบัติไว้ก็ไม่อาจ

^{*} สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าฯ กรมพระยาบำราบปรปักษ์, เล่มเดียวกัน, หน้า ๘๖.

^๑ ม.ร.ว.แสงสุรีย์ สดวรัญญู, กระบวนพยุหยาตรา.

ทรงกระทำได้ ดังนั้นเมื่อวันที่ ๔ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๗๐ จึงได้ทรงทำหนังสือกราบบังคมทูลผ่านทางราชเลขาธิการ ขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตวางระเบียบวิธีกระบวนเรือพระราชพิธีเสียใหม่โดยจัดรูปกระบวนเข้าหาจำนวนเรือที่มีอยู่เป็นสำคัญ ยึดหลักโบราณราชประเพณีแต่เพียงอนุโลม ซึ่งวิธีกระบวนเรือซึ่งจอมพลเรือ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าฯ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต ทูลเกล้าฯ ถวายมีดังนี้

กระบวนพยุหยาตราใหญ่

จัดเป็น ๔ สาย มีเรือคือ

๑. เรือประตู่หน้า	๑ คู่
๒. เรือพิฆาต	๑ คู่
๓. สายนอก เรือดั่ง	๑๑ คู่
๔. สายใน เรือรูปสัตว์	๔ คู่

ถือลำดับแต่หลังไปหน้า คือ

เรือครุฑ (กลองชนะ)

เรือกระบี่

เรือพญาวาร

เรือสุร

๕. เรือกลองนอก ๑ กลองใน ๑

๖. เรือตำรวจนอก ๑ ใน ๑

๗. เรือเอกชัย หอดบุษบก ทรงผ้าไตรหรือพระพุทธรูป หรือห่มแล้วแต่งงาน มีเครื่องสูง ธงสามชาย แตรสังข์

๘. เรือคู่ชัก ใช้เรือเอกชัยเหินหาว และเรือเอกชัยหลาวทอง มีแตร สังข์ มโหระทึก

๙. เรือพระที่นั่งทรง ใช้เรือพระที่นั่งกิ่ง หอดพระที่นั่งบุษบก มีเครื่องสูง ธงสามชาย

๑๐. เรือพลับพลา ใช้เรือพระที่นั่งศรี ทรงบัลลังก์กาญญา

๑๑. เรือพระที่นั่งรอง ใช้เรือพระที่นั่งศรี ทรงบัลลังก์กาญญา

๑๒. เรือตำรวจ ตาม ๑ คู่

๑๓. เรือทหาร แขนง ๒ คู่

๑๔. เรือประตู่หลัง ๑ คู่

กระบวนพยุหยาตราหน้า

จัดเป็น ๒ สาย มีเรือต่างๆ คือ

๑. เรือประตู่หน้า	๑ คู่
๒. เรือพิฆาต	๑ คู่
๓. เรือตั้ง	๗ คู่
๔. เรือรูปสัตว์	๔ คู่

ถือลำดับแต่หลังไปหน้า คือ

เรือครุฑ เรือกระบี่ เรือพญาวานร

เรือสุร กลองชนะเรือครุฑ

๕. เรือกลองนอก ๑	กลองใน ๑
๖. เรือตำรวจนอก ๑	ใน ๑
๗. เรือเอกชัยทอดบุษบก ทรงผ้าไตร หรือพระพุทธรูป หรือพุ่ม	
๘. เรือคู่ชัก ใช้เรือเอกชัยเหินหาว เรือเอกชัยหลาวทอง มีแตร สังข์ มโหระทึก	
๙. เรือพระที่นั่งทรง ใช้เรือศรีทอง คงมีแต่เครื่องสูง	
๑๐. เรือพระที่นั่งรอง ใช้เรือศรีทรงบัลลังก์กัญญา	
๑๑. เรือตำรวจหลวง ตาม	๑ คู่
๑๒. เรือทหาร แสง	๒ คู่
๑๓. เรือประตู่หลัง	๑ คู่

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำริเห็นชอบ จึงได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้ถือเป็นระเบียบปฏิบัติตั้งแต่วันที่ ๑๕ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๗๐ เป็นต้นมา ซึ่งเมื่อนำไปเปรียบเทียบกับกระบวนพยุหยาตราใหญ่เสด็จพระนครคราวบรมราชาภิเษกสมโภชรัชกาลที่ ๖ และคราวบรมราชาภิเษกรัชกาลที่ ๗ แล้วก็ไม่แตกต่างกันมากนัก แต่ถ้าเปรียบเทียบกับเรือกระบวนพยุหยาตราทางชลมารคครั้งรัชกาลที่ ๔ ที่กล่าวไปแล้ว จะเห็นได้ว่าเรือบางประเภท เช่น เรือแซง เคยใช้เป็นกระบวนหน้า นำหน้าเรือพิฆาตนั้นหายไป เรือพิฆาตที่เคยมีมาแต่เดิม ก็นำมาเข้ากระบวนถึง ๒ คู่ คือ

เรือมังกรจำแลง	คู่กับ	เรือมังกรผลงฤทธิ์
เรือเหราล่องลอยสินธุ์	คู่กับ	เรือเหราลีนลาสมุทร
เรือสางกำแหงหาญ	คู่กับ	เรือสางชาญชลสินธุ์
เรือโตฆมังคลื่น	คู่กับ	เรือโตผินสมุทร
เรือกิเลนประลองเชิง	คู่กับ	เรือกิเลนละเลงชล
เรือเสือทะยานชล	คู่กับ	เรือเสือคำรนสินธุ์

เรือดังกล่าวทั้งหมดนี้ เป็นเรือที่สร้างขึ้นไว้ในสมัยรัชกาลที่ ๑ ทั้งสิ้น แต่ในกระบวนพยุหยาตราสมัยต่อมามีเรือพิฆาตเพียงคู่เดียว คือ เรือเสือทะยานชล กับเรือเสือคำรนสินธุ์

**แผนผังริ้วกระบวนเสด็จพระราชดำเนินโดยกระบวนพยุหยาตราใหญ่ชลมารค
คราวฉลองพระนครครบ ๑๕๐ ปี เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๕**

เรือกราบกัญญา (เรือประตุน้ำ)			เรือกราบกัญญา (เรือประตุน้ำ)		
เรือพิฆาตเสือคำณสินธุ์			เรือพิฆาตเสือทยานชล		
เรือตั้ง	เรือพระตำรวนออก			เรือตั้ง	
เรือตั้ง				เรือตั้ง	
เรือตั้ง	เรือกระบี่ปราบเมืองมาร		เรือกระบี่ปราญรอนราพน	เรือตั้ง	
เรือตั้ง	เรือกลองนอก			เรือตั้ง	
เรือตั้ง	เรือสุรปักษา		เรือสุรวาญักษ์	เรือตั้ง	
เรือตั้ง				เรือตั้ง	
เรือตั้ง	เรือสุครีพครองเมือง		เรือพาสีรั้งทวีป	เรือตั้ง	
	(กลองชนะ)		(กลองชนะ)		
เรือตั้ง				เรือตั้ง	
เรือตั้ง	เรือครุฑเครื่องไตรจักร		เรือครุฑเหินเห็จ	เรือตั้ง	
	(สังข์แตร)		(สังข์แตร)		
เรือตั้ง				เรือตั้ง	
เรือตั้งชื่อ	เรือกลองใน			เรือตั้งชื่อ	
ทองขวานฟ้า				ทองบ่าบัน	
เรือเอกชัยหลาวทอง				เรือเอกชัยเหินหาว	
(มโหระทึก)				(มโหระทึก)	
เรือพระที่นั่งสุพรรณหงส์					
ทอดบัลลังก์บุษบก เป็นเรือพระที่นั่งทรง					
เรือเนกษาดิภุขงค์					
ทอดบัลลังก์กัญญา เป็นเรือพระที่นั่งรอง					
เรือตำรวจหลวง	เรือตำรวจหลวง	เรือตำรวจหลวง	เรือตำรวจหลวง	เรือตำรวจหลวง	
เรือกราบกัญญา				เรือกราบกัญญา	
(เป็นเรือประตหลัง)				(เป็นเรือประตหลัง)	

ข้อที่ผิดกันอีกประการหนึ่ง คือ การลำดับเรือรูปสัตว์ครั้งรัชกาลที่ ๔ นั้น เอาเรือกระบี่นำเป็นคู่หน้า เรือสุรเป็นคู่ที่ ๒ เรือพญาวารเป็นคู่ที่ ๓ เรือครุฑเป็นคู่ที่ ๔ แต่ในการจัดกระบวนเรือพระราชพิธี เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๐ นั้น ได้นำเรือกระบี่มาเป็นคู่ที่ ๓ เรือสุรเป็นคู่ที่ ๑ และเรือพญาวารเป็นคู่ที่ ๒ แต่ต่อมา เมื่อคราวจัดกระบวนพยุหยาตราใหญ่ในงานฉลองพระนครครบรอบ ๑๕๐ ปี เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๕ นั้น ได้จัดลำดับเรือรูปสัตว์เช่นเดียวกับที่จัดในรัชกาลที่ ๔

กระบวนเรือครั้งนี้ไม่มีเรือทรงผ้าไตร หรือผ้าทรงสะพักพระพุทธรูป เพราะมิได้เสด็จขึ้นทรงนมัสการ หรือบำเพ็ญพระราชกุศล ณ พระอารามหลวง ดังเช่นเสด็จถวายผ้าพระกฐินหรือเสด็จเลียบพระนคร และไม่มีเรือพลับพลา เพราะมิได้ทรงเครื่องบรมขัตติยราชภูษิตาภรณ์ ไม่ต้องทรงเปลี่ยนพระมหาพิชัยมงกุฎ หรือพระขฎ्หมากฐิน

สำหรับกระบวนพยุหยาตราน้อยชลมารค ที่พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้ถือเป็นแบบตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๗๐ เป็นต้นมานั้น มีข้อแตกต่างจากกระบวนที่เคยจัดกันมาแต่ก่อนดังนี้ คือ

๑. เดิมไม่เคยใช้เรือรูปสัตว์ คราวนี้ได้นำเอาเรือรูปสัตว์มาเข้ากระบวนด้วย โดยจัดให้เป็นคู่ที่ ๘ ถึง ๑๑ รวม ๔ คู่ โดยตัดเรือดั้งเดิม ๔ คู่ออกไป

๒. เรือพระที่นั่งเป็นเรือทอดบัลลังก์กัญญา แต่เดิมเรือที่ทอดบัลลังก์กัญญาไม่ใช่เครื่องสูง แต่ในกระบวนที่จัดใหม่เปลี่ยนให้มีเครื่องสูงด้วย

ต่อมาเมื่อได้มีการเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๕ สถานการณ์บ้านเมืองได้เปลี่ยนแปลงไป พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมิได้เสด็จประทับอยู่ในพระราชอาณาจักร การถวายผ้าพระกฐินโดยกระบวนพยุหยาตราจึงมีอันต้องระงับไปเป็นเวลากว่า ๓๐ ปี และในปี พ.ศ. ๒๕๐๒ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลปัจจุบัน ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ฟื้นฟูจารีตประเพณีการเสด็จพระราชดำเนินถวายผ้าพระกฐิน โดยกระบวนพยุหยาตราทางชลมารคขึ้นใหม่เป็นครั้งแรกในรัชกาลปัจจุบัน

ใน พ.ศ. ๒๕๒๕ เป็นโอกาสที่กรุงรัตนโกสินทร์มีอายุครบ ๒๐๐ ปี รัฐบาลได้จัดงานเฉลิมฉลองขึ้น พระราชพิธีที่ยิ่งใหญ่อย่างหนึ่งคือ การเสด็จพยุหยาตราทางชลมารค ในวันที่ ๕ เมษายน และกระบวนพยุหยาตราในวันที่ ๑๓ เมษายน โดยอัญเชิญพระพุทธรูปสำคัญและแห่อกเพื่อให้ประชาชนได้สงกรานต์อันเป็นวันขึ้นปีใหม่ของชาวไทย และถือเป็นสิริมงคลในการฉลองกรุงรัตนโกสินทร์ ๒๐๐ ปี การจัดกระบวนพยุหยาตราของทั้งสองวันนี้ ได้ใช้แผนผังการจัดเรือกระบวนการแบบเดียวกัน เพียงแต่ว่าในวันที่ ๑๓ เมษายน มิได้อัญเชิญเรือพระที่นั่งสุพรรณหงส์ออกด้วยเท่านั้น

การเสด็จพยุหยาตราทางชลมารคในวันที่ ๕ เมษายน พ.ศ. ๒๕๒๕ นั้น รัฐบาลได้กราบบังคมทูลพระกรุณาขอพระราชทานให้เสด็จพระราชดำเนินไปทรงบวงสรวงสมเด็จพระบูรพมหากษัตริยาธิราช โดยกระบวนพยุหยาตราใหญ่ชลมารค เพื่อให้ประชาชนได้ชื่นชมพระบารมีและภาคภูมิใจในมรดกทางวัฒนธรรมของชาติ คณะกรรมการจัดงานสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ ๒๐๐ ปี ได้เตรียมจัดเรือกระบวนพยุหยาตราใหญ่เช่นเมื่อครั้งที่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนินกลับจากการเสด็จเปิดสะพานพระพุทธยอดฟ้า คราวฉลองพระนครครบ ๑๕๐ ปี เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๕ แต่ที่แตกต่างออกไปคือเพิ่มเรือพระที่นั่งอนันตนาคราชทอดบุษบกบัลลังก์ เชิญพระชัยหลังช้างขึ้นอีกหนึ่งลำ แต่ครั้งนี้ได้มีการซ่อมใหญ่เรือกระบวนดังกล่าวได้มีผู้นำความกราบบังคมทูลให้ทราบฝ่าละอองธุลีพระบาทว่า กระบวนพยุหยาตราใหญ่ชลมารคที่ซ่อมเตรียมถวายให้

เป็นกระบวนเสด็จพระราชดำเนินนั้นมองดูไม่งดงามเป็นสง่าเท่าที่ควร เพราะเรือพระที่นั่งไปอยู่ท้ายกระบวน มีเรือตามแต่เรือกรมวัง ๑ ลำ กับเรือแข่งอีก ๑ ลำเท่านั้น ส่วนในสมัยโบราณนั้นเรือพระบรมวงศานุวงศ์ ตามเสด็จเป็นกระบวนหลังอีกหลายลำ เรือพระที่นั่งจึงดูไม่รั้งท้ายกระบวน ส่วนปัจจุบันไม่มีเรือพระบรมวงศานุวงศ์ ตามเป็นกระบวนหลัง เรือพระที่นั่งจึงกลายเป็นกระบวนหลังไม่งดงาม พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระราชดำริเห็นพ้องตามคำกราบบังคมทูลนั้น จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ อัครราชกุมารี ทรงพระตำหนักไข* จัดรูปกระบวนเรือเสียใหม่ให้ดูงาม โดยได้ ประทานข้อคิดเห็นในการปรับปรุงกระบวนพยุหยาตราใหญ่ชลมารค คือ

๑. ถอนเรือประตู่หน้า ซึ่งเดิมกำหนดใช้เรือดั่งทอง คือ เรือทองขวานฟ้า และทองบ้านั่นแล่นนำอยู่ สายนอกนั้น ลงมาเป็นเรือกระบวนหลังสายในแนวเดียวกับเรือรูปสัตว์ในกระบวนหน้า

๒. จัดเรือดั่งคู่ ๑๑ ขึ้นไปเป็นเรือประตู่หน้า แต่ให้แล่นนำอยู่สายในแนวเดียวกับเรือพิฆาตและเรือรูปสัตว์

๓. กระบวนหน้าสายนอก ซึ่งไว้กระบวนเดิมเป็นเรือดั่ง ๑๑ คู่ นั้น ให้ลดลงเหลือเพียง ๖ คู่ และมีเรือรูปสัตว์ ๔ คู่ เป็นเรือสายใน

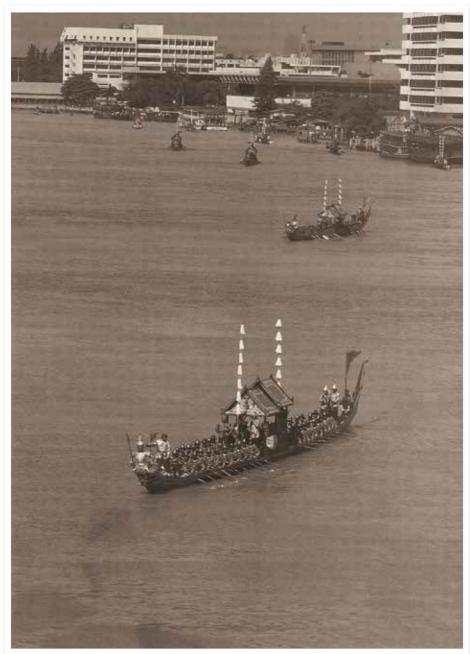
๔. ถอนเรือดั่ง คู่ที่ ๗ ถึง ๑๐ รวม ๔ คู่ มาเป็นเรือกระบวนหลังไว้ร่นอก

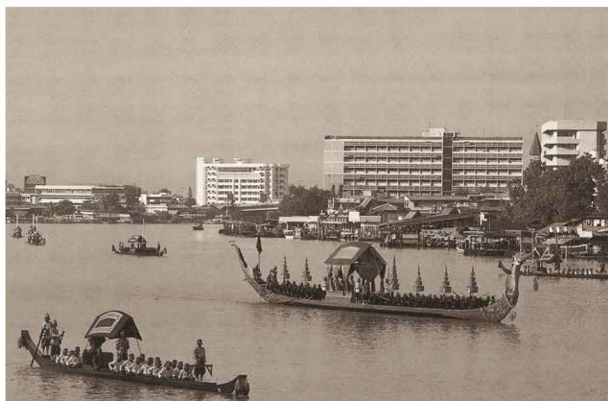
การจัดกระบวนเรือตามพระดำริ สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ อัครราชกุมารี ทำให้รูปกระบวนงดงามขึ้นคือ มีทั้งกระบวนหน้า กระบวนเรือพระที่นั่ง กระบวนแซงเสด็จ และกระบวนหลัง เป็นลักษณะคูกดวล้อมเดือน คือมีเรือพระที่นั่งเป็นเดือน เรืออื่นในกระบวนหน้า ในกระบวนแซง และในกระบวนหลัง เป็นดาวล้อมอยู่ทุกด้าน ไว้กระบวนพยุหยาตราทางชลมารค ในคราวสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ ๒๐๐ ปี จึงเปลี่ยนไปจากไว้กระบวนแต่โบราณ

* คณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี, กระบวนพยุหยาตรา, ๒๕๒๕, หน้า ๒๕ - ๒๖.

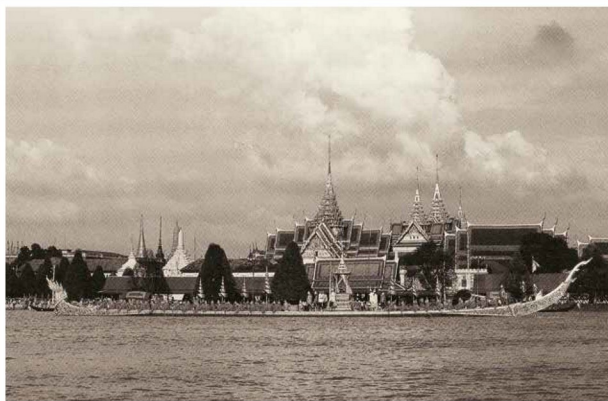
กระบวนพยุหยาตรา (ใหญ่) ชลมารค
สมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ ๒๐๐ ปี ๕ เมษายน ๒๕๒๕
The Large Royal Barge Procession held on April 5, 1982
in Celebration of Bicentennial of Bangkok

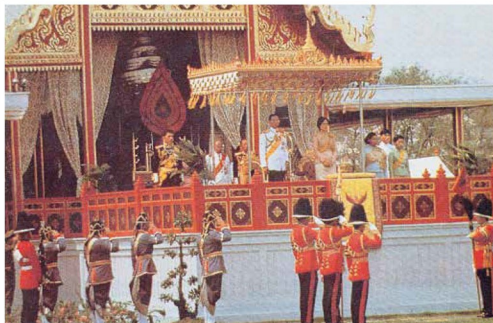
เรือพระที่นั่งสุพรรณหงส์
Suphannahong Royal Barge

เรือพระที่นั่งอนันตนาคราช
Ananta Nagaraj Royal Barge

กระบวนพระราชอิสริยยศอย่างน้อย แห่อัญเชิญพระชัยหลังช้าง จากเรือพระที่นั่งอนันตนาคราช
ไปยังพลับพลาท้องสนามหลวง ในการสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ ๒๐๐ ปี วันที่ ๕ เมษายน ๒๕๒๕
Royal Procession of Phra Chai Long Chang (Buddha Image of Victory)

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนินพร้อมด้วยสมเด็จพระนางเจ้า พระบรมราชินีนาถ
ทรงบวงสรวงสมเด็จพระบูรพมหากษัตริยาธิราช ณ ปะรำพิธีท้องสนามหลวง
ในงานสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ ๒๐๐ ปี วันที่ ๕ เมษายน ๒๕๒๕
*His Majesty The King and Her Majesty The Queen paid homage to the ancestors during the Ceremony
of Celebration of Bicentennial of Bangkok on April 5, 1982*

ลวดลายไม้เจ้าหลักของเรือพระที่นั่งอนันตนาคราช
Wood carving design on Ananta Nagaraj Royal Barge

เรือกระบี่ปราบเมืองมาร ตกแต่งโขนเรือเป็นรูปหนุมาน หรือกระบี่สีขาว
The Krabi Prab Muang Mara Royal Barge has Hanuman monkey figure - head painted in white.

เรือกระบี่ปราบอุรอนราพนธ์ ตกแต่งโขนเรือเป็นรูปกระบี่ (ลิง) สีลูกหว้า
The Krabi Ran Ron Rap Royal Barge has monkey figure - head in bark purple.

เรือเสือได้แก่ เรือเสือทะยานชล และเสือคำรณสินธุ์ ตกแต่งโขนเป็นรูปเสือใช้เป็นเรือบิน หรือเรือพิฆาตในสมัยก่อน
The Royal Barges with tiger figure - head are Rua Sua Thoyan Chon, and Rua Sua Khamron Sinthu, which are ancient warships with muskets.

โขนเรือเสือ ตกแต่งโขนเป็นรูปเสือ และใช้เป็นเรือบินหรือเรือพิฆาตในสมัยก่อน
The tiger figure - head barges with muskets.

เรือทองขวานฟ้า (แหล่งมาจากชื่อ ทองแหวนฟ้า)
Rua Thong Khwan Fa meaning Golden Sky Axe Royal Barge.

เรือแจว เดิมเรียก เรือแซ ในสมัยอยุธยาใช้เป็นกลุ่มเรือพวกลาสามมัญ กองอาทมาต
Rua Saeng was formally called Rua Sae, which was for the Mon volunteers during the Ayutthaya period.

เรือพระที่นั่งสุพรรณหงส์
Suphannahong Royal Barge.

เรือพระที่นั่งสุพรรณหงส์ : โขนเรือแกะสลักเป็นรูปหงส์ไทยอย่างงดงาม
Suphannahong Royal Barge with beautifully carved figure - head in the form of celestial swan in Thai style.

เรือพระที่นั่งสุพรรณหงส์
Suphannahong Royal Barge.

เรือพระที่นั่งอนันตนาคราช
Ananta Nagaraj Royal Barge.

เรือพระที่นั่งอนันตนาคราช
Anekachat Bhujong Royal Barge.

เรือเอกชัยเหินหาว
Rua Ekkachai Hoen Hao Royal Barge.

เรือพิฆาต : เรือเสือทะยานชล และเรือเสือค้ำรณสินธุ์
Rua Phikhot Royal Barges with tiger figure - head : Rua Sua Thayan Chon and Rua Sua Khamron Sinthu.

เรือครุฑแท้จริงไตรจักร
Rua Krut Tret Trai Chak Royal Barge.

เรือตั้ง ในริ้วกระบวนพยุหยาตราทางชลมารค
Rua Dang Barges in the Royal Barge Procession.

เรือกระบี่ปราบเมืองมาร : โขนเรือเป็นรูปหนุมาน จากเรื่องรามเกียรติ์
Monkey figurehead royal barges : Royal Barge with Hanuman figure - head from the Ramakien epic.

เรือสุคริพครองเมือง : โขนเรือเป็นรูปสุคริพ (วานรสีแดง) จากเรื่องรามเกียรติ์
Rua Sukrip Khrong Mueang has the figure - head
Sukhrup from the Ramakien epic in the shape of red monkey.

เรืออสุรวายุภักษ์

Half Demon Half bird Royal Barge called Rua Asura Wayuphak.

เรือครุฑเหินเห็จ

Rua krut Hoen Het Royal Barge.

รู้กระบวนการพยุหยาตราทางชลมารค วันที่ ๕ เมษายน ๒๕๖๕

เรือทองขวานฟ้า

เรือเสือดำรณสินธุ์

เรือตั้ง ๒

เรือตั้ง ๔

เรือตั้ง ๖

เรือตั้ง ๘

เรือตั้ง ๑๐

เรือตั้ง ๑๒

เรือตั้ง ๑๔

เรือตั้ง ๑๖

เรือตั้ง ๑๘

เรือตั้ง ๒๐

เรือตั้ง ๒๒

(เรือประตู่หน้า)

เรือกลองนอก
(เรือเหลือง)
ปี่ขวา กลองแขก

เรือตำรวจนอก

เรือสุรปักษี
(กลองชนะ)

เรือกระบี่ปราบเมืองมาร
(กลองชนะ)

เรือสุครีพครองเมือง
(สังข์แตร)

เรือตำรวจใน

เรือทองบัวนีน

เรือเสือทะยานชล

เรือตั้ง ๑

เรือตั้ง ๓

เรือตั้ง ๕

เรือตั้ง ๗

เรือตั้ง ๙

เรือตั้ง ๑๑

เรือตั้ง ๑๓

เรือตั้ง ๑๕

เรือตั้ง ๑๗

เรือตั้ง ๑๙

เรือตั้ง ๒๑

เรือครุฑไตรจักร
(มโหระทึก)

เรือพระที่นั่งอนันตนาคราช
ตั้งบุษบก เชิญพระชัย
มีเครื่องสูง ธงสามชาย

เรือกลองใน
(แดงโม)
(ผู้บัญชาการทัพเรือ)
(คู่ชัก)

เรือเอกชัยหลาวทอง
(มโหระทึก)

เรือแซง ๒
(ตำรวจหลวง)

เรือแซง ๔
(ตำรวจหลวง)

เรือพระที่นั่งสุพรรณหงส์
พระที่นั่งทรง ทอดบัลลังก์กัญญา
(แก้ว) พระราชอาสน์
มีเครื่องสูง ธงสามชาย

เรือแซง ๖
(ตำรวจหลวง)

เรือพระที่นั่งอนันตนาคราช
ทอดบัลลังก์กัญญา (แก้ว)
พระราชอาสน์

เรือแซง ๗
(กรมวัง)

เรือครุฑเห็นแจ้ง
(มโหระทึก)

เรือเอกชัยเห็นหา
(มโหระทึก)

เรือแซง ๑
(ตำรวจหลวง)

เรือแซง ๓
(ตำรวจหลวง)

เรือแซง ๕
(ตำรวจหลวง)

กระบวนพระราชอิสริยยศอย่างน้อย แห่งเชิญพระชัย (หลังช้าง)

ไปยังพลับพลาท้องสนามหลวง

นำริ้ว		๑
ธงสามชาย		๒
มโหรีทีก		๒
กลองชนะ		๔๐
จำปี จำกลอง		๓
แตงฝรั่ง		๒๐
แตงอ่อน		๔
สังข์		๒
เครื่องสูงหน้า	๗ ชั้น	๒
	๕ ชั้น	๖
	บังแทรก	๔
เครื่องสูงหลัง	๗ ชั้น	๒
	๕ ชั้น	๔
	บังแทรก	๒
กำกับเครื่องสูง		๒
สารวัตรแตง		๑
สารวัตรกระบวน		๑
ผู้กำกับกระบวน		๑
	ราชรถเชิญพระชัย	๑
คนอุคชัก	(หน้า ๑๖)	๒๔
	(หลัง ๘)	
กำกับราชรถ		
บังพระสุรย์		๒
พระกลด		๑
อินทร์ เชิญพุ่มดอกไม้ทอง (๘)	}	๑๖
พรหม เชิญพุ่มดอกไม้เงิน (๘)		
กำกับกระบวนหลัง		๒
ประคองพระชัย		๑
สารธีราชรถ		๑

อนึ่ง นายภิญโญ ศรีจำลอง ได้ประพันธ์กาพย์เห่เรือ ชมพระราชพิธีเสด็จทางชลมารค เป็นบทชมกระบวนเรือในทัศนะของกวีผู้ประพันธ์ ซึ่งกาพย์เห่เรือฉลองกรุงรัตนโกสินทร์ ๒๐๐ ปี นี้ใช้ในงานพระราชพิธีเสด็จพระราชดำเนินโดยกระบวนพยุหยาตราทางชลมารคในวันที่ ๕ เมษายน ๒๕๒๕ ด้วย

ชมพระราชพิธีเสด็จทางชลมารค

โคลงสี่

๑ พระราชพิธีชลมารคใช้	ชูเฉลิม
ฉลองรัตนโกสินทร์เสริม	ศักดิ์ให้
สองศตวรรษกรุงเดิม	เต็มเกียรติ เกียรติ
สามสิบหกศกอิราชได้	เด่นป้องครองถวัลย์ฯ

กาพย์ยานี ๑๑

๑ พระราชพิธีศรีโสภาคย์	แดนชลมารคหลากหลาย
เร่งเร้าเจ้าพระยา	จำเจียดศสดีแสน
๑ นาวาหัวสิบสองลำ	เลิศล้ำชื่อลือลั่นแดน
แม้ไม่มีมือแมน	ไม่แมนที่ฝีมือไทย
๑ สุพรรณหงส์แห่งจอมราช	งามผดผาดผายไป
ลวดลายพรายพิไล	ไพจิตรแพรวแก้วกาญจน์กรอง
๑ เรือหลามงามหน้าหลัง	พลสะพร่งทั้งพายทอง
ยังมีปี่พ้องกลอง	ร้องเห่กาพย์ชาบซึ่งขวัญ
๑ ฉลองสองร้อยปี	บุรีเรืองเมืองสวรรค์
รัตนโกสินทร์อัน	บันลือศักดิ์จักรวังค์
๑ พระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก	ชูโชคชัยไทยบรรจง
เริ่มกรุงรุ่งดำรง	ส่งศักดิ์ชาติศาสนา
๑ จวบเข้าแก้วรัชกาล	เพิ่มไพศาลงานนานา
วัดฤๅเจริญตา	อารยธรรมยาเกียรติยศ
๑ บรมกษัตริย์ปัจจุบันนี้	ชี้ชื่อไทยไกรปรากฏ
โลกเห็นเพื่ญาภาพจน์	งดงามคำเจ้าศักดิ์ศรี

๑ สาลิลบทกศกครอง
มงคลคลทวิ

๑ คราวเสด็จแดนชลมารค
เต็มต้นขึ้นกมล

๑ เดชจรัสรัตนดริย
อำนาจพระแก้วฉาย

๑ เดชพระสิหิงค์
สู่พระองค์ทรงสุขสานต์

๑ นำรัฐฉัตรชัยชาติ
รุ่งศักดิ์จักรีศรี

๑ บรรดาประชาไทย
ทุกขียากหากเผชิญ

๑ ฉลองสองร้อยปี
รัตนโกสินทร์สมัย

๑ ฉลองชาติศาสน์กษัตริย์
จิตใจไทยตราตรู

กรุงฉลองสองร้อยปี
เปรมปรีดิ์สุขทุกหมู่ชน

สองฝั่งฟากมากผู้คน
ยอบตนชองพร้องพรอวาย

พิสุทธีไสแม่คุณปราย
สิ่งศักดิ์สิทธิ์ฤทธิ์บันดาล

โปรดคลลิ่งมิ่งขวัญประทาน
ดาลเดชกล้าบารมี

ประชาราษฎร์เปรมปรีดิ์
ทวิเพื่องเรื่องเจริญ

แสนสุขใสใจเปลิดเพลิน
จรงเห็นห่างร้างผองภัย

นิมิตรตศรัไพบ
พิไลโลกโชคขึ้นชู

สมโภชรัฐจัดพันฟู
อยู่ยืนมั่นนิรันดรา

สำหรับการเสด็จพระราชดำเนินโดยกระบวนพยุหยาตราใหญ่ทางชลมารคครั้งนี้ นอกจากจะมีพระบรมราชโองการให้เปลี่ยนวีวกระบวนใหม่แล้ว ยังมีสิ่งซึ่งถือว่าเป็นประวัติดำเนินการครั้งแรกของการเสด็จพระราชดำเนินโดยกระบวนพยุหยาตราทางชลมารคในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ เนื่องจากทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เจ้านายฝ่ายในร่วมกระบวนเสด็จฯ ด้วย คือ

๑. ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ตามเสด็จในเรือพระที่นั่งสุพรรณหงส์ด้วย โดยสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ประทับพระราชอาสน์ทางเบื้องซ้าย สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร ประทับบนกระทงในบัลลังก์กัญญาตรงข้ามที่ประทับ และสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ประทับบนกระทงในบัลลังก์กัญญาแทบพระบาท พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ

๒. ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ อัครราชกุมารี และพระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าโสมสวลี พระวรราชาทินัดดามาตุ ตามเสด็จในเรือพระที่นั่งอนันตนาคราช ซึ่ง เป็นเรือพระที่นั่งรอง โดยประทับบนกระทงในบัลลังก์กัญญาไม่ทอดพระเก้าวี่

อย่างไรก็ดี ต่อมาในวันที่ ๑๖ ตุลาคม ๒๕๓๐ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้เสด็จพระราชดำเนินในพระราชพิธีถวายผ้าพระกฐินโดยกระบวนพยุหยาตราทางชลมารค ณ วัดอรุณราชวราราม โดยมีการจัดกระบวนเรือตามแบบกระบวนพยุหยาตราทางชลมารค (ใหญ่) เมื่อครั้งสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ ๒๐๐ ปี เมื่อวันที่ ๕ เมษายน ๒๕๒๕ และใช้บทเห่เดิมของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์ เป็นบทเห่ชมกระบวนเรือ ชมทิวทัศน์ ชมนก ชมปลา และชมไม้ น.ต. มงคล แสงสว่าง เป็นเจ้าหน้าที่เห่ นอกจากนี้ มี พ.จ.อ.สุจินต์ สุวรรณ และ พ.จ.อ. ทวี นิลวงษ์ เป็นผู้ช่วยในการเห่ด้วย

ก่อนจะถึงวันพระราชพิธี กองทัพเรือได้นำเรือพระที่นั่งออกจัดกระบวนเรือฝึกซ้อมใหญ่ ๒ ครั้ง คือ วันที่ ๖ และ ๑๒ ตุลาคม ๒๕๓๐

ในวันที่ ๒ กรกฎาคม ๒๕๓๑ เป็นวันมหามงคลของราชอาณาจักรไทยอีกวาระหนึ่ง ด้วยเป็นวันที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงครองราชย์ได้ ๔๒ ปี ๒๓ วัน ซึ่งนานกว่าสมเด็จพระมหากษัตริยาธิราชทุกพระองค์ในอดีต รัฐบาลได้จัดงานเฉลิมฉลอง พระราชพิธีวีรมังคลาภิเษกขึ้น ในงานนี้ระหว่าง วันที่ ๒-๕ กรกฎาคม มีการเห่เรือพระที่นั่งสุพรรณหงส์ เรือพระที่นั่งอนันตนาคราช และเรือพระที่นั่งอนันตนาคราช ที่ท่าราชวรดิฐ โดยบทเห่เน้น คุณหญิงกัลยาธิปไตย เกษมณีกิจ รองอธิบดีกรมศิลปากรในขณะนั้นเป็นผู้ประพันธ์ด้วย

ภาพย่นเรือ

เฉลิมพระเกียรติ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช

เนื่องในมหามงคลสมัยรัชมิ่งคลาภิเษก

๒ กรกฎาคม ๒๕๓๑

คุณหญิงกุลทรัพย์ เกษแม่นกิจ ประพันธ์

พระคือนรวิรุ้งฟ้า	แรงศาน ดิลุขนา
ยงยิ่งกฤดาการ	ก้องเกล้า
พระกรุณาส่องฉายาน	โลกขึ้น
“ภูมิพลมหาราช” เจ้า	แหล่งหล้าบังคม
พระคือนรวิรุ้งฟ้า	พระกฤษฎาตำรงแสง
พระกรุณาล้ำเลอแสง	ทุกหล้าแหล่งบังคมคุณ
พระทรงดำรงราชย์	ประชาชาติขึ้นชมบุญ
โอศวรยยังยงอดุลย์	อันศิริเกล้าผองเผ่าไทย
ภูมิพลมหาราชเจ้า	พระผ่านแผ้วเกียรติเกรียงไกร
ทรงราชย์เนิ่นนานสมัย	ยิ่งกษัตริย์ไค้บุญผล
แผ่นดินมีอัญญา	น้ำมีปลาข้าวอันนงค์
กันดารพระประทานชล	ทุกดวงกลมพร้อมภักดี
รัชมิ่งคลาภิเษก	พระบุญเอกอัครี
รอนเชิญเย็นปถพี	ที่ผายโกโหตุคุณ
ของทรงพระเจริญ	เชิญทิพย์พรกระประนม
ทวยราษฎร์ผดมชม	ภิรมย์รัชย์โชติชีवाल
เผยแผ่พระกฤษฎา	งามสง่าปรีชาชาญ
แหล่งหล้าสาธุการ	พระบริบาลทศพิชธรรม
พระเดชปกเกศชาติ	ปกทวยราษฎร์นานฉนำ
ภิญโญเดโชปถัมภ์	ล้ำดินฟ้าตริงตราหทัย
ทรงสถิตค้ำพิทเทวษ	คุณหารเหตุเภทพาลภัย
ซัดพิภพทั่วโลก	เพื่อถิ่นไทยไพบูลย์ผล
เกษตรเขตรอบลุ่ม	ดอนดินชุ่มคุ้มชีพน
ค้ำคิดผลิตผน	ผลพิเศษเขตชั้นพจาม

พระนำความหวังชาติ
สยามรัฐเลิศเลือนาม
เชิดชาติสืบศาสนา
ทรงธรรมนำวิถี
ประทับช่วงดวงไฉไลเปรียบ
พุทธศาสน์ก่อตระกูล
สว่างล้ำธรรมประภาพ
สั่งขานภาพดล
งามสง่าจรรยาวัด
ทรงผนวชน้อมมนุญ
สรรพศาสตร์แลศึกษา
ดนตรีศิลปกรรม
กีฬาพลานามัย
พระมหากาญจน์
โรงเรียนนาม “ร่มเกล้า”
กั้นดารผ่านพงไพร
“ภูมิพล” “สวฤกษ์” หุ่น
ส่งเสริมเพิ่มพูนเพียร
กองทัพสรรพอาวุธ
บกเรืออากาศสรรพ
โองการพระผ่านฟ้า
ต่อเรือเพื่อปรับปรุง
น่านน้ำแนวประเทศ
เรือ ต.ต่อเองประเมิน
นอบน้อมพร้อมพิทักษ์
ปกป้องขัดติวงศ์
พระเอยพระจอมจักร
ถวายชีพปฏิบัติ
พระเอยพระมหाराช
พระคุณเลิศพรรณราย
งามเอยสุพรรณหงส์
รัชมงคลสมโย

ร่มเกล้าราชภัฏทุกเขตคาม
ความไพบุลย์พูนทวี
บุญกิริยาอาวารี
พุทธจริยทวิศานต์
มีทันเทียบบรมสมการ
พระบิบาลบำรุงชน
ทวยราชภัฏกราบบาทยุคล
ผลพิสุทธอุตตมคุณ
ราชปฏิบัติจรัสบุญ
เอกอตุลย์บุญญะปถัมภ์
วิทยาอารยธรรม
วรรณศิลป์ล้ำเลิศบำรุง
แข่งเรือใบทรงผดุง
ชีพชนรุ่งเกริกกรุงไกร
เมตตาเยาวชนไทย
โปรดเกล้าให้ได้อ่านเขียน
ทรงคำจูนผู้เล่าเรียน
ค้ำเคียรเกล้าทุกเผ่าพันธุ์
พร้อมรบยุทธเชี่ยวชาญ
พระทรงธรรมทรงบำรุง
ทัพแกร่งกล้าอาทรผดุง
ทัพเรือรุ่งจรัสเจริญ
ทุกคามเขตหาญเผชิญ
สมรรถนะด้วยพระองค์
จดจิตภักดิ์พระจอมพงศ์
เพื่อไตรงค์ชีพคงพลี
ไพร่ฟ้าสมัครสามัคคี
มันมีมีวันคลอนคลาย
เกียรติภูวนาถเกริกก่าจาย
น้อมใจกายถวายไท
เทให้ต้องค์พระทรงชัย
ทุกดวงใจไทยปรีดา

งามเยอนันทนาคราช
เพริศพิพัฒน์รัชมิ่งคลา
พระเกียรติเกริกปรางกู
บรมราชจักรี
อัญเชิญเทพสิทธิ์ศักดิ์
ไตรรัตน์คุณากร
ของจงทรงพระเจริญ
เกษมสุขนิรันดร์คัย

งามผ่องาดราชนาวา
งามสง่าพระบารมี
ยิ่งพระยศภูบดี
ศรีสวัสดิ์มั่นนรินทร์
อภิรักษ์พระภุช
ประทานพรพิบูลชัย
โลกสรรเสริญจอมไผท
ไอศวรรย์สวัสดิ์พัฒนาเทอย

ลักษณะของรูปกระบวนพยุหยาตราและเรือประเภทต่างๆ

กระบวนพยุหยาตราทางชลมารค เมื่อวันที่ ๑๖ ตุลาคม ๒๕๓๐ กระบวนเรือประกอบไปด้วยริ้วกระบวน ๕ ริ้ว ใช้เรือรวมทั้งสิ้น ๕๑ ลำ ระยะต่อระหว่างลำ ๔๐ เมตร เว้นระหว่างเรือพระที่นั่ง ๕๐ เมตร ระยะเคียงระหว่างริ้ว ๒๐ เมตร ความยาวของกระบวนยาว ๑,๑๑๐ เมตร กว้าง ๙๐ เมตร เรือประเภทต่างๆ ที่ใช้ในกระบวนพยุหยาตรามีดังนี้

๑. **เรือประตู่หน้า** เป็นเรือนำริ้วกระบวน ประกอบไปด้วยเรือ ๒ ลำ เป็นเรือลำหน้าสุดของริ้วที่ ๒ และ ๔ (นับจากขวา) ใช้เรือตั้งทอง ๒๑ (ขวา) และเรือตั้งทอง ๒๒ (ซ้าย)
๒. **เรือพิฆาต** เป็นเรือรบที่อยู่ในริ้วที่ ๒ และที่ ๔ ถัดจากเรือประตู่หน้าเข้ามาในกระบวนหัวเรือเป็นรูปเสือ มีปืนจ่ารงตั้งที่หัวเรือ ได้แก่ เรือเสือทยานชล (ขวา) และเรือเสือคำณสินธุ์ (ซ้าย) เรือดังกล่าวนี้ปกติจะแล่นสาย โดยเรือเสือทยานชลแล่นสายนอกด้านขวา และเรือเสือคำณสินธุ์แล่นสายนอกด้านซ้าย
๓. **เรือตั้ง** เป็นเรือไม้ท่อน้ำมัน บางลำทาสีทอง (ตั้ง ๒๑ และ ๒๒) ไม่มีลวดลาย ใช้สำหรับเป็นเรือรอบนอกของกระบวนโดยอยู่ในริ้วขวาสุดและริ้วซ้ายสุด
 - ริ้วนอกด้านหน้าของกระบวนมี ๖ คู่ หรือ ๑๒ ลำ ได้แก่เรือตั้ง ๑ - ๑๒ เลขที่อยู่ด้านขวา เลขคู่อยู่ด้านซ้าย
 - ริ้วนอกด้านท้ายของกระบวนมี ๔ คู่ ๘ ลำ ได้แก่เรือตั้ง ๑๓ - ๒๐
๔. **เรือกลองใน - กลองนอก** เป็นเรือกราบ อยู่ในริ้วกลางหรือริ้วที่ ๓ มีปี่ขลุ่ยและกลองแขกสำหรับบรรเลงมี ๒ ลำ ได้แก่
 - เรือกลองใน (ใช้เรือแดงโม) อยู่บริเวณกลางกระบวนข้างหน้าเรือพระที่นั่งเป็นเรือสำหรับผู้บัญชาการกระบวนเรือ
 - เรือกลองนอก (ใช้เรือฮีเหลียง) อยู่หน้าสุดของริ้วกลาง เป็นเรือสำหรับรองผู้บัญชาการกระบวนเรือ
๕. **เรือตำรวจใน - ตำรวจนอก** เป็นเรือกราบ มีพระตำรวจหลวงชั้นปลัดกรมนั่งคฤห์มี ๒ ลำ ได้แก่
 - เรือตำรวจใน อยู่ในริ้วกลางหน้าเรือนันทนาคราช
 - เรือตำรวจนอก อยู่หน้าถัดจากเรือตำรวจใน

๖. **เรือรูปสัตว์** เป็นเรือแกะสลัก เรือเป็นรูปขุนกระบี่ รูปอสูร รูปพญาวานร และรูปครุฑ

- ปัจจุบันมีอยู่ ๘ ลำ หรือ ๔ คู่
 - จัดให้อยู่ในริ้วกระบวนที่ ๒ และที่ ๔ อยู่ถัดระดับเรือตำรวจนอกเข้ามาโดยมีตำแหน่งเรือ ดังนี้
อสุรปักษี	อสุรวายุภักษ์
กระบี่ปราบเมืองมาร	กระบี่ราญรอนราพณ์

(ซ้าย)

(ขวา)

สุครีพครองเมือง

พาสีรั้งทวีป

ครุฑเครื่องไตรจักร

ครุฑเหินเห็จ

๗. **เรือพระที่นั่ง** จัดว่าเป็นเรือสำคัญที่สุดและสง่างามที่สุดในกระบวน

- มีเรือพระที่นั่งกิ่ง ได้แก่ เรือสุพรรณหงส์ เรือนันทนาคราช เรือพระที่นั่งศรี ได้แก่ เรือเนกชาติภูษงค์

- ในกระบวนพยุหยาตราครั้งนี้ เรือนันทนาคราช จะเป็นเรือทรงผ้าไตร เรือสุพรรณหงส์ เป็นเรือพระที่นั่งทรงและเรือเนกชาติภูษงค์จะเป็นเรือพระที่นั่งรอง ตำแหน่งของเรือจะเป็นไปตามแผนผังรูปกระบวนเรือ

๘. **เรือคู่ชัก** เป็นเรือที่ทำหน้าที่นำเรือพระที่นั่ง โดยอยู่ทางเบื้องขวาเฉียงไปข้างหน้าลำหนึ่งได้แก่เรือเอกชัยเหินหาว และอยู่ทางเบื้องซ้ายเฉียงไปข้างหน้าอีกลำหนึ่ง ได้แก่ เรือเอกชัยหลาวทอง

๙. **เรือตำรวจตาม** ใช้เรือรบกัญญา ใช้เป็นพาหนะของพระตำรวจหลวงรักษาพระองค์ที่ตามเสด็จในกระบวน มีตำแหน่งเรืออยู่ในริ้วกลางต่อจากเรือพระที่นั่งรอง (เรือเนกชาติภูษงค์)

๑๐. **เรือแซง** ใช้เรือรบกัญญา เป็นเรือทหารเรือแซงเสด็จทั้ง ๒ ข้างของเรือพระที่นั่ง โดยอยู่ในริ้วนอกสุดของกระบวน มี ๖ ลำ หรือ ๓ คู่ โดยแซงด้านขวา ๓ ลำ (ได้แก่เรือแซง ๑, ๓, ๕) และแซงด้านซ้าย ๓ ลำ (ได้แก่เรือแซง ๒, ๔, ๖)

นอกจากนั้นยังจัดเรือแซง ๗ อีก ๑ ลำปิดท้ายริ้วกลางของกระบวนต่อจากเรือตำรวจตาม

๑๑. **เรือประตูลัง** ใช้เรือรบกัญญาเช่นเดียวกับเรือประตูลำ เป็นเรือสำหรับข้าราชการชั้นผู้ใหญ่กำกับท้ายกระบวน ๒ ลำ โดยมีเรือทองขวานพ้ออยู่ขวาและทองบ้านบ้นอยู่ซ้าย

หมายเหตุ เรือทั้งหมดที่เตรียมไว้มี ๕๓ ลำ แต่จะใช้ในกระบวนพยุหยาตรา ๕๑ ลำ อีก ๒ ลำที่เหลือได้แก่เรือรุ่งประสานสาย และเรือเหลิ่งใหญ่ จัดไว้สำหรับฝึกและสำรอง

กระบวนพยุหยาตรา (ใหญ่) ชลมารค ที่ใช้ในพระราชพิธีเสด็จพระราชดำเนินถวายผ้าพระกฐิน ณ วัดอรุณราชวราราม

๑๖ ตุลาคม ๒๕๓๐

• ตั้ง ๒๒	• ตั้ง ๒๑
• เสือคำรณลินธุ์	• เสือทะยานชล
• ตั้ง ๒	• ตั้ง ๑
○ ตั้ง ๔	○ ตั้ง ๓
• อสุรบัณเฑาะ	• อสุรายุภักษ์
○ ตั้ง ๖	○ ตั้ง ๕
○ กระบี่ปราบเมืองมาร	○ กระบี่ราษฎรอนราพณ์
○ ตั้ง ๘	○ ตั้ง ๗
○ สุครีพครองเมือง	○ พาลิวันทวีป
○ ตั้ง ๑๐	○ ตั้ง ๙
• ครุฑเทร็จไตรจักร	• ครุฑเหินเห็จ
○ ตั้ง ๑๒	○ ตั้ง ๑๑
• เอกชัยท้าวทอง	• เอกชัยเหินท้าว
• แฉ่ง ๒	• แฉ่ง ๑
○ แฉ่ง ๔	○ แฉ่ง ๓
○ แฉ่ง ๖	○ แฉ่ง ๕
○ ตั้ง ๑๔	○ ตั้ง ๑๓
○ ทองบัวมัน	○ ทองขวานฟ้า
• ตั้ง ๑๖	• ตั้ง ๑๕
○ ตั้ง ๑๘	• ตั้ง ๑๗
○ ตั้ง ๒๐	○ ตั้ง ๑๙

กระบวนยาว ๑๑๑๐ เมตร กว้าง ๙๐ เมตร ระยะเคียงระหว่างสาย ๒๐ เมตร ระยะต่อ เรือตั้ง, แฉ่ง, ตำรวจ, รูปสัตว์ ๔๐ เมตร เรือพระที่นั่ง ๕๐ เมตร

- เรือมิวพิพิธสาร (๒๖ ลำ)
- เรือมีเครื่องขยายเสียงวิทยุถ่ายทอด (๕ ลำ)

จำนวนผู้ป่วยโรค (ใหญ่) สามารถ ถวายผ้าพระกฐิน

၁၆ တို့ရပ်က ၂၅၅၀

หัวกระบวน

[illegible]

ลำดับที่	ชื่อเรือ	เจ้าหน้าที่ประจำเรือพระราชพิธี พ.ศ. ๒๕๖๐												รวม
		นายเรือ	นายท้าย	มิพาย	ธงท้าย	สัญญาณ	เสา	คนเท้านายาว	นั่งคูท		ถือฉัตร	บังสุริยพัดใบกพระกลด	กลองชนะ	
									นาย	พลา				
๑.	สุพรรณหงส์	๒	๒	๕๐	๑	๑	-	๑	-	-	๗	-	-	๖๕
๒.	อนันตนาคราช	๒	๒	๕๔	๑	๑	-	๒	-	-	๗	๓	-	๗๒
๓.	อนเมชาติภูงค์	๒	๒	๖๑	๑	๑	-	๑	-	-	๗	-	-	๗๕
๔.	เอกชัยเหินหาว	๒	๒	๓๘	๑	๑	-	-	-	-	-	-	-	๔๔
๕.	เอกชัยหลวงทอง	๒	๒	๓๘	๑	๑	-	-	-	-	-	-	-	๔๔
๖.	พลาธิราชวิ	๑	๒	๓๔	๑	๑	๒	-	-	-	-	-	-	๔๑
๗.	สุครีพครองเมือง	๑	๒	๓๔	๑	๑	๒	-	-	-	-	-	-	๔๑
๘.	อสุรายุักษ์	๑	๒	๔๐	๑	๑	๒	-	-	-	-	-	๑๐	๕๓
๙.	อสุรภักดิ์	๑	๒	๔๐	๑	๑	๒	-	-	-	-	-	๑๐	๕๓
๑๐.	กระบี่ปราบเมืองมาร	๑	๒	๓๖	๑	๑	๒	-	-	-	-	-	๑๐	๕๓
๑๑.	กระบี่ปราบรอนราพณ์	๑	๒	๓๖	๑	๑	๒	-	-	-	-	-	๑๐	๕๓
๑๒.	ครุฑเหินเห็จ	๑	๒	๓๔	๑	๑	๒	-	-	-	-	-	-	๔๑
๑๓.	ครุฑไตรจักรี	๑	๒	๓๔	๑	๑	๒	-	-	-	-	-	-	๔๑
๑๔.	เลือกทยานชล	๑	๒	๒๖	-	๑	-	-	๑	๒	-	-	-	๓๓
๑๕.	เสด็จค่านสินธุ์	๑	๒	๒๖	-	๑	-	-	๑	๒	-	-	-	๓๓
๑๖.	อินทผลอง	๑	๒	๒๗	-	๑	-	-	-	-	-	-	-	๓๒
๑๗.	แดงไม้	๑	๒	๒๘	-	๑	-	-	-	-	-	-	-	๓๒
๑๘.	ทองขวานฟ้า	๑	๒	๓๙	๑	๑	-	-	-	-	-	-	-	๔๔
๑๙.	ทองบ้าน	๑	๒	๓๙	๑	๑	-	-	-	-	-	-	-	๔๔
๒๐.	ตั้ง ๑	๑	๒	๓๒	-	๑	๒	-	๑	๔	-	-	-	๔๑
๒๑.	ตั้ง ๒	๑	๒	๓๐	-	๑	๒	-	๑	๔	-	-	-	๔๑
๒๒.	ตั้ง ๓	๑	๒	๓๐	-	๑	๒	-	๑	๔	-	-	-	๔๑
๒๓.	ตั้ง ๔	๑	๒	๓๐	-	๑	๒	-	๑	๔	-	-	-	๔๑
๒๔.	ตั้ง ๕	๑	๒	๒๘	-	๑	๒	-	๑	๔	-	-	-	๓๙
๒๕.	ตั้ง ๖	๑	๒	๒๘	-	๑	๒	-	๑	๔	-	-	-	๓๙
๒๖.	ตั้ง ๗	๑	๒	๒๘	-	๑	๒	-	๑	๔	-	-	-	๓๙
๒๗.	ตั้ง ๘	๑	๒	๒๘	-	๑	๒	-	๑	๔	-	-	-	๓๙
๒๘.	ตั้ง ๙	๑	๒	๒๘	-	๑	๒	-	๑	๔	-	-	-	๓๙
๒๙.	ตั้ง ๑๐	๑	๒	๒๘	-	๑	๒	-	๑	๔	-	-	-	๓๙
๓๐.	ตั้ง ๑๑	๑	๒	๒๘	-	๑	๒	-	๑	๔	-	-	-	๓๙
๓๑.	ตั้ง ๑๒	๑	๒	๒๖	-	๑	๒	-	๑	๔	-	-	-	๓๗
๓๒.	ตั้ง ๑๓	๑	๒	๒๖	-	๑	๒	-	๑	๔	-	-	-	๓๗
๓๓.	ตั้ง ๑๔	๑	๒	๒๖	-	๑	๒	-	๑	๔	-	-	-	๓๗
๓๔.	ตั้ง ๑๕	๑	๒	๒๖	-	๑	๒	-	๑	๔	-	-	-	๓๗
๓๕.	ตั้ง ๑๖	๑	๒	๒๖	-	๑	๒	-	๑	๔	-	-	-	๓๗
๓๖.	ตั้ง ๑๗	๑	๒	๒๖	-	๑	๒	-	๑	๔	-	-	-	๓๗
๓๗.	ตั้ง ๑๘	๑	๒	๒๖	-	๑	๒	-	๑	๔	-	-	-	๓๗
๓๘.	ตั้ง ๑๙	๑	๒	๒๖	-	๑	๒	-	๑	๔	-	-	-	๓๗
๓๙.	ตั้ง ๒๐	๑	๒	๒๖	-	๑	๒	-	๑	๔	-	-	-	๓๗
๔๐.	ตั้ง ๒๑	๑	๒	๒๖	-	๑	๒	-	๑	๔	-	-	-	๓๗
๔๑.	ตั้ง ๒๒	๑	๒	๒๖	-	๑	๒	-	๑	๔	-	-	-	๓๗
๔๒.	ตำรวจ ๑	๑	๒	๒๐	-	๑	-	-	-	-	-	-	-	๒๔
๔๓.	ตำรวจ ๒	๑	๒	๒๒	-	๑	-	-	-	-	-	-	-	๒๖
๔๔.	ตำรวจ ๓	๑	๒	๒๔	-	๑	-	-	-	-	-	-	-	๒๘
๔๕.	แซง ๑	๑	๒	๒๐	-	๑	-	-	-	-	-	-	-	๒๔
๔๖.	แซง ๒	๑	๒	๒๐	-	๑	-	-	-	-	-	-	-	๒๔
๔๗.	แซง ๓	๑	๒	๒๔	-	๑	-	-	-	-	-	-	-	๒๘
๔๘.	แซง ๔	๑	๒	๒๔	-	๑	-	-	-	-	-	-	-	๒๘
๔๙.	แซง ๕	๑	๒	๒๔	-	๑	-	-	-	-	-	-	-	๒๘
๕๐.	แซง ๖	๑	๒	๒๔	-	๑	-	-	-	-	-	-	-	๒๘
๕๑.	แซง ๗	๑	๒	๓๐	-	๑	-	-	-	-	-	-	-	๓๔
รวมทั้งสิ้น		๕๖	๑๑๒	๑,๕๕๐	๑๕	๕๑	๖๐	๔	๒๔	๙๒	๒๑	๓	๔๐	๒,๐๑๘

ลักษณะหน้าที่และความเป็นมาของเรือพระที่นั่ง และเรือในริ้วกระบวน

ในการเสด็จพระราชดำเนินทางชลมารคของพระเจ้าอยู่หัวในสมัยโบราณนั้น เข้าใจว่าแต่ก่อนจะมีเรือ ๒ ลำรับ เป็นเรือทอง อันหมายถึงเรือที่แกะสลักลอยและลงรักปิดทองสำหรับหนึ่ง จะใช้เป็นเวลาเสด็จในกระบวนที่เป็นพระราชพิธี ส่วนอีกลำรับหนึ่งเป็นเรือไม้ซึ่งมักจะใช้ทรงในเวลาปกติทั่วไป ไม่ปะปนกัน

จากการจัดริ้วกระบวนเรือ จะมีชื่อเรือต่างๆ มากมายที่มาร่วมในกระบวน ซึ่งเรือเหล่านี้มีลักษณะแตกต่างกันไปตามความสำคัญและลักษณะที่มาคือ

๑. เรือประตู่ มีลักษณะเป็นเรือกราบ กลางลำมีกัญญา เรียกกันว่า เรือกราบกัญญา ทำหน้าที่เป็นเรือนำริ้วกระบวน มีข้าราชการผู้ใหญ่ชั้นปลัดทูลฉลองนั่งในกัญญาลำละ ๑ ท่าน

๒. เรือพิฆาต เป็นเรือรบไทยโบราณประเภทหนึ่ง มีปืนจ่ารงตั้งที่หัวเรือ ในสมัยกรุงศรีอยุธยา รัชกาลสมเด็จพระนารายณ์ มี ๕ คู่ ต่อมาในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ มี ๒ คู่ ต่อมาภายหลังตั้งแต่รัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นต้นมา มี ๑ คู่ คือ เรือเสือทยานชล และเรือเสือคำณสินธุ์ หัวเรือทำเป็นรูปหัวเสือ มีคฤหาสน์สำหรับอำมาตย์ฝ่ายทหารนั่ง แต่ในสมัยกรุงศรีอยุธยาใช้เรือแซ่ เรือพิฆาตนี้มีนายเรือ นายท้ายพิฆาย และคนนั่งคฤห์ รวม ๓๑ นาย

๓. เรือดั่ง เป็นเรือไม้ทาสีน้ำมัน ไม่มีลวดลายอย่างใด ใช้เป็นเรือกระบวนสายนอก กลางลำมีคฤห์ซึ่งมีนายทหารนั่งลำละ ๑ นาย ในเรือนี้มีพลปืน ๔ นาย และมีนายเรือ นายท้ายและพิฆาย ลำละ ๒๙ - ๓๕ คน ขึ้นอยู่กับขนาดของเรือ และมีคนกระทุ้งเส้าลำละ ๒ นาย เรือที่กระทุ้งเส้าในสมัยกรุงศรีอยุธยา เป็นพวกเรือชัย ซึ่งเป็นเรือชนิดที่มีทวนหัวตั้งสูงและงอนขึ้นไป ซึ่งกล่าวว่ามีลักษณะเช่นเดียวกับเรือกิ่ง แต่ไม่ทราบว่าเป็นเรือที่ตรงไหน แต่ปัจจุบันเรือดั่งหัวเรือปิดทอง ถ้าหัวเรือยังเขียนลายน้ำยา ใช้เป็นเรือประจายศพระราชอาคัน

๔. เรือกลองนอก-กลองใน เป็นพวกเรือกราบ มีนายเรือ นายท้าย และพิฆายลำละ ๓๐ นาย มีนายทหารชั้นผู้ใหญ่ที่เป็นผู้ช่วยผู้บัญชาการกระบวนพยุหยาตราขึ้นคฤห์ พร้อมทนายในเรือกลองและมีผู้บัญชาการกระบวนพร้อมทนาย นั่งคฤห์เรือกลองใน ภายในเรือมีพนักงานปี่ชวาและกลองแขกบรรเลงลำละ ๖ นาย

๕. เรือตำรวจนอก - ตำรวจใน ใช้เรือกราบ มีนายเรือ นายท้าย และพิฆาย ในสองลำไม่เท่ากัน ลำหนึ่งมี ๒๒ นาย ลำหนึ่งมี ๒๗ นาย มีพระตำรวจหลวงขึ้นปลัดกรม นั่งคฤห์

๖. เรือรูปสัตว์ เป็นเรือที่แกะสลักหัวเรือเป็นรูปสัตว์ต่างๆ ทั้งสัตว์จริงและสัตว์ในเทพนิยาย ความเป็นมาของเรือรูปสัตว์ หรือที่เดิมเรียกว่า เรือศิริระสัตว์นี้ สันนิษฐานว่าอาจจะเกิดขึ้นได้ ๒ ทาง* คือ

๑. อาจได้รับอิทธิพลมาจากทางเขมร ทั้งนี้เพราะที่ปราสาทหินนครวัดได้มีภาพสลักรูปเรือที่มีหัวเรือเป็นหน้าสัตว์ เช่น หน้าหงส์ หน้านาค หน้าเหรามังกร ซึ่งอาจทำขึ้นเพื่อความสวยงาม ทั้งนี้ ปราสาทหินนครวัดมีอายุระหว่าง พ.ศ. ๑๖๕๓ - ๑๗๒๐

* สมเด็จฯ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ และสมเด็จพระ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, สารานุกรมไทยในพระราชนิพนธ์, ๒๕๑๐, หน้า ๒๒๓.

๒. อาจได้รับอิทธิพลจากอินเดีย ซึ่งที่อินเดียนั้นบรรดาขุนรณะจะมีตราประจำตำแหน่งของตนติดอยู่ที่รัด แต่ไทยเรานำมาเป็นตราติดที่เรือ คือทำเป็นรูปหัวเรือเสีย เวลาเข้าในวิวกะบวนก็ทราบว่าเป็นเรือลำใด เป็นของกรมใด หรือของขุนนางผู้ใด และแต่เดิมขุนนางหรือเสนาบดีถ้ามิได้ตามเสด็จก็ไม่ได้เข้าในวิวกะบวน แต่ในสมัยหลัง แม้ว่าตัวเสนาบดีจะมีได้ตามเสด็จก็เกณฑ์เรือไปโดยไม่ต้องควบคุมใบก็ได้

จากข้อสันนิษฐานอาจจะกล่าวได้ว่า เรือรูปสัตว์ของไทยคงได้รับอิทธิพลมาจากอินเดีย เพราะแม้แต่ตราประจำตำแหน่งของเสนาบดีตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาจนถึงกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น มักใช้รูปสัตว์ทั้งสิ้น เช่น ราชสีห์ คชสีห์ ครุฑ นาค ฯลฯ ตราตำแหน่งนี้มีปรากฏอยู่ในกฎหมายลักษณะศักดินาซึ่งตั้งขึ้นในรัชกาลสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ พ.ศ. ๑๙๔๘ แล้ว และเรือรูปสัตว์นี้จากพงศาวดารปรากฏขึ้นในรัชกาลสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ พ.ศ. ๒๐๗๖ ซึ่งพระองค์ทรงแก้เรือแซเป็นเรือชัย และเรือรูปสัตว์ต่างๆ เพื่อจะให้ตั้งปืนใหญ่ได้ที่หัวเรือ เรือรูปสัตว์นั้นถ้าเป็นเรือดั่งน่าจะเป็นคู่ คือ เรือครุฑ ๑ คู่ เรือกระบี่ (สิง) ๒ คู่ เรือสุร ๒ คู่ และจะเห็นได้ว่าเรือเสนาบดีและเรือประตูป็นเรือรูปสัตว์จากตราตำแหน่งของคนทั้งสิ้น จึงกล่าวได้ว่า เรือรูปสัตว์นั้นมาจากตราตำแหน่งนั่นเอง เพราะเมื่อเทียบเรือรูปสัตว์กับตำแหน่งเสนาบดีที่ลดหลั่นลงมาก็จะเห็นว่าตรงกัน

เรือพระที่นั่งก็มีหัวเรือเป็นรูปสัตว์ ตามพระราชลัญจกรเช่นกัน อย่างเช่นเรือครุฑ มีพระราชลัญจกร “พระครุฑพาว์” หัวเรือแต่เดิมก็ทำเป็นรูปครุฑเท่านั้น และมีเรือนารายณ์ทรงสุบรรณ ซึ่งเดิมก็มีแต่รูปครุฑเปล่าๆ สร้างขึ้นในรัชกาลที่ ๓ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ต่อมาในรัชกาลที่ ๔ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงโปรดให้ทำองค์พระนารายณ์เต็มเข้าไปด้วย หรือเรือพาสีร์หวิปและเรือสุครีพครองเมือง ซึ่งเป็นเรือของพวกกองอาสา เช่น กรมเขนทองซ้าย กรมเขนทองขวา ก็มีตราเป็นรูปสิงห์ซึ่งเรียกว่า “กระบี่สูช”

ในสมัยกรุงศรีอยุธยามีเรือครุฑซึ่งมีชื่อว่า “เรือมงคลสุบรรณ” ซึ่งก็มีได้มีองค์พระนารายณ์อยู่ด้วย แต่ทำเป็น “ครุฑยุคนาค” ดังปรากฏในบทเรือของเจ้าฟ้าธรรมาธิเบศร์ไชยเชษฐสุริยวงศ์ (เจ้าฟ้ากุ้ง) ที่ว่า “เรือครุฑยุคนาคหัว” นั่นเอง

ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ เรือรูปสัตว์นี้ ก็มีชื่อเท่าที่ปรากฏในรัชกาลที่ ๔ คือ

เรือครุฑ มีชื่อว่า “ครุฑเหินเห็จ” และ “ครุฑเดิ่งไฉร์จักร”

เรือพญาวานมีชื่อว่า “พาสีร์หวิป” และ “สุครีพครองเมือง”

เรือสุร มีชื่อว่า “อสุรวายุภักษ์” และ “อสุรปักษา”

เรือกระบี่ มีชื่อว่า “กระบี่ราญรอนราพณ์” และ “กระบี่ปราบเมืองมาร” เป็นต้น

แต่ชื่อของเรือรูปสัตว์ที่กล่าวถึงแล้วนั้น ปรากฏว่ามีแตกต่างไปจากชื่อในทำเนียบครั้งรัชกาลที่ ๑ อยู่ ๓ ลำ คือ

เรือสุรปักษา ในทำเนียบมีชื่อว่า เรือสุรปักษี

เรือพาสีร์หวิป ในทำเนียบมีชื่อว่า เรือพาสีร์หวิป

เรือครุฑเหินเห็จ ในทำเนียบมีชื่อว่า เรือครุฑเหิระเห็จ

เรือรูปสัตว์นี้แต่ละลำมีปืนจ่ารงประจำลำละ ๑ กระบอก อาวุธอื่นมี เช่น ดาบ ทวน หอก ง้าว และมีหางนกยูงประดับ มีนายเรือ นายท้าย และฝีพาย ลำละ ๓๗ นาย มีนายเล้า ๒ นาย ผู้เชิญธงสามชายทางท้ายเรือลำละ ๑ นาย ผู้เชิญธงสามชายในสมัยก่อนเป็นหน้าที่ของตำรวจหลวง

โขนเรือครุฑ สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น
ปัจจุบันจัดแสดงอยู่ที่พิพิธภัณฑสถาน
แห่งชาติ พระนคร
*The Garuda figure-head of the
early Bangkok period in the
National Museum, Bangkok.*

ในคฤห์เรือกระบี่ และเรือสุร มีนายทหาร ๑ นาย พลปืนเล็ก ๖ นาย นั่งประจำ ส่วนในคฤห์เรือพญา
วานรและเรือครุฑ เป็นเรือกลองชนะ มีเจ้าหน้าที่กลองล่ำละ ๑๐ นาย อาจจะมีเพิ่มเป็น ๖ ลำ หรือลดเหลือ
๒ ลำ

สำหรับเรือรูปสัตว์ที่เหลืออยู่ในปัจจุบันมี

๑). **เรือครุฑเหินเห็จ** ลำเดิมสร้างในรัชกาลที่ ๑ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก
มหาราช เป็นเรือรูปสัตว์พื้นดำ ยาว ๑๓ วา ๑ คอก ๑ คีบ กว้าง ๔ คอก ลึก ๑ คอก ๑๐ นิ้ว ก้ำลึง* ๕ คอก
๑ คีบ ๑๑ นิ้ว แต่ได้ถูกระเบิดเสียหายในสมัยสงครามโลกครั้งที่ ๒ กรมศิลปากรได้เก็บหัวเรือและท้ายเรือไว้
และสร้างขึ้นใหม่เมื่อวันที่ ๒๑ เมษายน พ.ศ. ๒๕๐๕ น้ำหนัก ๗ ตัน กว้าง ๑.๕๙ เมตร ยาว ๒๗.๕๐ เมตร
ลึก ๐.๕๙ เมตร กินน้ำลึก ๐.๓๒ เมตร ฝีพาย ๓๘ คน นายท้าย ๒ คน

๒). **เรือครุฑเครื่องไตรจักร** ลำเดิมเป็นเรือพื้นดำยาว ๑๓ วา ๑ คอก ๑ คีบ กว้าง ๓ คอก ๑ คีบ
๖ นิ้ว ลึก ๑ คอก ๙ นิ้ว ก้ำลึง ๕ คอก ๑ คีบ ๗ นิ้ว ลำเก่าถูกระเบิดชำรุด กรมศิลปากรเก็บหัวเรือและท้าย
เรือไว้ ลำปัจจุบันสร้างใหม่ เมื่อวันที่ ๒๒ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๑๑ น้ำหนัก ๕.๙๗ ตัน กว้าง ๑.๙๐ เมตร ยาว
๒๗.๑๐ เมตร ลึก ๐.๕๒ เมตร กินน้ำลึก ๐.๒๙ เมตร ฝีพาย ๓๔ คน นายท้าย ๒ คน

* ก้ำลึง หมายถึง ระยะทางเฉลี่ยที่ฝีพายสามารถให้เรือแล่นไปได้ สำหรับการพาย ๑ ครั้ง

๓). **เรือพลีรีหัวปี่** ลำเดิมเป็นเรือพื้นดำ น้ำหนัก ๖.๙๗ ตัน ยาว ๑๓ วา ๓ คอก กว้าง ๔ คอก ลึก ๑ คอก ๒ นิ้ว ก้ำลัง ๕ คอก ๕ นิ้ว หรือยาว ๒๗.๕๔ เมตร กว้าง ๑.๙๙ เมตร ลึก ๐.๕๙ เมตร กินน้ำลึก ๐.๓๑ เมตร หัวเรือกว้างมีรูปกลมโผล่ไปทางหัวเรือ สำหรับติดตั้งปืนใหญ่บรรจุทางปากกระบอกได้ ๑ กระบอก ขนาดปากกระบอก ๖๕ มม. เหนือช่องปืนและเป็นรูปขุนกระบี่สีเขียว ฝ้ายาว ๓๔ คน นายท้าย ๒ คน

๔). **เรือสุครีพครองเมือง** ลำเดิมเป็นเรือพื้นดำ น้ำหนัก ๖.๕๖ ตัน ยาว ๑๔ วา กว้าง ๓ คอก ๑ คีบ ๑๐ นิ้ว ลึก ๑ คอก ๓ นิ้ว ก้ำลัง ๕ คอก ๔ นิ้ว หรือยาว ๒๗.๔๕ เมตร กว้าง ๑.๓๙ เมตร ลึก ๐.๕๙ เมตร กินน้ำลึก ๐.๓๑ เมตร หัวเรือกว้างมีรูปกลมโผล่ไปทางหัวเรือสำหรับติดตั้งปืนใหญ่บรรจุทางปากกระบอกได้ ๑ กระบอก ขนาดปากกระบอก ๖๕ มม. เหนือช่องปืนและเป็นรูปขุนกระบี่สีแดง

๕). **เรือกระเบี๊ยะราบเมืองมาร** ลำเดิมเป็นเรือพื้นดำ ยาว ๑๓ วา ๒ คอก ๑ คีบ กว้าง ๔ คอก ลึก ๑ คอก ก้ำลัง ๕ คอก ๔ นิ้ว ลำเดิมถูกระเบิดเสียหาย กรมศิลปากรเก็บหัวเรือท้ายเรือไว้ ส่วนลำปัจจุบันสร้างใหม่เมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๐ น้ำหนัก ๕.๖๒ ตัน ยาว ๒๖.๘๐ เมตร กว้าง ๒.๑๐ เมตร ลึก ๐.๕๑ เมตร กินน้ำลึก ๐.๒๕ เมตร ฝ้ายาว ๓๖ นาย นายท้าย ๒ นาย หัวเรือมีช่องสำหรับติดตั้งปืนใหญ่ ๑ กระบอก ขนาด ๖๕ มม. เหนือช่องปืนและเป็นรูปขุนกระบี่สีขาว

๖). **เรือสุรารักษ์** ไซนเรือเป็นรูปครีดยักษ์ครึ่งนก มีส่วนบนเป็นยักษ์ ส่วนล่างเป็นนก องค์เป็นสีม่วง ลักษณะและขนาดของเรือใกล้เคียงกับเรือกระเบี๊ยะราบเมืองมาร

๗). **เรือสุรภักษา** ไซนเรือเป็นรูปครีดยักษ์ครึ่งนก มีส่วนบนเป็นยักษ์ ส่วนล่างเป็นนก องค์เป็นสีเขียว ลักษณะและขนาดของเรือใกล้เคียงกับเรือกระเบี๊ยะราบเมืองมาร

๗. **เรือแซ** มีรูปร่างเป็นเรือชัยโกลน หัวท้ายเขียนลายน้ำยา มีตัวอย่างคือ เรือเสือทะเลยานชล เรือเสือคำณสินธุ์ ในสมัยรัชกาลที่ ๔ พลพวยเรือแซ หน้ากระบวนพววมอญ

๘. **เรือแซง** ใช้เรือราบกัญญา เป็นเรือของทหารเรือแขงอยู่ตรงเรือพระที่นั่งในริ้วกระบวนมักมี ๒ คู่

๙. **เรือรื้อ** หมายถึงว่า เรือที่เข้ากระบวนยาวเป็นเส้นเป็นสาย* หลายเส้นหลายสายเรียงขนานกัน และบรรดาเรือทุกลำที่ต้องเกณฑ์เข้ากระบวนแล้วจัดเป็นเรือรื้อทั้งสิ้น และเรือกระบวนโดยมากมีธงประจำเรือ ตั้งแต่เรือพระที่นั่งลงไป เป็นต้น ถ้าเป็นเรืออย่างหัวเป็นอนก็มีธงทั้งหัวเรือและท้ายเรือ ถ้าเป็นเรือรูปสัตว์ก็มีธงแต่ท้ายเรือ บรรดาเรือแซงก็ปักธงท้ายทุกลำ จึงสมกับคำที่ว่า “เรือรื้อหัวธงสลอน”

๑๐. **เรือกิ่ง** ในริ้วกระบวนจัดเป็นเรือที่เป็นเครื่องประดับยศ เกิดขึ้นครั้งแรกในสมัยกรุงศรีอยุธยาในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง* บ้างก็ว่าในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม (พ.ศ. ๒๑๖๓-๒๑๗๑) มีรับสั่งให้เอากิ่งดอกเลาประดับเรือ ต่อมาภายหลังพนักงานจึงคิดเขียนลายกิ่งไม้ประดับไว้ที่หัวเรือ โปรดเกล้าฯ ให้เรียกชื่อชนิดนี้ว่า “เรือพระที่นั่งกิ่ง” คือเป็นเรือขึ้นสูงสุด มีโปรดเกล้าฯ ให้พระบรมวงศานุวงศ์ชั้นใดประทับแรมแต่บางครั้งโปรดเกล้าฯ ให้เป็นเรือทรงผ้าไตร หรือผ้าทรงสะพักพระพุทธรูป หรือพานพุ่มดอกไม้และเป็นเรือทรงพระชัยในกระบวนพยุหยาตราทางชลมารค ถวายผ้ากฐิน เรือพระที่นั่งกิ่งที่เคยใช้เป็นเรือทรงผ้าไตรแต่เดิมมาที่ปรากฏในทำเนียบแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา คือ เรือพระที่นั่งศรีสมรรถไชย ต่อมา พ.ศ. ๒๔๗๐ ใช้เรือพระที่นั่งประภัสร์ไชยซึ่งเป็นเรือพระที่นั่งเอกชัย มีใช้เรือพระที่นั่งกิ่ง แต่ในรัชกาลปัจจุบัน เรือพระที่นั่งประภัสร์ไชยชำรุด จึงใช้เรือพระที่นั่งอนันตนาคราช ซึ่งเป็นเรือพระที่นั่งกิ่งแทน

* สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ และสมเด็จพระเจ้า กรมพระยาตำราพระยาสุรินทราชาภาพ, สารานุกรมไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน, หน้า ๒๒๕, ๒๒๖.

* คำให้การชาวกรุงเก่า, หน้า ๓๒๖.

เรือพระที่นั่งกิ้งก้านในสมัยกรุงศรีอยุธยา ครั้นสมเด็จพระนารายณ์มหาราช มี ๙ ลำ เมื่อเวลาอยู่ในวาระบวน เรือพระที่นั่งกิ้งก้านจะทอดบัลลังก์บุษบก ปักฉัตร เครื่องสูงกลางลำ ทั้งตอนหน้าและตอนหลังบุษบกดังนี้

ฉัตร ๗ ชั้น หน้า ๑ องค์ หลัง ๑ องค์

ฉัตร ๕ ชั้น หน้า ๓ องค์ หลัง ๒ องค์

มีเจ้าพนักงานกันพระกลด ๑ นาย บังพระสุรย์ ๑ นาย และอยู่งานพัดโบก ๑ นาย เบื้องหน้าบุษบกมีเจ้าพนักงานประโคมแตรกรอน ๖ นาย แตรฝรั่ง ๘ นาย มีคนแห่ ๒ นาย นักสราขเชิญธงท้ายเรือ ๑ นาย สมัยรัชกาลที่ ๔ มีนักสราขเชิญธงหน้าเรือด้วยอีก ๑ นาย

เรือพระที่นั่งกิ้งก้านมีนายเรือ นายท้าย และฝีพายดังนี้

เรือพระที่นั่งอนันตนาคราช	มีนายเรือ	๒ นาย
	นายท้าย	๒ นาย
	ฝีพาย	๕๔ นาย
เรือพระที่นั่งประภัสร์ไชย	นายเรือ	๒ นาย
	นายท้าย	๒ นาย
	ฝีพาย	๔๓ นาย

พายที่ใช้ในเรือพระที่นั่งกิ้งก้านจะเป็นพายทอง และฝีพายจะพายในท่อนกบิน เรือกิ้งก้านอาจจะเอาแบบอย่างมาจากเรือค้าขายลำใหญ่ๆ ของพม่า^๑ เว้นแต่ของเขาไม่มีกิ้งก้านนั้น ถ้าเอากิ่งตอกเลาปักขึ้นที่หัวเรือท้ายเรือก็เหมือนเรือกิ้งของเรา

๑๑. เรือคู่ชัก เดิมใช้สำหรับเป็นเรือชักลากเรือพระที่นั่งชนิดพายไม่ได้ เรียกว่า เรือพระที่นั่งขนานหรือบัลลังก์ขนาน แต่ต่อมาได้เลิกใช้ไปเพราะไม่สะดวกรวดเร็ว เรือพระที่นั่งขนานจึงเปลี่ยนมาใช้เรือพระที่นั่งกิ้งแทน แต่ยังคงเรือคู่ชักไว้ เรือคู่ชักนี้เป็นเรือตั้งในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ เรือคู่ชักมีชื่อว่าเรือทองแขวนฟ้า^๒ และเรือทองบ่าบิน เรือทั้งสองลำนี้นำหน้าเรือพระที่นั่งลำทางเรือทองแขวนฟ้า (หรือบางทีก็เป็นทองขนานฟ้า) ใช้พลพายเป็นคนชาวบ้านใหม่ ขึ้นกับหลวงสุเรนทรนุชิต ส่วนเรือทองบ่าบิน ใช้พลพายเป็นชาวบ้านโพธิ์เรียง ขึ้นอยู่กับหลวงอภัยเสนา และตรงกับครั้งกรุงศรีอยุธยาทุกอย่าง ผิดกันแต่ในตำราเห็นว่า เป็น “เรือพระที่นั่ง” ตามแบบชั้นหลังว่า เป็นเรือคู่ชัก ซึ่งมีหัวเรือและท้ายเรือปิดทองห้อยฟู่สีแดงและสีกลาตาดหลังคาญญานั้น ปีกสายทองเต็มทั้งผืน แต่เรือตั้งทั่วไป หัวเรือและท้ายเรือไม่ปิดทองห้อยฟู่สีขาวกับสีกลาตาด หลังคาญญูปีกทองเฉพาะตรงขอบ

เรือคู่ชักมีสิทธิผิดกับเรืออื่นที่แท้เสด็จ เพราะเรือพระที่นั่งนั้น บรรดาพลพายต้องถูกคัดเลือกเอาแต่เฉพาะพวกที่มีกำลังพายเรือ แล่นเร็ว และพายทนกว่าพลพายของเรืออื่น เรือคู่ชักต้องพายนำให้เร็วทันหนี่เรือพระที่นั่ง ถ้าหากจะหนี่ไม่ทัน พอหัวเรือพระที่นั่งเกี่ยวแนวท้ายเรือคู่ชักเข้าไป เรียกกันว่า “เข้าตั้ง” เรือคู่ชักก็ใช้อูบายแก้งัดคัดเรือให้ไถลกันจนช่องน้ำแคบ เรือพระที่นั่งไม่สามารถจะพายแทรกกลางแข่งขึ้นไปได้

^๑ สมเด็จฯ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ และสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, สารานุกรมไทย ฉบับ ๗, หน้า ๓๑๒.

^๒ สมเด็จฯ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ และสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, สารานุกรมไทย ฉบับ ๑๒, หน้า ๖๖.

เหตุที่เลือกแต่ชาวบ้านใหม่และชาวบ้านโพเรียงเป็นฝีพายเรือคู่ชัก ก็เพราะชาวบ้านทั้งสองนั้นชำนาญการพายเรือมาก จึงได้รับการเลือกมาทุกคราว

เรือแขวนฟ้านั้นที่เรียกเช่นนี้อาจจะหมายถึงเรือทรงที่เป็นเรือเร็วสำหรับใช้ในเวลาเสด็จออกบรรพชา และคงจะเร็วเหมือนบินในอากาศ จึงเรียกว่า เรือแขวนฟ้า ต่อมาเมื่อเสร็จสิ้นสงครามแล้วจึงนำเรือมาปิดทอง ตกแต่งให้งดงาม เอนำหน้าเรือพระที่นั่ง ลำทรงในกระบวนแห่เสด็จทางชลมารค จึงเรียกว่า **“เรือพระที่นั่งทองแขวนฟ้า”** ทั้ง ๒ ลำ และใช้ไปในแบบต่อมา แต่จะเปลี่ยนเป็นเรือต่งคู่ชักมาแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยาหรือมาเปลี่ยนในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ก็ไม่อาจทราบได้

๑๒. เรือชัยหรือเรือไชย เป็นเรือชนิดที่มีทวนหัวตั้งสูงขึ้นไปเป็นนอน มีลักษณะเช่นเดียวกับเรือกิ้ง เรือชัยนี้เดิมเป็นเรือที่ข้าราชการนั่งในวัฏกระบวน และมีเจ้าพนักงานคอยกระทุ้งเสาให้จิ้งหะ แต่ถ้าเป็นเรือที่นั่งเจ้านายและเรือประมุข เรียกว่า เรือเอกชัย

ตามที่ปรากฏในโคลงพระราชพิธีทวาทศมานั้นมีชื่อว่า เรือไชยเหินหาว ขึ้นอยู่กับหลวงอภัยเสนา และเรือหลาวทองเอกไชย ขึ้นอยู่กับหลวงสุเรนทรวิชิต หลังคาเรือคาคผ้าสีแดงลายก้านแย่ง เรือตกแต่งด้วยลายรดน้ำ (ลงรักปิดทอง) มีนักสราขลือธงทั้งหน้าเรือและท้ายเรือ มีกลองมโหระทึก และแตรประจักษ์ในเรือมีอาวุธประจำอย่างละคู่ คือ หอกขัด หางโมรี ดาบ ง้าว ทวนทอง ดาบเขย และเชน ซึ่งล้วนติดพู่สีแดง

เรือไชยเหินหาว หรือเอกชัยเหินหาวนั้นเป็นเรือพื้นดำ ยาว ๑๔ วา ๑ คอก ๕ นิ้ว กว้าง ๓ คอก ๑ คืบ ๑๐ นิ้ว ลึก ๑ คอก ๓ นิ้ว ก้ำลัง ๕ คอก ๔ นิ้ว เรือเดิมถูกระเบิดเสียหายเมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๗ กรมศิลปากรได้เก็บหัวเรือและท้ายเรือไว้ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เรือพระราชพิธีเพื่อเป็นประโยชน์ในการศึกษาเมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๑ สำหรับลำปัจจุบันสร้างขึ้นใหม่ วันที่ ๒๑ เมษายน พ.ศ. ๒๕๐๘ มีน้ำหนัก ๖.๙๓ ตัน กว้าง ๑.๙๗ เมตร ยาว ๒๗.๕๐ เมตร ลึก ๐.๖๐ เมตร กินน้ำลึก ๐.๗๒ เมตร ฝีพาย ๓๘ คน นายท้าย ๒ คน

ส่วนเรือหลาวทองเอกไชย หรือเอกชัยหลาวทอง เป็นเรือพื้นดำ ยาว ๑๔ วา ๑ คอก ๕ นิ้ว กว้าง ๔ คอก ลึก ๑ คอก ๒ นิ้ว ก้ำลัง ๕ คอก ๔ นิ้ว ลำเดิมนี้อีกถูกระเบิดเช่นเดียวกับเรือเอกชัยเหินหาว ลำปัจจุบันได้สร้างใหม่พร้อมกับลำแรก มีน้ำหนัก ๗ ตัน กว้าง ๑.๕๙ เมตร ยาว ๒๗.๕๐ เมตร ลึก ๕๙ เมตร กินน้ำลึก ๐.๓๒ เมตร ฝีพาย ๓๘ คน นายท้าย ๒ คน

๑๓. เรือโขมดยา โขมดแปลว่าหัว ยา หมายถึง น้ำยาที่เขียนลายที่หัวเรือ แต่ลักษณะเรือโขมดยาค้างกรุงศรีอยุธยา หัวเรือท้ายเรือเรียบ เชิดขึ้น มีลายแกะเป็นรูปกลีบบัวสำหรับผูกผ้า ตรงกลางตั้งคฤหาศคาคผ้าแดง

๑๔. เรือพระที่นั่งทรง เรือพระที่นั่งลำทรง ถ้าเป็นกระบวนพยุหยาตราใหญ่ใช้เรือพระที่นั่งกิ่งทอดพระที่นั่งบุษบกเป็นที่ประทับ ปักฉัตรเครื่องสูงหักทองขวาง มีพนักงานถวายอย่างนพระกลด บังพระสุรย์พัดโบก มีนักสราขลือธงท้ายเรือ สัมมุบุษบกมีมหาดเล็กเชิญพระแสงราชธินทอง ในการเสด็จพระราชดำเนินถวายผ้าพระกฐินมีมหาดเล็กเชิญหอกอยู่เบื้องหน้าบุษบกอีก ๒ นาย ข้าราชการผู้ใหญ่ในราชสำนักหมอบเฝ้าฯ หน้าพระที่นั่งบุษบก ๒ นาย

เรือพระที่นั่งกิ้งก่าใช้ในกระบวนพยุหยาตราใหญ่ชลมารค ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์จะใช้ลำใดลำหนึ่งใน ๓ องค์คือ

เรือพระที่นั่งศรีสุพรรณหงส์ เป็นเรือที่แกะสลักโขงเรือเป็นรูปหงส์ สำหรับลำปัจจุบันนี้สร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๒ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งโปรดให้สร้างขึ้นแทนลำเดิมที่สร้างในสมัยรัชกาลที่ ๑ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช แต่ความจริงแล้วเรือพระที่นั่งสุพรรณหงส์มีมาแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาแล้ว ดังทราบได้จากบทเหเรือของเจ้าฟ้าธรรมาธิบศรัฯ ที่ว่า

๑ สุพรรณหงส์ทรงพู่ห้อย	งอนชดช้อยลอยหลังสินธุ์
เพียงหงส์ทรงพรหมิน	ลิลลาลเลื่อนเดือนตามชม

หรือจากลิลิตพยุหยาตราเพชรพวงของเจ้าพระยาพระคลัง (หน) ว่า

๑ สุวรรณหงส์เหินเห็จฟ้า	ชมสินธุ์
ดุจดาว์พรหมินบิน	ฟ่องพ่อน
จตรมูขมิวนอินทร์	อรอาสน์
เป็นที่นั่งรอร้อน	ทุเรศร้างวังเวง

สำหรับลำปัจจุบันนี้ได้มีการประกอบพิธีลงน้ำเมื่อวันที่ ๑๓ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๕๔ เป็นเรือพื้นดำ น้ำหนัก ๑๕.๖ ตัน กว้าง ๓.๑๕ เมตร ยาว ๔๔.๗๐ เมตร ลึก ๐.๙๐ เมตร กินน้ำลึก ๐.๔๑ เมตร มีพาย ๕๐ นาย นายท้าย ๒ นาย นายเรือ ๒ นาย พายที่ใช้เป็นพายทอง พลพายจะพายในท่าคนบิน และถือเป็นธรรมเนียมว่า ถ้าจะเปลี่ยนท่าพายเป็นพายธรรมดา หรือพายกระเดียด จะต้องรับพระราชทานพระบรมราชานุญาตเสียก่อน จึงเปลี่ยนท่าพายได้

เรือพระที่นั่งอนันตนาคราช เป็นเรือพระที่นั่งกิ้งก่า ซึ่งมีโขงเรือเป็นรูปพญานาค ๗ เศียร ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์นั้น สร้างขึ้นในรัชกาลที่ ๓ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว* ซึ่งทรงพระราชดำริว่าพระที่นั่งครุฑของเดิมก็มีอยู่แล้ว แต่พระที่นั่งนาคยังหาไม่มี จึงโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ กรมขุนราชสีหวิกรม เอมามาตเส้น^๑ ๔ คอก ทำเป็นเรือพระที่นั่งนาค ๗ เศียร ชื่อว่าพระที่นั่งอนันตนาคราช

ในสมัยรัชกาลที่ ๔ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้เรือพระที่นั่งอนันตนาคราชเป็นเรือพระที่นั่งสำหรับ “ซึ่งจะตั้งบุษบกผูกม่านทำด้วยผ้าตาดมีนักสราษประจำทั้งด้านหน้าและด้านหลัง ที่หัวเรือตั้งปืนจ่ากร่ำเงิน หน้าบุษบกจะตั้งเครื่องสูง ด้านหน้ามีฉัตร ๗ ชั้น ๑ องค์ ฉัตร ๕ ชั้น ๓ องค์ ด้านหลังบุษบกเป็นฉัตร ๗ ชั้น ๑ องค์ ๕ ชั้น ๒ องค์ และมีพระกลด พัดโบก บังพระสุริย์ บังแทรก (บังต้น) ด้านหน้าพระแท่นมีอาวุธผูกติด คือ ปืนนกสับ พระแสงง้าวนาถกลมเงิน ด้านท้ายพระแท่นมีทวน ๑ คู่ ขุนนางที่อยู่ประจำเรือ มีงมื่นมหาดเล็กข้างละ ๒ ท่าน สำหรับเชิญพระแสงติดตอง มีจางวางปลัดทูลฉลอง และหุ้มแพรอยู่หน้าพระที่ พวกพลเลอยู่ท้าย ๒ คน พลพายใช้พายทอง เช่นเดียวกับเรือพระที่นั่งสุพรรณหงส์

* พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๓, ศึกษาภัณฑ์พาณิชย์, ๒๔๑๕, หน้า ๓๖๘.

^๑ มาตเส้น มาจากคำ “มาตเลา” ซึ่งหมายถึงเรือไม่ชุดทั้งลำเรือ เกลาแต่มวลให้เรียบ เรือที่มีขนาดใหญ่ที่ยาว ๑ เส้น หรือ ๔๐ เมตรขึ้นไปเรียกว่ามาตเส้น เป็นการเรียกขนาดเรือไปด้วย.

^๒ สมเด็จฯ เจ้าฟ้ากรมมาลา กรมพระยาบำราบปรปักษ์. อ้างแล้ว, หน้า ๕๓.

สำหรับเรือพระที่นั่งอนันตนาคราชลำปัจจุบัน สร้างขึ้นในรัชกาลที่ ๖ แทนลำเดิม สร้างเสร็จเมื่อวันที่ ๑๕ เมษายน ๒๔๗๕ เป็นเรือพื้นสีขาว น้ำหนัก ๑๕.๓๖ ตัน กว้าง ๒.๙๕ เมตร ยาว ๔๒.๙๕ เมตร ลึก ๐.๗๖ เมตร กินน้ำลึก ๐.๓๑ เมตร ฝีพาย ๕๔ นาย นายท้าย ๒ นาย มีการซ่อมใหม่ พ.ศ. ๒๕๑๒ อาจทำให้น้ำหนักเปลี่ยนไป

เรือพระที่นั่งศรีสมรรถไชย เรือพระที่นั่งนี้มีมาแล้วแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา ปรากฏในตำราวัฏระบวนแห่งพุทธยาศราชมารค สมเด็จพระนารายณ์มหาราช เป็นเรือกึ่งพื้นต่ำ และมีปรากฏชื่อในโคลงพระราชนิพนธ์ ทวาทมมาส * ในรัชกาลที่ ๔ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ด้วย เป็นเรือพระที่นั่งสำหรับทรงเปลี่ยนเครื่องพระหัตถ์ การตั้งบัลลังก์บุษบก อัญเชิญพระขรรค์มาทูลเกล้าฯ ถวาย นำหน้าเรือพระที่นั่งลำทรง ตั้งเครื่องสูงด้านหน้าฉัตร ๗ ชั้น ๑ องค์ ฉัตร ๕ ชั้น ๒ องค์ ด้านหลังบุษบกตั้งฉัตร ๗ ชั้น ๑ องค์ ฉัตร ๕ ชั้น ๒ องค์ ม่านบุษบกเป็นผ้าคาดมีตำรวจรประจำเรือ ๖ นาย นักสราชนั่งเชิญง ด้านหน้าและด้านหลัง ด้านละ ๑ นาย

ในรัชกาลปัจจุบัน เนื่องจากเรือพระที่นั่งศรีสมรรถไชยชำรุดไม่สามารถซ่อมแซมได้ ดังนั้นเรือพระที่นั่งสำหรับทรงเปลี่ยนเครื่อง จึงใช้เรือพระที่นั่งศรีแทนเรือพระที่นั่งกึ่ง คือใช้เรือพระที่นั่งเอกษัตริย์กึ่งแทน โดยการทอดบัลลังก์กัญญาไม่มีม่านกัน โดยปกติเมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนินโดยกระบวนพุทธยาศราใหญ่นั้น จะทรงเครื่องบรมราชูปถัมภ์ และทรงพระมหามงกุฎ หรือพระขรรค์มาทูลเกล้าฯ ถวาย พระมลาเส้าสูง เรือที่ใช้ทรงเปลี่ยนเครื่องนี้เรียกว่า เรือพลับพลา เรือนี้จะเข้าเทียบท่าก่อน แล้วเรือพระที่นั่งลำทรงเทียบด้านนอกเรือพลับพลา พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จสู่พลับพลา เปลี่ยนพระมหามงกุฎ หรือพระขรรค์มาทูลเกล้าฯ ถวายแล้ว จึงเสด็จขึ้น ตอนเสด็จลงก็เช่นกัน เสด็จลงเรือพลับพลาทรงพระมหามงกุฎ หรือพระขรรค์มาทูลเกล้าฯ ถวายก่อน จึงเสด็จขึ้นประทับเรือพระที่นั่ง ในเวลาเสด็จกลับเรือพลับพลาแล่นหลังเรือพระที่นั่ง

เรือพระที่นั่งเอกษัตริย์กึ่ง มีนายเรือ ๒ นาย นายท้าย ๒ นาย ฝีพาย ๖๑ นาย ใช้พายทองพาย ทำกบกับชนเดียวกับเรือพระที่นั่ง ไม่มีนักสราญเชิญง เพราะถือเป็นธรรมเนียมว่า เรือพระที่นั่งศรีถ้าทอดบัลลังก์กัญญา จะไม่มีม่านกัน เรือพระที่นั่งเอกษัตริย์กึ่งลำปัจจุบัน สร้างขึ้นในรัชกาลที่ ๕ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นเรือพระที่นั่งสี่พื้นชมพู น้ำหนัก ๗.๗ ตัน กว้าง ๓.๑๕ เมตร ยาว ๔๕.๔๐ เมตร ลึก ๑.๑๑ เมตร กินน้ำลึก ๑.๔๖ เมตร กำลัง ๓.๕ เมตร ซ่อมใหญ่ พ.ศ. ๒๕๑๗ น้ำหนักอาจเปลี่ยนแปลงได้

๑๕. เรือพระที่นั่งรอง ใช้เรือพระที่นั่งศรี ทอดบัลลังก์กัญญาเช่นเดียวกับเรือพลับพลา มักมี ๒ องค์ หลังคาคาดผ้าลายก้านแย่ง บัลลังก์มีม่านกันผูกผ้าพู่จามรี

๑๖. เรือศรี คำว่าเรือศรีนี้ บางทีก็มีความว่า “เรือศรีสักหลาด” คู่ไปด้วย แสดงว่าคงจะมีลักษณะต่างกันตรงคาดหลังคาที่กัญญา อาจจะเป็นได้ว่า แต่เดิมคงจะคาดหลังคาที่กัญญาด้วยผ้าธรรมดาจึงเรียกว่าเรือศรีอันหมายถึง สีผ้าหลังคาที่กัญญา ต่อมาเมื่อใช้ผ้าสักหลาดมาคาดหลังคาที่กัญญาแทนผ้าธรรมดา ซึ่งคงจะคาดเฉพาะเรือที่สำคัญ เช่น เรือพระที่นั่ง จึงเรียกชื่ออีกคำหนึ่งเป็นการเน้นชื่อผ้า ว่า เรือศรีสักหลาด ต่อมาในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ การคาดหลังคาที่กัญญาเรือศรีด้วยสักหลาดมีทุกลำจึงตั้งคำ “สักหลาด” ไป เรียกแต่เรือศรี

๑๗. เรือกราบ เป็นเรือรบที่ใช้ฝีพายของไทยแต่โบราณ มีไม้กระดานติดด้านข้างเรือไปตามแนวนอนสำหรับเดิน

* “กระบวนเสด็จโดยทางชลมารค” ใน สัทธรรมนิพนธ์ต่าง ๆ เล่ม ๒, สำนักพิมพ์บรรณาคาร, ๒๕๑๕, หน้า ๙ - ๑๒.

หน้าที่ของเจ้าพนักงานในกระบวนเสด็จ

กระบวนเสด็จโดยทางชลมารค ครั้งกรุงศรีอยุธยา* แต่มาชำระในปลายรัชกาลพระเจ้าตากสินมหาราช ใน พ.ศ. ๒๓๒๓ มีระเบียบดังนี้คือ ถ้าเป็นการเสด็จทางชลมารคไปประพาสแห่งใดโดยที่มิได้ประทับแรมนั้น เจ้าพนักงานต่างๆ ล้วนมีหน้าที่ดังนี้

พันทิพรากลาโหม เวรพระตำหนัก คุณเจ้าพนักงานสี่ตำรวจทำฉนวนพลับพลารับเสด็จของพระมหา กษัตริย์

สนมตำรวจ ทำฉนวนทำพลับพลา เจ้าต่างกรม ข้างหน้า ข้างใน

หลวงอินทรเทพ หลวงพิเรนทรเทพ จัด แต่งเรือพระที่นั่ง ศรีสุทโธลธำรงและเรือพระที่นั่ง

หมื่นชัยภูษา หมื่นไชยาภรณ์ รอง เกณฑ์โพนพันห้วยพันท้าย และผีพาย

หน้าเรือพระที่นั่ง มีมหาดเล็ก หัวหมื่น หรือนายเวรลง ๑ คน

มีชาวแสงปืนต้น ถือปืน หรือกระสุน

หมื่นอัคนีศรหรือ หมื่นศรีสำแดง กำนันพระแสงลง ๑ คน

ท้ายเรือพระที่นั่ง มีมหาดเล็กหุ้มแพร หรือ มหาดเล็กเลวคุมพระเด้า ลงพระบังคน ทิพย์แสงพระแสง กระสุน ๑ คน

มีชาวพระภูษามาลาเอาธงลักหลาดใส่พระภูษามาลาไป ๑ คน

ทั้งมหาดเล็กและภูษามาลาที่ลงท้ายเรือนี้ต้องพายเรือด้วย

พันพรมราชกลาโหม เกณฑ์เรือตั้งรับเสด็จ รวมทั้งสิ้น ๗ ลำ ได้แก่

เรือคู่ชัก ๒ ลำ เรือพระที่นั่งทองแขวนฟ้า ลำหนึ่งมีผีพายเป็นชาวบ้านใหม่ มีหลวงสุเรนทรวิชิตควบคุม อีกลำหนึ่งมีผีพายเป็นชาวบ้านโพธิ์เรียง มีหลวงอภัยเสนา ควบคุม โดยมีหม่ออยู่งานลงเรือพระที่นั่งนี้ ๑ คน

เรือตั้งทหารในขวา-ซ้าย มีหลวงพิพิธเศษเป็นเจ้ากรม ซึ่งมีปลัดกรมคุม

ลำขวา-ซ้าย คือ ขุนพิพิธณรงค์ และขุนทรงวิชัย แต่เข้ากระบวนเพียงลำเดียว

เรือตั้งอาสาวีเศษ ขวา-ซ้าย มีหลวงเสนานนท์ และหลวงพลาศรีชัย คุม

ในเรือตั้งทั้ง ๕ ลำนี้ จะมีชาวแสงเกณฑ์หนายเลือก ถือปืนคาบศิลาลงเรือตั้งลำละ ๑ คนเป็น ๑ กระบอก

เรือข้าทูลธุลละองๆ มีทั้งที่มีตำแหน่งนำเสด็จ มี ๒ ลำ ตามเสด็จมี ๒๑ ลำ

เรื่อนำเสด็จ

๑. เรือของมหาดไทย หลวงราชินิกุล เจ้ากรม

๒. เรือปลัดกรมตำรวจ ผู้อยู่เวร

* เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๔, ศึกษากันต์พาดินชัย, ๒๔๒๑, หน้า ๓๑ - ๓๔.

เรือตามเสด็จ

๑. เรือตำรวงในขวา ของหลวงมหมานตรี กับของหมื่นทิพเสนา ปลัดกรม
 ๒. เรือตำรวงในซ้าย ของหลวงมหาเทพ กับของหมื่นราชามาตย์ ปลัดกรม
 ๓. เรือตำรวงนอกขวา ของหลวงราชรินทร์ กับหมื่นทิพรักษา ปลัดกรม
 ๔. เรือตำรวงนอกซ้าย ของหลวงอินทรเดช กับหมื่นราชาบาล ปลัดกรม
 ๕. เรือตำรวงใหญ่ ขวา-ซ้าย ของหลวงพิเรนทรเทพ กับหลวงอินทรเทพ
 ๖. เรือตำรวงใน มี ๓ ลำ ลำขวาของหลวงวิสูตรโยธามาตย์ ลำกลางของพระราชสงคราม และลำซ้ายของหลวงราชโยธาทพ
 ๗. เรือของบ้านใหม่ หลวงสุเรนทรวชิต คู่กับเรือของบ้านโพเรียง ของหลวงอภัยเสนา
 ๘. เรือกรมวัง ของหลวงรักษามณเฑียร คู่กับ ของหลวงบำเรอศักดิ์
 ๙. เรือมื่นจงขวา คู่กับ เรือมื่นจงซ้าย
 ๑๐. เรือปลัดวังขวา คู่กับ เรือปลัดวังซ้าย
- ต่อมาเป็นเรือของสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เรือของพระเจ้าหลานเธอ ตามด้วย เรือใช้ ๘ ลำ คือ
๑. เรือทนายเลือกหอก ขวาของขุนภักดีอาสา ซ้ายของขุนโยธาทักดี
 ๒. เรือทนายเลือกปืน ขวาของหมื่นอัคนิศร ซ้ายของหมื่นศรีสาแดง
 ๓. เรือตำรวงใหญ่ ขวาของหลวงอินทรเทพ ซ้ายของหลวงพิเรนทรเทพ
 ๔. เรือทหารใน ขวาของหลวงวิสูตรโยธามาตย์ ซ้ายของหลวงราชโยธาทพ
- เรือทุกลำนี้ เจ้ากรม ปลัดกรมได้แต่งพันนายไปลำละ ๖ คน

บรรดาข้าทูลละอองฯ ทั้งหมดนี้ นายเวรมหาดไทย และนายเวรกลาโหม ส่งรายชื่อต่อชาววัง แล้วชาววังนำส่งมหาดเล็กผู้รับเวร เมื่อถึงที่ประทับ กรมวังตรวจบัญชีเรือผู้ตามเสด็จชั้น ๑ ชั้น ๒ และเรือผู้ใดตามทันหรือไม่ทัน แล้วนำความขึ้นกราบบังคมทูล

การแต่งกายของผู้ประจำเรือ ในริ้วกระบวนเรือพระราชพิธี

จากการเสด็จเสียบพระนครทางชลมารคในสมัยรัชกาลที่ ๔ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทำให้เราได้ทราบการแต่งกายของนายเรือและฝีพายได้อย่างดี

๑. เรือแ่งรายนำเสด็จ เจ้ากรมทหารปืนปากน้ำเป็นนายลำแต่งตัว นุ่งปูลม สวมเสื้อเข้มขาบ โทกขลิบทอง ฝิพายสวมเสื้อแดง กางเกงขาว สวมหมวกผ้าสี
๒. เรือประตะ เป็นเรืออัญญา นายลำคือพระเทพพลู และพระราชมารเมือง นุ่งปูลม สวมเสื้อเข้มขาบ โทกขลิบทอง ฝิพายสวมเสื้อแดง หมวกแดง
๓. เรือเหราสายกัมมะลอ หลวงเสน่ห์สรชิต นายลำนุ่งปูลม สวมเสื้อเข้มขาบ โทกขลิบทอง ฝิพาย สวมเสื้อแดง
๔. เรือแข่งต่างๆ นายลำแต่งตัวเป็นรามัญ คนตีกรรเชียงแต่งตัวโทกผ้าแพรรามัญ สวมเสื้อสีคราม
๕. เรือพาลิลังทวิป เจ้าพระยาอัครอุดมบรมเสนาบดี นายลำ แต่งตัวสวมมาลา สวมเสื้อคาดอย่างน้อย ทนายหมอบหน้า สวมเสื้ออัดสีด โทกแพรสี ฝิพาย สวมกางเกงมีสรู
๖. เรือกัญญา ของพระยาเทพอรชุน นายลำนุ่งปูลม สวมเสื้อทรงประพาส หมวกดุ่มบี
๗. เรือกัญญากล่องนำเสด็จ ของพระยาศิขิตณรงค์ นายลำสวมเสื้อทรงประพาส หมวกดุ่มบี
๘. เรือกระปี่ราษฎรอนราพณ์ และเรือกระปี่ปราบเมืองมารของพระอนุรักษโยธา และพระมหาสงคราม นายลำนุ่งปูลม สวมเสื้อเข้มขาบ โทกขลิบทอง
๙. เรือเสือทยานชล และเรือเสือคำณสินธุ์ นายลำนุ่งปูลม สวมเสื้อเข้มขาบ โทกขลิบทอง
๑๐. เรือโตขมังกลิ้น และเรือโตผินสมุทร นายลำนุ่งปูลม สวมเสื้อเข้มขาบ โทกขลิบทอง
๑๑. เรือสางกำแพงหาญ และเรือสางชาญชลสินธุ์ นายลำนุ่งปูลม สวมเสื้อเข้มขาบ โทกขลิบทอง
๑๒. เรือเหราส่องลอยสินธุ์ และเรือเหราลีลาสมุทร นายลำนุ่งปูลม สวมเสื้อเข้มขาบ โทกขลิบทอง
๑๓. เรือกilenประเลน และเรือกilenละเลิงชล นายลำนุ่งปูลม สวมเสื้อเข้มขาบ โทกขลิบทอง
๑๔. เรือมังกรจำแลง และเรือมังกรแผลงฤทธิ์ นายลำนุ่งปูลม สวมเสื้อเข้มขาบ โทกขลิบทอง
๑๕. เรืออสุรวายุภักษ์ และเรืออสุรปักษ์ นายลำนุ่งปูลม สวมเสื้อเข้มขาบ โทกขลิบทอง
๑๖. เรือครุฑเหินเห็จ และเรือครุฑเติร์งไตรจักร นายลำนุ่งปูลม สวมเสื้อเข้มขาบ โทกขลิบทอง
๑๗. เรือสุวรรณเหรา และเรือเหราข้ามสมุทร นายลำนุ่งปูลม สวมเสื้อเข้มขาบ โทกขลิบทอง
๑๘. เรือกลอง นายลำนุ่งปูลม สวมเสื้อทรงประพาส สวมหมวกดุ่มบี
๑๙. เรือมงคลสุบรรณ และเรือศรีสุพรรณหงส์ นายลำนุ่งปูลม สวมเสื้อเข้มขาบ โทกขลิบทอง ฝิพาย ใส่เสื้อักกลาดขลิบไหมด หมวกกลีบสำนวน กางเกงมีกรวยเชิง ใช้พายทอง

๒๐. เรือกิ่งศรีสมรรถไชย และเรือกิ่งไกรแก้วจักรรัตน์ นายลำนุ่งปุม สวมเสื้อเข้มขาบ โปกขลิบทอง
๒๑. เรือกิ่งศรีสุนทรไชย และเรือไกรสรจักร นายลำนุ่งปุม สวมเสื้อเข้มขาบ โปกขลิบทอง
๒๒. เรือกระหือสาจากม นายลำนุ่งปุม สวมเสื้อเข้มขาบ โปกขลิบทอง
๒๓. เรือกัญญาสารวัตร นายลำนุ่งปุม สวมเสื้อเข้มขาบ โปกขลิบทอง
๒๔. เรือเอกไชยเหินหาว และเรือเอกไชยหลาวทอง นายลำนุ่งปุม สวมเสื้อเข้มขาบ โปกขลิบทอง
๒๕. เรือกลองน้ำเสด็จ นายลำนุ่งปุม สวมเสื้อทรงประพาส หมวกดุมบี
๒๖. เรือในกระบวนหน้า ฝิพายสวมเสื้อแดง หมวกแดง กางเกงแดง
๒๗. เรือกิ่งศรีประภักไชย และเรือกิ่งไกรสรมุข ฝิพาย สวมเสื้อหมวกสวมกางเกงสลักลวดขลิบไหมด
๒๘. เรือกราบมีกัญญา ผ้าหน้าโชนทักทองขวาง นายลำนุ่งปุม สวมเสื้อทรงประพาส หมวกดุมบี สวมเสื้อเข้มขาบ โปกขลิบทอง
๒๙. เรือตาร้ายเกณฑ์หัด แสงปืนประทุนแถว นายลำนุ่งปุม สวมเสื้อเข้มขาบ โปกขลิบทอง ฝิพาย สวมเสื้อแดง กางเกงแดง หมวกแดง
๓๐. เรือศรีประกอบเขียนลายทอง เป็นเรือประเทียบ ๖ ลำ ฝิพายสวมเสื้อแดง กางเกงแดง หมวกแดง
๓๑. เรือแซ่ต่างๆ นายลำนุ่งปุม สวมเสื้อทรงประพาส หมวกดุมบี ฝิพายแต่งตัวโปกศิริษะ สวมเสื้อเป็นรามัญ
๓๒. เรือกราบมีกัญญา เป็นเรือประตูลัง นายลำนุ่งปุม สวมเสื้อเข้มขาบ โปกขลิบทอง
๓๓. เรือกัญญา ของพระเจ้านั่นยาเธอพระเจ้าลูกเธอ พระเจ้าหลานเธอ พระราชมวงค์เธอ บรรดาเจ้านายแต่งพระองค์ ทรงเครื่องฉลองพระองค์จีบเอว สวมพระมหามาลาเส้าสูง ปักขนนก*

* เจ้าพระยาพระคลัง(หน), “ลิลิตพยุหยาตราเพชรพวง”, ใน **วรรณคดีเจ้าพระยาพระคลัง(หน)**, ศึกษาภัณฑ์พาณิชย์, ๒๕๑๖, หน้า ๑๓๔ - ๑๔๗ และ สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมพระนราธิวาสราชนครินทร์, **โคลงพระราชพิธีท้าวพามาต**, ห้างหุ้นส่วนสามัญนิติบุคคล ไทยวัฒนาพานิช พิมพ์แจกในการทอดกฐินพระราชทาน ณ วัดบวรเม่งค็อศรวราม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา วันที่ ๑๒ พฤศจิกายน ๒๕๐๙.

๓๔. เรือสุครีพครองเมือง ของเจ้าพระยาบรมมหาพิชัยญาติเป็นนายลำ สวมมาลา เลื่อนคาน้อยน้อย หนายหมอบหน้า สวมเสื้ออัดลัด โปกแพรสี ฝิพาย สวมกางเกงมัสรู

๓๕. เรือกัญญา ของขุนนางต่างๆ ที่มีได้เข้ากระบวน นายลำนางปุม สวมเสื้อทรงประพาส หมวดตุมบี ฝิพายสวมกางเกงต่างๆ

๓๖. เรือเก้งพัง ขุนนางจีน แต่งตัวอย่างขุนนางเมืองจีน ฝิพายสวมกางเกง เลือกัก หมวกจีโบ จาก **สารานุกรมไทย** * เราจะทราบการแต่งกายของทหารเรือพระราชพิธีที่ค่อนข้างละเอียด ดังนี้

๑. นายเรือ มี ๒ แบบ คือ

๑. สวมเสื้อผ้าไหมเทศ นุ่งผ้าม่วงเชิงทอง สวมหมวกทรงประพาสสีดำยอดเกี้ยว คาดเข็มขัด แถบทองทั้งทุกระเบียด ขัดดาบ สวมถุงเท้ายาวสีขาว รองเท้าชูติโบว์

๒. สวมเสื้อผ้าอัดลัด นุ่งผ้าเกี้ยวลาย คาดผ้าไหมเทศ สวมหมวกทรงประพาส ผ้าไหมเทศยอดเกี้ยว สวมถุงเท้ายาวสีขาว และรองเท้าหนังสีดำ

๒. คนนั่งคฤทน์ในกัญญา ในเรือรูปสัตว์ * เรียกกลองและเรือตำรวจเอก สวมเสื้อนอกสีขาว นุ่งผ้าม่วง มีเชิง สวมหมวกทรงประพาสสีน้ำเงิน สวมถุงเท้ายาวสีขาว และรองเท้าหนังสีดำ

๓. คนนั่งคฤทน์ในกัญญา ในเรือตำรวจใน เรือตั้งและเรือแซ สวมเสื้อนอกสีขาว นุ่งผ้าเกี้ยวลาย สวมหมวกทรงประพาสผ้าไหมเทศยอดจุก สวมถุงเท้ายาวสีขาว รองเท้าหนังสีดำ

๔. คนเห่ สวมเสื้อผ้าไหมเทศ นุ่งผ้าเกี้ยวลาย คาดผ้าคานไหมเทศ สวมหมวกทรงประพาสยอดเกี้ยว สวมถุงเท้ายาวสีขาว รองเท้าชูติโบว์

๕. คนกระทุ้งเสา สวมเสื้อผ้ามัสรูไหม นุ่งผ้าเกี้ยวลาย คาดผ้าคานไหมเทศ สวมหมวกหูกระต่ายสีดำแดง แถบลูกไม้ใบข้าว สวมถุงเท้ายาวสีขาว รองเท้าชูติโบว์

๖. ภูษามาลาและพนักงานศุภรัต สวมเสื้อนอกสีขาว นุ่งผ้าม่วงเชิงทอง คาดผ้ารัดประคดแพรสีแดง สวมหมวกทรงประพาสก้ามหอยสีดำ สวมถุงเท้ายาวสีขาว รองเท้าชูติโบว์

๗. มหาดเล็กเชิญหอก และถวายงานพัด สวมเสื้อนอกสีขาว นุ่งผ้าม่วงเชิงเงิน คาดผ้ารัดประคดสีน้ำเงินดอกขาว สวมหมวกทรงประพาสสีน้ำเงิน สวมถุงเท้ายาวสีขาว รองเท้าชูติโบว์

๘. คนเชิญพระกลด ปังพระสุริย์ และพัดโบก สวมเสื้อนอกสีขาว นุ่งผ้าเกี้ยวลาย สวมเสื้อครุยแพรใหญ่ ศีรษะสวมลอมพอก* สีขาว สวมถุงเท้ายาวสีขาว รองเท้าหนังสีดำ

๙. นักสราข หรือคนเชิญธง สวมเสื้อผ้ามัสรูไหม นุ่งผ้าเกี้ยวลาย คาดผ้าไหมเทศ สวมหมวกหูกระต่ายสีแดง ลูกไม้แถบใบข้าว สวมถุงเท้ายาวสีขาว รองเท้าหนังสีดำ

๑๐. คนสัญญาณ สวมเสื้อผ้าอัดลัด นุ่งผ้าเกี้ยวลาย คาดผ้าไหมเทศ สวมหมวกหูกระต่ายสีแดง ติดลูกไม้แถบใบข้าว สวมถุงเท้ายาวสีขาว รองเท้าหนังสีดำ

* ราชบัณฑิตยสถาน, **สารานุกรมไทย เล่ม ๖**, ๒๕๐๗ - ๒๕๐๘, หน้า ๓๔๐๔ - ๓๔๐๗.

* เรือรูปสัตว์ เช่น เรือเลื้อยยานชล เรือเลื้อยค่านลินธุ์ เรือพาสีรั้งทวีป เรือสุครีพครองเมือง เรือสุวายุภักษ์ เรือสุรภิษา.

* เป็นหมวกรูปกลมตามแนวศีรษะ ขอบหมวกสูง และมียอดเรียวแหลม ตัดหมวกด้านในทำด้วยไม้ไผ่สานลงรัก หรือยาคันหุ้มด้วยผ้าที่จับจีบขึ้นไปอย่างสวยงามจนถึงยอด รอบตัวหมวกตกแต่งด้วยโลหะตามแต่ยศ เช่น เงิน หรือนาก หรือทอง และมีประดับดอกไม้ไหว.

๑๑. ฝีพายเรือพระที่นั่งลำทรงและเรือพระที่นั่งรอง สวมเสื้อสักหลาดสีแดงติดลูกไม้ใบข้าว กางเกงผ้าเสิร์จสีดำ คาดผ้ารัดประคดไหมเทศาบันฝักไม้ ดำไม้กึ่ง สายสะพายดาบสักหลาดสีแดงติดแถบลูกไม้ สวมหมวกทรงพระปาสสักหลาดแดงติดลูกไม้ใบข้าว สวมถุงเท้ายาวสีขาว รองเท้าหนังสีดำ

๑๒. ฝีพายเรือรูปสัตว์ สวมเสื้อเสนาภูกุหลาบ สวมกางเกงผ้าขาวร้วทางแดง คาดผ้ารัดประคดสีแดง ดอกขาว สวมหมวกสังกะสีทาสีแดง มีลายยันตร์ สวมรองเท้าหนังสีดำ

๑๓. ฝีพายเรือเสือ สวมเสื้อผ้าปศุสัตว์สีแดงติดแถบสีเหลือง กางเกงผ้าขาวร้วทางแดง คาดผ้ารัดประคดสีแดงดอกขาว สวมหมวกกลับลำดวงสีแดงติดแถบเหลือง สวมรองเท้าหนังสีดำ

๑๔. ฝีพายเรือกลอง สวมเสื้อสีขาวติดแถบสีน้ำเงิน กางเกงผ้าสีเงิน คาดผ้ารัดประคดสีน้ำเงินดอกขาว สวมหมวกหูกกระต่ายผ้าสีเงินติดแถบสีเหลือง รองเท้าหนังสีดำ

๑๕. ฝีพายเรือตำรวจ สวมเสื้อผ้าสีเงิน ข้อมือติดแถบสีแดง กางเกงผ้าสีน้ำเงิน คาดผ้ารัดประคดสีแดงดอกสีขาว สวมหมวกหูกกระต่ายสีแดงแถบผ้าสีเหลือง รองเท้าหนังสีดำ

๑๖. ฝีพายเรือตำรวจ สวมเสื้อผ้าสีน้ำเงินแถบแดง กางเกงผ้าสีน้ำเงิน ปลายขาติดแถบสีแดงคาดผ้ารัดประคดสีแดงดอกขาว สวมมงกุฎสีแดง รองเท้าหนังสีดำ

๑๗. ฝีพายเรือช้าง สวมเสื้อผ้าสีดำร้วทางแดง กางเกงผ้าสีแดงติดแถบสีดำ คาดผ้ารัดประคดสีแดงดอกขาว สวมหมวกทรงพระปาสสีดำติดแถบสีแดง รองเท้าหนังสีดำ

๑๘. ฝีพายเรือแซ สวมเสื้อผ้าขาวคอติดแถบแดง ข้อมือมีแถบแดง กางเกงผ้าสีน้ำเงิน คาดผ้ารัดประคดสีแดง หนามิเชิงชาย สวมหมวกหูกกระต่ายสีแดง รองเท้าหนังสีดำ

๑๙. ฝีพายเรือประตู สวมเสื้อผ้าสีน้ำเงินติดแถบสีเหลือง กางเกงผ้าสีน้ำเงิน คาดผ้ารัดประคดสีแดง ศีรษะสวมมงกุฎสีแดง รองเท้าหนังสีดำ

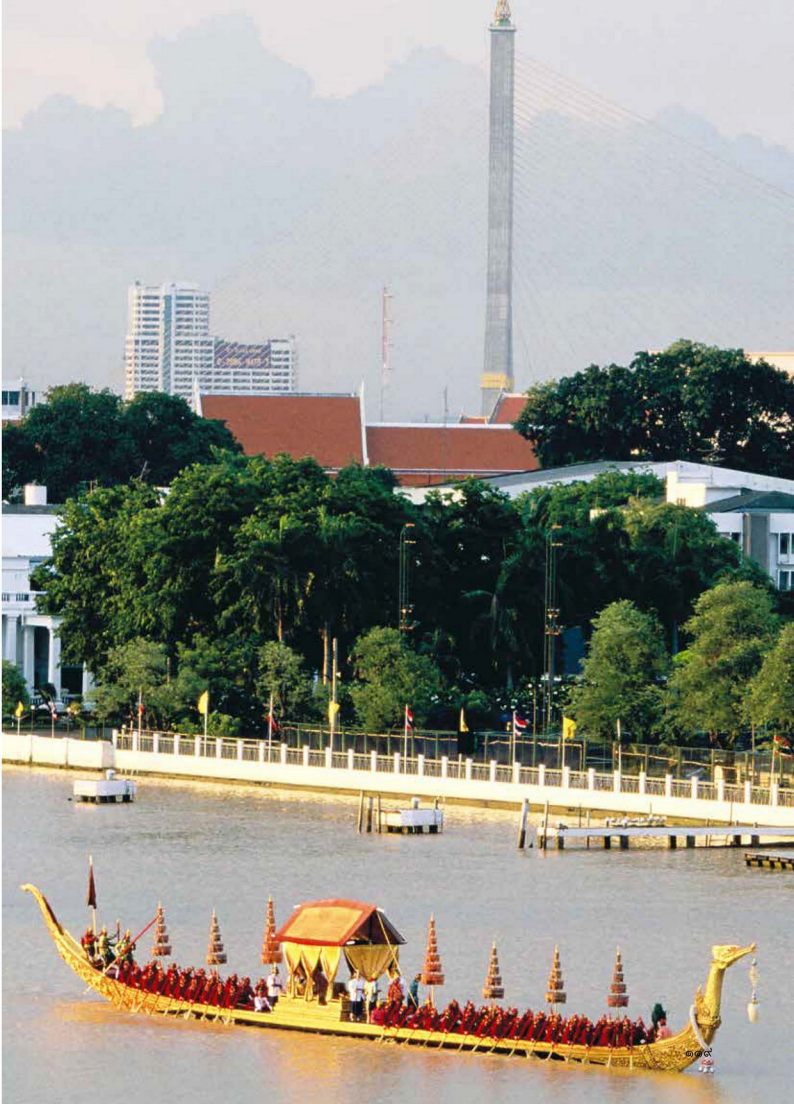
๒๐. คนตีกองชนะ มี ๒ ชุด คือชุดสีเขียวและชุดสีแดง ชุดสีเขียว สวมเสื้อสีเขียว ปลายแขนติดแถบสีเหลือง กางเกงสีเขียวปลายขาติดแถบสีเหลือง สวมหมวกกลับลำดวงสีเขียว รองเท้าหนังสีดำ ชุดสีแดง สวมเสื้อสีแดง ปลายแขนติดแถบเหลือง กางเกงสีแดงปลายขาติดแถบสีเหลือง สวมหมวกกลับลำดวง รองเท้าหนังสีดำ

๒๑. สังข์ แตร สวมเสื้อผ้าปศุสัตว์แดง ติดแถบทองปลายแขนบาน กางเกงผ้าปศุสัตว์แดง ขอบปลายขาติดแถบเหลือง สวมหมวกผ้าปศุสัตว์แดงรูปกรวยพวยอดหมวกสีเหลืองหรือสีขาว รองเท้าหนังสีดำ

๒๒. จำปี จำลอง เสื้อเข้มขาบไหม กางเกงผ้าไหมสุไหม สวมหมวกทรงพระปาสผ้าไหมดเทศียอดเกี้ยวสวมถุงเท้าสีขาว รองเท้าหนังสีดำ

๒๓. คนเชิญเครื่องสูง สวมเสื้อเข้มขาบไหม กางเกงผ้าไหมสุไหม คาดผ้าคาคดไหมเทศ ศีรษะสวมลอมพอก หางเหยี่ยวแดง สวมรองเท้าหนังสีดำ

๒๔. คนตีมหุระทึก สวมเสื้อเข้มขาบไหม กางเกงผ้าไหมสุไหม คาดเข็มขัดแถบทองหัวมกุฎ สวมหมวกทรงพระปาสผ้าไหมดเทศียอดเกี้ยว สวมถุงเท้ายาวสีขาว รองเท้าหนังสีดำ

๑. เรือพระที่นั่งอนาถนาครีฑุข่งค์ แสดงการแต่งกายของ
ผีพวย ซึ่งอยู่ในชุดสีแดง และทำพวยในจังหวะนกบิน
มีคนให้สัญญาณถือแพนหางนกยูงนั่งอยู่ด้านหน้า
๒. ลักษณะพระที่นั่งราชบัลลังก์ก็ัญญา ซึ่งทอดกลางเรือ
พระที่นั่งอนาถนาครีฑุข่งค์
๓. ท้ายเรือพระที่นั่งอนาถนาครีฑุข่งค์ มีนักสราษัญญ์เชิญธง
สามชาย นั่งอยู่ที่เกรินท้ายเรือ

1. Anekchat Bhujong, another important royal
barge manned by the oarsmen in red, They
also row the barge in the fashion of flying
bird, The signaler holding peacock tail is seen
at the stern.
2. This throne of the Kanya type with canopy is
placed in the middle of the Anekchat
Bhujong Barge.
3. The stem of Anekchat Bhujong. The beaver of
Victory flag is seated at the stem.

โขนเรืออสูรวาโยภักษ์
The stem of Asura Wayuphak Royal Barge.

เรืออเนกชาติภูงศ์
Anekchat Bhujong Royal Barge.

ลักษณะเรือเอกชัย

The Stem of Ekkachai Royal Barge.

ประวัติย่อของเรือพระราชพิธี คราวสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ ๒๐๐ ปี *

วันที่ ๕ เมษายน ๒๕๒๕

เรือพระที่นั่งสุพรรณหงส์

ชื่อเรือพระที่นั่งนี้มีกล่าวถึงเป็นครั้งแรก ในสมัยกรุงศรีอยุธยาต้นรัชกาลพระมหาจักรพรรดิราว พ.ศ. ๒๐๙๑ ลำปัจจุบันสร้างขึ้นในปลายสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ เพื่อทดแทนเรือลำเดิมที่ได้สร้างมาตั้งแต่สมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช รัชกาลที่ ๑ เรือลำนี้มาแล้วเสร็จในสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ ประกอบพิธีลงน้ำเมื่อวันที่ ๑๓ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๕๔

* กองประวัติศาสตร์ กรมยุทธการทหารเรือ, ประวัติย่อเรือพระราชพิธี, ๒๕๒๕.

- พ.ศ. ๒๕๑๐ ซ่อมเพื่อใช้ชั่วคราวให้ทันใช้ในการเสด็จพระราชดำเนินถวายผ้าพระกฐิน โดยมีบริษัท สหสายันต์ จำกัด เป็นผู้รับเหมาการซ่อมทำชั่วคราวให้แล้วเสร็จภายในวันที่ ๕ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๑๐
- พ.ศ. ๒๕๑๒ ซ่อมใหญ่ โดยซ่อมทำตัวเรือใหม่ทั้งหมด ตั้งแต่วันที่ ๒๖ กันยายน พ.ศ. ๒๕๑๒ จนถึงวันที่ ๒๓ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๑๓ ต่อจากนั้นได้ทำการซ่อมทำลวดลายเรือและเครื่องหมายตกแต่งประกอบเรือ ตั้งแต่ ๙ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๑๓ จนถึงวันที่ ๑ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๑๕
- พ.ศ. ๒๕๒๔ ซ่อมใหญ่เปลี่ยนไม้ตัวเรือที่ผุชำรุดบางส่วน ตกแต่งลวดลาย ลงรักปิดทองทาสีเรือใหม่และอื่นๆ เพื่อให้ทันในงานสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ ๒๐๐ ปี ในวันที่ ๕ เมษายน พ.ศ. ๒๕๒๕ เริ่มซ่อมทำตั้งแต่วันที่ ๔ กันยายน พ.ศ. ๒๕๒๔ จนถึงวันที่ ๒ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๒๕ โดยมีบริษัท สหสายันต์ จำกัด เป็นผู้รับเหมาซ่อมทำ

รางวัลเกียรติยศที่ได้รับจากต่างประเทศ

จากความงดงามในศิลปกรรมที่ประกอบขึ้นเป็นเรือพระที่นั่งสุพรรณหงส์ประกอบกับเป็นเรือที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ของชาติไทยแล้ว ยังมีความสำคัญในการเป็นมรดกของโลกในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อย่างยิ่งสำหนึ่งที่แสดงถึงภูมิอัจฉริยะในการต่อเรือของชาวไทยโบราณ ซึ่งสามารถแสดงออกถึงความเป็นเอกลักษณ์ของชาติได้อย่างดียิ่ง นอกจากนี้ ยังเป็นงานศิลปกรรมที่รัฐบาลไทยได้ตระหนักถึงคุณค่าและความสำคัญ จึงได้ให้การทะนุบำรุงรักษาเรือพระที่นั่งสุพรรณหงส์เป็นอย่างดี จนสามารถนำมาใช้เบื้องพระยุคลบาทพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในการพระราชพิธีต่างๆ มาจนถึงปัจจุบัน อันถือได้ว่าเป็นการสืบต่อความสำคัญทางประวัติศาสตร์ในการต่อเรือและการเดินเรือ และการค้าขายทางทะเลในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ซึ่งกำเนิดขึ้นมาเป็นเวลาหลายร้อยปีมาแล้ว

ด้วยความสำคัญของเรือพระที่นั่งสุพรรณหงส์ดังกล่าวมาแล้ว จึงทำให้องค์การเรือโลกแห่งสหราชอาณาจักรให้ความสนใจส่งผู้แทนมาพิจารณามอบรางวัลเรือโลกแก่เรือพระที่นั่งสุพรรณหงส์ ต่อมาในวันที่ ๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๓๕ (ค.ศ. ๑๙๙๒) คณะกรรมการองค์การ WORLD SHIP TRUST ประกอบด้วยนายอีเวน เซาท์บี-เทลเลอร์ (MR. EWEN SOUTHBY-TALYOUR) ประธานองค์การเรือโลก นายไมเคิล ไทแนน (MR. MICHAEL TYNAN) นักกฎหมายประจำองค์การฯ และนายเจมส์ ฟอริสซี (MR. JAMES FORSYTHE) ได้เดินทางมายังราชอาณาจักรไทยและได้เข้าเฝ้าฯ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวายเหรียญรางวัลเรือพระที่นั่งสุพรรณหงส์ คือ เหรียญรางวัลมรดกทางทะเลขององค์การเรือโลก ประจำปี ค.ศ. ๑๙๙๒ (THE WORLD SHIP TRUST MARITIME HERITAGE AWARD “SUPHANNAHONG ROYAL BARGE) จากนั้นพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานเหรียญรางวัลดังกล่าวแก่อธิบดีกรมศิลปากรในเวลานั้นคือ นายสุวิชัย รัตติมูติ ซึ่งเป็นหน่วยงานที่รับผิดชอบดูแลรักษาเรือพระที่นั่งสุพรรณหงส์ ซึ่งจัดแสดงอยู่ ณ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ เรือพระราชพิธี ในคลองบางกอกน้อย

องค์การเรือโลก (WORLD SHIP TRUST) แห่งสหราชอาณาจักรเป็นองค์การที่ได้รับการจดทะเบียนเป็นองค์การการกุศลอย่างเป็นทางการเมื่อวันที่ ๒๙ ธันวาคม ค.ศ. ๑๙๗๙ (พ.ศ. ๒๕๒๒) มีดยุก ออฟ เอ็ดินเบิร์ก (DUKE OF EDINBURGH) เป็นองค์อุปถัมภ์ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อส่งเสริมการศึกษาและความรู้ของสาธารณชนเกี่ยวกับประวัติศาสตร์การเดินเรือ การต่อเรือ ส่งเสริมการทะนุบำรุงรักษาเรือสมัยโบราณที่มี

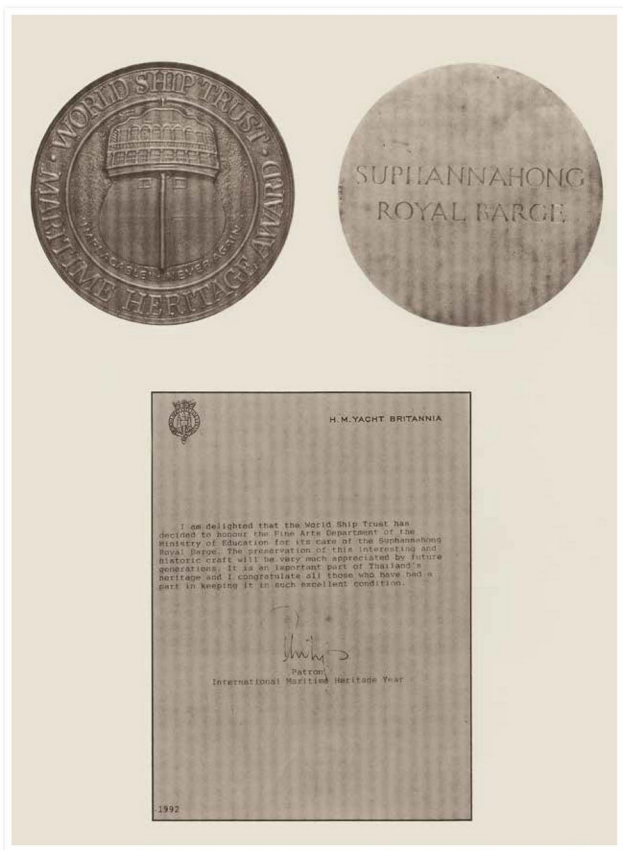
ความสำคัญทางประวัติศาสตร์ ทั้งต่อโลกและมนุษยชาติ เพื่อให้เป็นมรดกที่ล้ำค่าที่สาธารณชนรุ่นหลังจะได้มีโอกาสได้ชื่นชมต่อไป รวมทั้งดำเนินการสำรวจและรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับเรือต่างๆ เพื่อบันทึกไว้เป็นหลักฐานและเป็นประโยชน์ในการทำนุบำรุงเรืออื่นๆ

องค์การเรือโลกได้เคยมอบรางวัลแก่ องค์การ บุคคลและเรือต่างๆ แล้ว ๑๒ เหยียญ ที่สำคัญ มีเรือวาซา (WASA) ของสวีเดน เรือแมรี่โรส (MARY ROSE) ของอังกฤษ เรือจิลแลนด์ (JYLLAND) ของเดนมาร์ก เรือ ยู เอส เอส คอนสติติวชัน (U S S CONSTITUTION) ของสหรัฐอเมริกาและในปีเดียวกับที่มอบเหรียญรางวัลให้เรือพระที่นั่งสุพรรณหงส์ แห่งราชอาณาจักรไทยนั้น ก็ได้มอบรางวัลให้กับเรือมิกาซา (MIKASA) แห่งประเทศญี่ปุ่นด้วย

สำหรับเรือพระที่นั่งสุพรรณหงส์ นอกจากได้รับเหรียญรางวัลแล้ว ยังได้รับสาส์นแสดงความยินดีจากเจ้าชายฟิลิป ดยุกแห่งเอดินเบิร์ก ด้วย

นายอีเวน เซอร์ปี-เทลยัวร์ ประธานองค์การเรือโลกได้เข้าเฝ้าฯ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจุลเกล้าจุลกระหม่อมถวายเหรียญรางวัลเรือพระที่นั่งสุพรรณหงส์ คือ เหรียญรางวัลมรดกทางทะเลขององค์การเรือโลก ประจำปี ค.ศ. ๑๙๙๒ เมื่อวันที่ ๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๓๕

หนังสือจากองค์การเรือโลก แห่งสหราชอาณาจักร
มอบรางวัลมรดกทางทะเล แก่เรือพระที่นั่งสุพรรณหงส์ของราชอาณาจักรไทย

เรือพระที่นั่งอนันตนาคราช

- ลำปัจจุบันสร้างขึ้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ สำเร็จเมื่อวันที่ ๑๕ เมษายน พ.ศ. ๒๔๕๗ แทนลำเดิมที่ได้สร้างมาตั้งแต่สมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔
- พ.ศ. ๒๔๑๐ ช่อมแซมเพื่อใช้ชั่วคราวให้ทันใช้ในการเสด็จพระราชดำเนินถวายผ้าพระกฐิน โดยมี บริษัท สหายสันต์ จำกัด เป็นผู้รับเหมาซ่อมทำชั่วคราวให้แล้วเสร็จภายในวันที่ ๕ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๑๐
- พ.ศ. ๒๔๑๒ ช่อมใหญ่ โดยซ่อมทำตัวเรือใหม่ทั้งหมด ตั้งแต่วันที่ ๒๖ กันยายน พ.ศ. ๒๔๑๒ จนถึงวันที่ ๒๓ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๑๓ ต่อจากนั้นได้ทำการซ่อมทำลวดลายเรือและเครื่องตกแต่งประกอบเรือตั้งแต่วันที่ ๙ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๑๓ จนถึงวันที่ ๑ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๑๕
- พ.ศ. ๒๔๒๔ ช่อมใหญ่ เปลี่ยนไม้ตัวเรือที่ผุชำรุดบางส่วน ตกแต่งลวดลาย ลงรักปิดทอง ทาสีตัวเรือใหม่ และอื่นๆ เพื่อให้ทันใช้ในงานสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ ๒๐๐ ปี ในวันที่ ๕ เมษายน พ.ศ. ๒๔๒๕ เริ่มซ่อมทำตั้งแต่วันที่ ๔ กันยายน พ.ศ. ๒๔๒๔ จนถึงวันที่ ๒ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๒๕ โดยมีบริษัท สหายสันต์ จำกัด เป็นผู้รับเหมาซ่อมทำ

เรือพระที่นั่งอนันตนาคราช

- สร้างขึ้นใหม่ในสมัยรัชกาลที่ ๕
- พ.ศ. ๒๔๑๐ ช่อมตัวเรือเพื่อใช้ชั่วคราวให้ทันในการเสด็จพระราชดำเนินถวายผ้าพระกฐิน โดยมี บริษัท สหายสันต์ จำกัด เป็นผู้รับเหมาซ่อมทำเสร็จภายในวันที่ ๕ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๑๐
- พ.ศ. ๒๔๑๒ ช่อมใหญ่ โดยซ่อมทำตัวเรือใหม่ทั้งหมด ตั้งแต่วันที่ ๒๖ กันยายน พ.ศ. ๒๔๑๒ จนถึงวันที่ ๒๓ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๑๓ ต่อมาได้ทำการซ่อมทำลวดลายเรือ และเครื่องตกแต่งประกอบเรือตั้งแต่วันที่ ๙ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๑๓ จนถึงวันที่ ๑ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๑๕ บริษัท สหายสันต์ จำกัด เป็นผู้รับเหมาซ่อมทำอยู่ในความควบคุมของ กรมอู่ทหารเรือ และกรมศิลปากร
- พ.ศ. ๒๔๒๔ ช่อมใหญ่ เปลี่ยนไม้ตัวเรือที่ผุชำรุดบางส่วน ตกแต่งลวดลาย ลงรักปิดทอง ตัวเรือทาสีใหม่และอื่นๆ เพื่อให้ทันใช้ในงานสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ ๒๐๐ ปี ในวันที่ ๕ เมษายน พ.ศ. ๒๔๒๕ เริ่มซ่อมทำตั้งแต่วันที่ ๔ กันยายน พ.ศ. ๒๔๒๔ จนถึงวันที่ ๒ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๒๕ โดยมีบริษัท สหายสันต์ จำกัด เป็นผู้รับเหมาซ่อมทำ

เรือเอกชัยเหินหาว

- ลำเดิมไม่พบหลักฐานการสร้าง และเรือลำนี้ได้ถูกกระเปิดได้รับความเสียหายในสงครามโลกครั้งที่ ๒ พ.ศ. ๒๔๘๗ ต่อมากรมศิลปากร ได้ตัดหัวเรือ และท้ายเรือเก็บรักษาไว้ในพิพิธภัณฑ์สถาน เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๙๓
- ลำปัจจุบัน สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๘ โดยกรมอู่ทหารเรือ วางกระดูกงูเรือเมื่อวันที่ ๒ เมษายน พ.ศ. ๒๕๐๘ เสร็จเมื่อ ๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๐๘ ลงน้ำเมื่อวันที่ ๑๘ กันยายน พ.ศ. ๒๕๑๐ จากนั้นจึงทำการตกแต่งตัวเรือโดยช่างแกะสลักซึ่งทำงานประมาณ ๑๔ เดือน ช่างรักปิดทองทำงานประมาณ ๖ เดือน ช่างเขียนลายรดน้ำทำงานประมาณ ๖ เดือน ช่างปิดทองและประดับกระจกทำงานประมาณ ๔ เดือน

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานเหรียญรางวัลมรดกทางทะเลขององค์การเรือโลก ประจำปี ค.ศ. ๑๙๙๒ แก่อธิบดีกรมศิลปากร ขณะนั้นคือ นายสุวิชัย วัฒนาภูมิ

- พ.ศ. ๒๕๒๔ ซ่อมใหญ่เปลี่ยนไม้ตัวเรือที่ผู้ซำรุดบางส่วน ลงรักปิดทอง ทาสีตัวเรือใหม่และอื่นๆ เพื่อให้ทันใช้ในงานสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ ๒๐๐ ปี ในวันที่ ๕ เมษายน พ.ศ. ๒๕๒๕ เริ่มซ่อมทำตั้งแต่วันที่ ๔ กันยายน พ.ศ. ๒๕๒๔ จนถึงวันที่ ๒ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๒๕ โดยมีบริษัท สหายสันต์ จำกัด เป็นผู้รับเหมาซ่อมทำ

เรือเอกชัยหลาวทอง

- ลำเดิมไม่พบหลักฐานการสร้าง และเรือลำนี้ได้ถูกลูกระเบิดได้รับความเสียหายในสงครามโลกครั้งที่ ๒ พ.ศ. ๒๔๘๗ ต่อมากรมศิลปากรได้ตัดหัวเรือ และท้ายเรือเก็บรักษาไว้ในพิพิธภัณฑ์สถาน เมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๑

- ลำปัจจุบัน สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๘ โดยกรมอุทยานเรือ วางกระดูกเรือเมื่อวันที่ ๒ เมษายน พ.ศ. ๒๕๐๘ เริ่มสร้างเมื่อวันที่ ๒๑ เมษายน พ.ศ. ๒๕๐๘ ลงน้ำเมื่อวันที่ ๑๙ กันยายน พ.ศ. ๒๕๑๐ จากนั้นจึงทำการตกแต่งตัวเรือ โดยช่างแกะทำงานประมาณ ๑๔ เดือน ช่างรักปิดทองทำงานประมาณ ๖ เดือน ช่างปิดทองและประดับกระจกทำงานประมาณ ๔ เดือน

- พ.ศ. ๒๕๒๔ ซ่อมใหญ่เปลี่ยนไม้ตัวเรือที่ผู้ซำรุดบางส่วน ลงรักปิดทองทาสีตัวเรือใหม่ๆ และอื่นๆ เพื่อให้ทันใช้ในงานสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ ๒๐๐ ปี ในวันที่ ๕ เมษายน พ.ศ. ๒๕๒๕ เริ่มซ่อมทำตั้งแต่วันที่ ๔ กันยายน พ.ศ. ๒๕๒๔ จนถึงวันที่ ๒ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๒๕ โดยมีบริษัท สหายสันต์ จำกัด เป็นผู้รับเหมาซ่อมทำ

เรือสุรายุภักษ์

- ไม่พบหลักฐานการสร้าง
- ซ่อมทำเครื่องตกแต่งเรือ ตั้งแต่วันที่ ๑๕ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๑๔ จนถึงวันที่ ๑๐ กันยายน พ.ศ. ๒๕๑๔ โดยบริษัท สำนักงานเกษรดอกประดู่ เป็นผู้ซ่อมทำ
- พ.ศ. ๒๕๒๔ ซ่อมใหญ่ เปลี่ยนไม้ตัวเรือที่ผู้ซำรุดบางส่วน ตกแต่งลวดลาย ลงรักปิดทอง ทาสีตัวเรือใหม่และอื่นๆ เพื่อให้ทันใช้ในงานสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ ๒๐๐ ปี ในวันที่ ๕ เมษายน พ.ศ. ๒๕๒๕ เริ่มซ่อมทำตั้งแต่วันที่ ๔ กันยายน พ.ศ. ๒๕๒๔ จนถึงวันที่ ๒ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๒๕ โดยมีบริษัท สหายสันต์ จำกัด เป็นผู้รับเหมาซ่อมทำ

เรือสุรปักษา (เช่นเดียวกับเรือสุรายุภักษ์)

เรือเลื้อยยานชล

- ไม่พบหลักฐานการสร้าง
- พ.ศ. ๒๕๒๔ ซ่อมใหญ่ เปลี่ยนไม้ตัวเรือที่ผู้ซำรุดบางส่วน ตกแต่งลวดลาย ทาสีตัวเรือใหม่และอื่นๆ เพื่อให้ทันใช้ในงานสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ ๒๐๐ ปี ในวันที่ ๕ เมษายน พ.ศ. ๒๕๒๕ เริ่มซ่อมทำตั้งแต่วันที่ ๔ กันยายน พ.ศ. ๒๕๒๔ จนถึงวันที่ ๒ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๒๕ โดยมีบริษัท สหายสันต์ จำกัด เป็นผู้รับเหมาซ่อมทำ

เรือเสื่อคำณลินธุ์ (เช่นเดียวกับเรือเสื่อพะยานชล)

เรือพาสีรั้งทวีป

- ไม่พบหลักฐานการสร้าง
- ซ่อมทำเครื่องตกแต่งเรือตั้งแต่วันที่ ๑๕ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๑๔ จนถึงวันที่ ๑๐ กันยายน พ.ศ. ๒๕๑๔ โดยมีบริษัท สำนักงานเกษตรดอกประดู่ เป็นผู้จัดทำ
- พ.ศ. ๒๕๒๔ ซ่อมใหญ่เปลี่ยนไม้ตัวเรือที่ชำรุด ลงรักปิดทองใหม่ ทาสีตัวเรือใหม่ และอื่นๆ ให้หันใช้ในงานสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ ๒๐๐ ปี ในวันที่ ๕ เมษายน พ.ศ. ๒๕๒๕ เริ่มซ่อมทำตั้งแต่วันที่ ๔ กันยายน พ.ศ. ๒๕๒๔ จนถึงวันที่ ๒ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๒๕ โดยมี บริษัท สหายสันต์ จำกัด เป็นผู้รับเหมาซ่อมทำ

เรือสุครีพครองเมือง (เช่นเดียวกับเรือพาสีรั้งทวีป)

เรือกระบี่ปราบเมืองมาร

- ไม่พบหลักฐานการสร้าง แต่ถูกระเบิดได้รับความเสียหายในสงครามโลกครั้งที่ ๒ พ.ศ. ๒๔๘๗ กรมศิลปากรได้ตัดหัวเรือและท้ายเรือเก็บรักษาไว้ในพิพิธภัณฑ์สถานเมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๑
- สถาปนาขึ้นได้สร้างขึ้นใหม่เมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๐ โดยใช้หัวเรือเดิมนำมาซ่อมแซม ช่างแกะสลักลวดลายทำงานประมาณ ๑๒ เดือน ช่างรักทำงานประมาณ ๔ เดือน ช่างเขียนทำงานประมาณ ๖ เดือน ช่างปิดทองและประดับกระจกทำงานประมาณ ๔ เดือน
- พ.ศ. ๒๕๑๒ จัดทำเครื่องตกแต่งเรือใหม่ตั้งแต่วันที่ ๒๙ กันยายน พ.ศ. ๒๕๑๒ จนถึงวันที่ ๒๕ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๑๓ โดยบริษัท สำนักงานเกษตรดอกประดู่ เป็นผู้ทำ
- พ.ศ. ๒๕๒๔ ซ่อมใหญ่เปลี่ยนไม้ตัวเรือที่ผุหรือชำรุดบางส่วน ลงรักปิดทอง ทาสีตัวเรือใหม่และอื่นๆ เพื่อให้หันใช้งานสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ ๒๐๐ ปี ในวันที่ ๕ เมษายน พ.ศ. ๒๕๒๕ เริ่มซ่อมทำตั้งแต่วันที่ ๔ กันยายน พ.ศ. ๒๕๒๔ จนถึงวันที่ ๒ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๒๕ โดยมี บริษัท สหายสันต์ จำกัด เป็นผู้รับเหมาซ่อมทำ

เรือกระบี่ราญรอนราพนธ์

- ไม่พบหลักฐานการสร้าง
- พ.ศ. ๒๕๐๙ ซ่อมทำตัวเรือทั้งลำ และได้ทำหางเรือขึ้นใหม่ ช่างแกะสลักลวดลายทำงานประมาณ ๑๒ เดือน ช่างรักทำงานประมาณ ๔ เดือน ช่างเขียนทำงานประมาณ ๖ เดือน ช่างปิดทองและประดับกระจกทำงานประมาณ ๔ เดือน
- พ.ศ. ๒๕๑๔ จัดทำเครื่องตกแต่งเรือใหม่ ตั้งแต่วันที่ ๑๕ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๑๔ จนถึงวันที่ ๑๐ กันยายน พ.ศ. ๒๕๑๔ โดยบริษัท สำนักงานเกษตรดอกประดู่ เป็นผู้จัดทำ

- พ.ศ. ๒๕๒๔ ซ่อมใหญ่เปลี่ยนไม้ตัวเรือที่ผู้ซำรุดบางส่วน ตกแต่งลวดลาย ลงรักปิดทองใหม่ และอื่นๆ เพื่อให้ทันใช้ในงานสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ ๒๐๐ ปี ในวันที่ ๕ เมษายน พ.ศ. ๒๕๒๕ เริ่มซ่อมทำตั้งแต่วันที่ ๔ กันยายน พ.ศ. ๒๕๒๔ จนถึงวันที่ ๒ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๒๕ โดยมี บริษัท สหสายันต์ จำกัด เป็นผู้รับเหมา

เรือครุฑเห็นเหง้า

- ไม่พบหลักฐานการสร้าง และเรือลำนี้ถูกลูกระเบิดได้รับความเสียหายในช่วงสงครามโลกครั้งที่ ๒ พ.ศ. ๒๔๘๗ กรมศิลปากรได้ตัดหัวเรือ และท้ายเรือเก็บรักษาไว้ในพิพิธภัณฑสถาน เมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๑
- ลำปัจจุบันสร้างใหม่เมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๑ โดยใช้หัวเรือเดิมนำมาซ่อมแซม ท้ายเรือทำใหม่เริ่มสร้างเมื่อวันที่ ๒๓ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๑๑ แล้วเสร็จเมื่อวันที่ ๓๐ กันยายน พ.ศ. ๒๕๑๑ แล้วช่างแกะสลักลวดลายทำงานประมาณ ๑๘ เดือน ช่างรักทำงาน ๖ เดือน ช่างเขียนลายรดน้ำทำงานประมาณ ๖ เดือน ช่างปิดทองและประดับกระຈกทำงานประมาณ ๔ เดือน
- ทำเครื่องตกแต่งเรือใหม่ตั้งแต่วันที่ ๑๕ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๑๔ จนถึงวันที่ ๑๐ กันยายน พ.ศ. ๒๕๑๔ โดยมีบริษัท สำนักงานเกษรดอกประดู่ เป็นผู้จัดทำ
- พ.ศ. ๒๕๒๔ ซ่อมใหญ่เปลี่ยนไม้ตัวเรือที่ผู้ซำรุดบางส่วน ลงรักปิดทองทาสีใหม่ๆ และอื่นๆ เพื่อให้ทันใช้ในงานสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ ๒๐๐ ปี ในวันที่ ๕ เมษายน พ.ศ. ๒๕๒๕ ซึ่งซ่อมทำตั้งแต่วันที่ ๔ กันยายน พ.ศ. ๒๕๒๔ จนถึงวันที่ ๒ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๒๕ โดยมี บริษัท สหสายันต์ จำกัด เป็นผู้รับเหมาซ่อมทำเรือ

เรือครุฑเสร็จไตรจักร (เช่นเดียวกับเรือครุฑเห็นเหง้า)

เรือทองขวานฟ้า

- ลำเดิม เดิมไม่พบหลักฐานการสร้าง ในสมัยสงครามโลกครั้งที่ ๒ พ.ศ. ๒๔๘๗ ได้ถูกลูกระเบิดตัวเรือได้รับความเสียหาย กรมศิลปากรได้ตัดหัวเรือและท้ายเรือเก็บรักษาไว้ในพิพิธภัณฑสถาน
- พ.ศ. ๒๕๐๗ ได้สร้างตัวเรือขึ้นใหม่ โดยใช้หัวเรือเดิม และได้แกะสลักลวดลาย คาค้าว – ท้ายเรือปิดทองประดับกระຈก ใช้เวลาทำประมาณ ๑๒๐ วัน และทำเครื่องตกแต่งเรือใหม่
- พ.ศ. ๒๕๒๔ ซ่อมใหม่ เปลี่ยนไม้ตัวเรือที่ผู้ซำรุดบางส่วน ตกแต่งลวดลาย ลงรักปิดทองเพื่อให้ทันใช้ในงานสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ ๒๐๐ ปี ในวันที่ ๕ เมษายน พ.ศ. ๒๕๒๕ เริ่มซ่อมทำตั้งแต่วันที่ ๔ กันยายน พ.ศ. ๒๕๒๔ จนถึงวันที่ ๒ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๒๕ โดยมี บริษัท สหสายันต์ จำกัด เป็นผู้รับเหมาซ่อมทำ

เรือทองบัวบาน

- ลำเดิม เดิมไม่พบหลักฐานการสร้าง ในสมัยสงครามโลกครั้งที่ ๒ พ.ศ. ๒๔๘๗ ได้ถูกลูกระเบิดตัวเรือได้รับความเสียหาย กรมศิลปากรได้ตัดหัวเรือและท้ายเรือเก็บรักษาไว้ในพิพิธภัณฑสถาน
- พ.ศ. ๒๕๐๗ ได้สร้างตัวเรือขึ้นใหม่ โดยใช้หัวเรือเดิม และได้แกะสลักลวดลาย คาค้าว – ท้ายเรือปิดทองประดับกระຈก ใช้เวลาทำประมาณ ๑๒๐ วัน และทำเครื่องตกแต่งเรือใหม่

- พ.ศ. ๒๕๒๔ ซ่อมใหญ่ เปลี่ยนไม้ตัวเรือที่ผุชำรุดบางส่วน ตกแต่งสวดลาย ลงรักปิดทองเพื่อให้ทันใช้ในงานสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ ๒๐๐ ปี ในวันที่ ๕ เมษายน พ.ศ. ๒๕๒๕ เริ่มซ่อมทำตั้งแต่วันที่ ๔ กันยายน พ.ศ. ๒๕๒๔ จนถึงวันที่ ๒ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๒๕ โดยมีบริษัท สหสายันต์ จำกัด เป็นผู้รับเหมาซ่อมทำ

เรืออีเหลื่อง

- ไม่พบหลักฐานการสร้าง
- พ.ศ. ๒๕๒๔ ซ่อมใหญ่ เปลี่ยนไม้ตัวเรือที่ผุชำรุดบางส่วน ทาสีตัวเรือใหม่และอื่นๆ เพื่อให้ทันใช้ในงานสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ ๒๐๐ ปี ในวันที่ ๕ เมษายน พ.ศ. ๒๕๒๕ เริ่มซ่อมทำตั้งแต่วันที่ ๔ กันยายน พ.ศ. ๒๕๒๔ จนถึงวันที่ ๒ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๒๕ โดยมีบริษัท สหสายันต์ จำกัด เป็นผู้รับเหมาซ่อมทำ

เรือดั่งและเรือเข่ง

- ไม่พบหลักฐานการสร้าง ส่วนมากมักจะซ่อมทำโดยการเปลี่ยนไม้ที่เก่าออก แล้วใส่ไม้ใหม่
- พ.ศ. ๒๕๐๖ กรมอุทกหารเรือได้ต่อเรือดั่ง ๖ ขึ้นใหม่ โดยวางกงเหล็กเพื่อให้เรือแข็งแรงและทนทาน ทำให้ตัวเรือหนักมาก
- พ.ศ. ๒๕๒๔ ซ่อมใหญ่ เปลี่ยนไม้ตัวเรือที่ผุชำรุดบางส่วน ทาสีตัวเรือใหม่และอื่นๆ เพื่อให้ทันใช้ในงานสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ ๒๐๐ ปี ในวันที่ ๕ เมษายน พ.ศ. ๒๕๒๕ เริ่มซ่อมทำตั้งแต่วันที่ ๔ กันยายน พ.ศ. ๒๕๒๔ จนถึงวันที่ ๒ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๒๕ โดยมีบริษัท สหสายันต์ จำกัด เป็นผู้รับเหมาซ่อมทำ
- สำหรับเรือดั่ง ๑๙ ได้รับการซ่อมทำเปลี่ยนตัวเรือไม้ กระดุก และกงใหม่เกือบทั้งหมด

เรือพระราชพิธีลำใหม่ “เรือพระที่นั่งนารายณ์ทรงสุบรรณ รัชกาลที่ ๙”

กองทัพเรือร่วมกับกรมศิลปากรและสำนักพระราชวัง เริ่มสร้างเรือพระที่นั่งลำนี้ตั้งแต่วันที่ ๑ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๓๗ และวันจันทร์ที่ ๕ กันยายน พ.ศ. ๒๕๓๗ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช และสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ได้เสด็จพระราชดำเนินไปทรงวางกระดูกงูเรือพระที่นั่งลำใหม่ ณ กรมอุทกหารเรือ กรุงเทพมหานคร เมื่อเวลา ๑๗.๑๕ นาฬิกา การสร้างเรือพระราชพิธีลำใหม่นี้ กองทัพเรือได้เตรียมโครงการไว้เพื่อการเฉลิมฉลองในโอกาสที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติครบ ๕๐ ปี ซึ่งรัฐบาลได้กำหนดให้จัดงานพระราชพิธีกาญจนาภิเษก และกองทัพเรือจะได้น้อมเกล้าฯ ถวายเรือพระราชพิธีลำใหม่ ได้ทรงมีพระมหากรุณาธิคุณ พระราชทานนามว่า “เรือพระที่นั่งนารายณ์ทรงสุบรรณ รัชกาลที่ ๙” ตามหนังสือสำนักพระราชเลขานุการลงวันที่ ๖ สิงหาคม ๒๕๓๗ นับเป็นเรือพระที่นั่งลำแรกที่ยังสร้างในรัชกาลปัจจุบัน

ในการเสด็จพระราชดำเนินไปทรงวางกระดูกงูเรือพระที่นั่งนารายณ์ทรงสุบรรณ รัชกาลที่ ๙ การพระราชพิธีประกอบขึ้นระหว่างเวลา ๑๗.๑๕ - ๑๗.๔๙ นาฬิกา เมื่อเสด็จพระราชดำเนินถึงบริเวณพิธี พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงจุดธูปเทียน เครื่องนมัสการบูชาพระรัตนตรัย และทรงศีล ผู้บัญชาการทหารเรือ พลเรือเอก ประเจदन ศิริเดช กราบบังคมทูลรายงานการสร้างเรือพระที่นั่งฯ แล้วพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

ทรงพระสุหร่าย ทรงเจิมหัวเรือ ทรงผูกผ้าสีชมพู และสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ทรงคล้องพวงมาลัย พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงดอกหมุดตอนกระดุกงเรือ แล้วทรงประเคนจตุปัจจัยไทยธรรมถวายพระสงฆ์ และทรงหลังทักษิณทก ในระหว่างที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงประกอบพิธี พระสงฆ์เจริญชัยมงคลคาถา โหระพาพรหมห้าพิธีบูชาฤกษ์ เจ้าพนักงานลั่นฆ้องชัย เป่าสังข์และแกว่งบัณเฑาะว์ พิณพาทย์ทำเพลงมหาฤกษ์ซึ่งเป็นเพลงหน้าพาทย์สำหรับการประกอบพิธีมงคล

สำหรับการสร้างเรือพระที่นั่งนารายณ์ทรงสุบรรณ รัชกาลที่ ๙ นี้ กองทัพเรือร่วมกับกรมศิลปากรได้นำเอาโขนหรือพระที่นั่งนารายณ์ทรงสุบรรณ ที่สร้างในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระรามาธิบดี ศรีสินทรมหาเจษฎาบดินทร์ พระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ และพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดลพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ มาเป็นแม่แบบ โดยกองทัพเรือดำเนินการสร้างในส่วนที่เป็นโครงสร้างของตัวเรือ พายและคัตฉาก ส่วนกรมศิลปากรดำเนินการในงานที่เกี่ยวกับศิลปกรรมของเรือทั้งหมด

ลักษณะของเรือ

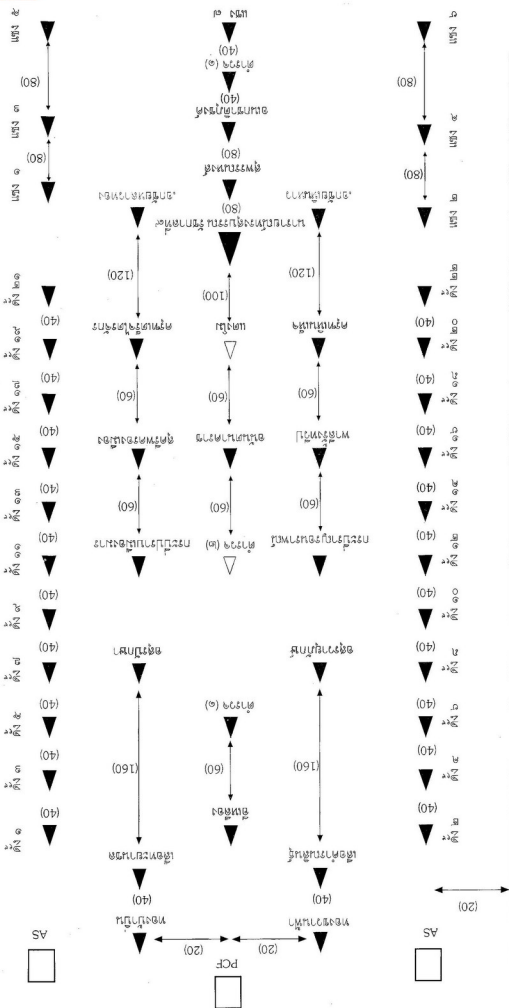
จากการพิจารณาโขนเรือพระที่นั่งนารายณ์ทรงสุบรรณเดิม ซึ่งเป็นโขนเรือแกะสลักจากไม้ ลงรักปิดทองประดับกระจกตลอดทั้งลำ ลวดลายเขียนลายดอกพุดตานพื้น ส่วนท้ายเรือมีลักษณะคล้ายเรือพระที่นั่งอนันตนาคราช แต่ส่วนเหนือมัลลียท้ายเป็นสร้อยหางครุฑ ปลายหางสุดของท้ายเรือเป็นกนกหางครุฑ ท้องลายของท้องนาทเป็นชนครุฑ สีพื้นเรือหรือสีท้องเรือเป็นสีแดงชาด ใช้กัญญาเรือเช่นเดียวกับเรือพระที่นั่งสุพรรณหงส์ คือตัวปลั๊กกัญญาเรือเป็นลวดลายแกะสลักลงรักปิดทองประดับกระจก ผ่างพนักพิงและสลักลวดลายเป็นรูปครุฑพาศนาค ลงรักปิดทองประดับกระจก ภายในเหมือนเรือพระที่นั่งสุพรรณหงส์ ลูกแก้วรับซื้อเป็นไม้แกะสลักลงรักปิดทองประดับกระจก เสาสองต้นทาสีดำ ส่วนพายกับฉากลงรักปิดทอง การวางฉัตรให้เว้น ๒ กระทงต่อ ๑ ฉัตร ผ่าตัดหลังคากัญญาเรือเป็นทองแผ่ลวดลายโคมแย่ง ลงรักปิดทองประดับกระจก พื้นแดงลายจั่วและลายผ้าม้าโดยรอบประดับด้วยทองแผ่ลวด มีฝีพาย ๕๐ นาย ลั่นคำใช้จ่ายประมาณ ๑๑.๗ ล้านบาท

ขนาดของเรือ

ความยาวทั้งหมด	๔๔.๓๐ เมตร
ความยาวแนวน้ำหนักบรรทุกเต็มที่	๓๔.๖๐ เมตร
ความกว้างของเรือ	๓.๒๐ เมตร
ความลึกของเรือ	๑.๑๐ เมตร
กินน้ำลึก	๐.๔๐ เมตร
ระวางขนน้ำหนักบรรทุกเต็มที่	๒๐ เมตร

ระยะเวลาดำเนินการในการสร้างเรือพระที่นั่งนารายณ์ทรงสุบรรณ รัชกาลที่ ๙ กำหนดสร้างแล้วเสร็จวันที่ ๓๐ เมษายน พ.ศ. ๒๕๓๙ สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมารในฐานะผู้แทนพระองค์ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้เสด็จเป็นองค์ประธานในพิธีปล่อยเรือพระที่นั่งนารายณ์ทรงสุบรรณ รัชกาลที่ ๙ ที่กรมอุทกหารเรือ ในวันที่ ๕ เมษายน พ.ศ. ๒๕๓๙

ร่างระบบงานพหุวิทยาการทางศิลปกรรม
ในพระราชมหามณเฑียร
ตามแบบแผนงานศิลปกรรม
ของกรมศิลปากร

กรมศิลปากร

บัญชีแสดงขนาดเรือพระราชพิธีและจำนวนคนประจำเรือ

ลำดับที่	ชื่อเรือ	กว้าง (เมตร)	ยาว (เมตร)	ลึก (เมตร)	ฝีพาย (นาย)	นายท้าย (นาย)	หมายเหตุ
๑.	เรือพระที่นั่งสุพรรณหงส์	๓.๑๗	๔๖.๑๕	๐.๙๔	๕๐	๒	
๒.	เรือพระที่นั่งอนันตนาคราช	๒.๕๘	๔๔.๘๕	๐.๘๗	๕๔	๒	
๓.	เรือพระที่นั่งอเนกชาติภุชงค์	๒.๙๑	๔๕.๖๗	๐.๖๐	๖๑	๒	
๔.	เรือพระที่นั่งนารายณ์ทรงสุบรรณ รัชกาลที่ ๙	๓.๒๐	๔๔.๓๐	๑.๑๐	๕๐	๒	
๕.	เรือเอกชัยเหินหาว	๒.๐๖	๒๙.๗๖	๐.๖๐	๓๘	๒	
๖.	เรือเอกชัยหลาวทอง	๑.๙๖	๒๙.๖๔	๐.๖๐	๓๘	๒	
๗.	เรือครุฑเหินเห็จ	๒.๑๐	๒๘.๕๘	๐.๕๖	๓๔	๒	
๘.	เรือครุฑเครื่องไตรจักร	๒.๐๘	๒๘.๗๒	๐.๕๕	๓๔	๒	
๙.	เรือพาลิลังทวิป	๒.๐๐	๒๙.๐๓	๐.๖๓	๓๔	๒	
๑๐.	เรือสุริยครองเมือง	๑.๙๘	๒๙.๑๐	๐.๖๐	๓๔	๒	
๑๑.	เรือกระบี่ปราบเมืองมาร	๒.๑๐	๒๘.๘๕	๐.๕๖	๓๖	๒	
๑๒.	เรือกระบี่ปราบรอนราพณ์	๒.๑๐	๒๘.๓๐	๐.๕๖	๓๖	๒	
๑๓.	เรือสุรายุภักษ์	๒.๐๓	๓๓.๐๐	๐.๖๒	๔๐	๒	
๑๔.	เรือสุรปักษา	๒.๐๓	๓๓.๑๖	๐.๖๑	๔๐	๒	
๑๕.	เรือเสือทยานชล	๑.๗๕	๒๒.๒๐	๐.๗๐	๒๖	๒	
๑๖.	เรือเสือคำณลินธุ์	๑.๗๕	๒๒.๒๓	๐.๗๐	๒๖	๒	
๑๗.	เรือทองขวานฟ้า	๑.๗๕	๓๒.๒๓	๐.๖๔	๓๙	๒	
๑๘.	เรือทองบัวบาน	๑.๗๕	๓๒.๐๐	๐.๖๔	๓๙	๒	
๑๙.	เรืออีเหล็ก	๑.๖๘	๒๔.๒๕	๐.๕๕	๒๗	๒	
๒๐.	เรือแดงโม	๑.๙๑	๒๔.๐๐	๐.๖๒	๒๘	๒	
๒๑.	เรือตั้ง ๑	๑.๗๘	๒๗.๓๕	๐.๕๙	๓๒	๒	
๒๒.	เรือตั้ง ๒	๑.๖๙	๒๗.๓๕	๐.๕๗	๓๐	๒	
๒๓.	เรือตั้ง ๓ (๒๑)	๑.๘๐	๒๕.๑๕	๐.๕๘	๓๒	๒	
๒๔.	เรือตั้ง ๔	๑.๘๑	๒๕.๒๒	๐.๕๙	๓๐	๒	
๒๕.	เรือตั้ง ๕	๑.๗๖	๒๗.๓๐	๐.๕๒	๒๘	๒	
๒๖.	เรือตั้ง ๖ (๑๘)	๑.๖๐	๒๕.๑๕	๐.๕๗	๒๘	๒	
๒๗.	เรือตั้ง ๗	๑.๗๑	๒๖.๒๔	๐.๕๙	๒๘	๒	
๒๘.	เรือตั้ง ๘ (๑๓)	๑.๖๕	๒๕.๙๗	๐.๕๗	๒๘	๒	
๒๙.	เรือตั้ง ๙	๑.๗๒	๒๖.๒๗	๐.๖๓	๒๘	๒	
๓๐.	เรือตั้ง ๑๐	๑.๗๑	๒๕.๓๕	๐.๕๖	๒๘	๒	

ลำดับที่	ชื่อเรือ	กว้าง (เมตร)	ยาว (เมตร)	ลึก (เมตร)	ฝีพาย (นาย)	นายท้าย (นาย)	หมายเหตุ
๓๑. เรือตั้ง ๑๑ (๔)		๑.๕๗	๒๗.๒๐	๐.๕๔	๒๘	๒	
๓๒. เรือตั้ง ๑๒		๑.๖๕	๒๕.๐๕	๐.๖๒	๒๖	๒	
๓๓. เรือตั้ง ๑๓ (๘)		๑.๗๕	๒๖.๙๘	๐.๖๒	๒๖	๒	
๓๔. เรือตั้ง ๑๔ (๖)		๑.๗๕	๒๔.๗๕	๐.๕๑	๒๖	๒	
๓๕. เรือตั้ง ๑๕		๑.๗๒	๒๖.๒๕	๐.๕๕	๒๖	๒	
๓๖. เรือตั้ง ๑๖		๑.๗๒	๒๕.๒๕	๐.๕๐	๒๖	๒	
๓๗. เรือตั้ง ๑๗		๑.๕๕	๒๔.๙๐	๐.๕๒	๒๖	๒	
๓๘. เรือตั้ง ๑๘ (๓)		๑.๗๕	๒๖.๔๕	๐.๕๓	๒๖	๒	
๓๙. เรือตั้ง ๑๙		๑.๗๖	๒๓.๖๘	๐.๖๒	๒๖	๒	
๔๐. เรือตั้ง ๒๐		๑.๕๒	๒๕.๑๓	๐.๕๖	๒๖	๒	
๔๑. เรือตั้ง ๒๑ (ทอง) (๑๑)		๑.๗๕	๒๗.๑๐	๐.๕๘	๒๖	๒	
๔๒. เรือตั้ง ๒๒ (ทอง) (๑๔)		๑.๗๐	๒๖.๒๓	๐.๕๖	๒๖	๒	
๔๓. เรือแข่ง ๑		๑.๔๐	๒๒.๔๓	๐.๕๑	๒๐	๒	
๔๔. เรือแข่ง ๒		๑.๓๐	๒๒.๑๒	๐.๕๖	๒๐	๒	
๔๕. เรือแข่ง ๓		๑.๓๑	๒๕.๘๐	๐.๕๒	๒๔	๒	
๔๖. เรือแข่ง ๔		๑.๖๒	๒๕.๗๐	๐.๖๒	๒๔	๒	
๔๗. เรือแข่ง ๕		๑.๕๐	๒๓.๐๗	๐.๕๗	๒๔	๒	
๔๘. เรือแข่ง ๖		๑.๔๖	๒๒.๘๕	๐.๖๐	๒๔	๒	
๔๙. เรือแข่ง ๗		๑.๕๑	๒๖.๑๐	๐.๖๐	๓๐	๒	
๕๐. เรือตำรวจ ๑		๑.๔๑	๒๐.๙๗	๐.๔๗	๒๐	๒	
๕๑. เรือตำรวจ ๒		๑.๓๗	๒๑.๐๘	๐.๕๓	๒๒	๒	
๕๒. เรือตำรวจ ๓		๑.๔๙	๒๑.๔๕	๐.๕๖	๒๔	๒	
๕๓. เรือรู้ประสานสาย		๑.๘๕	๓๔.๑๗	๐.๖๙	๔๓	๒	เรือฝึกหัดฝีพาย

หมายเหตุ

- เนื่องจากเรือพระราชพิธีได้รับการซ่อมทำตัวเรือใหม่ ทำให้ขนาดของเรือต่างๆ คลาดเคลื่อนจากของเดิม ดังนั้น เจ้าหน้าที่กองประวัติศาสตร์ ยก.ทร. เจ้าหน้าที่โรงเรือพระราชพิธี กรมศิลปากรและเจ้าหน้าที่แผนกสำเลียงและแจวพาย ได้ร่วมกันวัดขนาดของเรือขึ้นใหม่หมด ๕๒ ลำ ตั้งแต่วันที่ ๒๗ - ๒๘ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๒๕

- สำหรับเรือพระที่นั่งทั้ง ๓ ลำ และเรือรูปสัตว์ต่างๆ ความยาวของเรือ วัดจากจุดปลายสุดหัวเรือไปยังท้ายสุดของเรือ (รวมทั้งหางเรือ) ตามแนวนระดับ ส่วนเรืออื่นๆ วัดความยาวหัวเรือสุดจนจรดท้ายเรือสุด ความกว้างของเรือวัดจากด้านนอกของกราบเรือส่วนที่กว้างไปยังด้านนอกของกราบเรือที่อยู่ตรงข้าม สำหรับความลึกวัดจากท้องเรือส่วนที่ลึกขึ้นมาเป็นแนวตั้งจนจรดกราบเรือ

ระเบียบพิธีที่ถือปฏิบัติในการจัดกระบวนพยุหยาตราทางชลมารค

การจัดกระบวนเรือพระราชพิธีในพระราชพิธีพยุหยาตราทางชลมารคนั้น กล่าวได้ว่ามีระเบียบพิธีหรือระเบียบพระราชพิธีที่ถือปฏิบัติกันมาจนถึงปัจจุบัน ที่ควรทราบมีดังนี้

๑. เรือในกระบวนที่ติดอาวุธได้มีแต่เฉพาะเรือรูปสัตว์เท่านั้น
๒. เรือพระราชพิธีลำใดที่ไม่มีผ้าคลุมหลังคาและไม่มีผ้าหน้าजू อาทิ เรือกลองนอก เรือกลองใน เรือแซง เรือตำรวจ เรือพวกนี้จะใช้หลังคากระแซงเปี้ยว
๓. เรือพระราชพิธีลำใด ทอดบัลลังก์กัญญาแล้ว จะทอดบุษบกและพระราชยานกง มิได้
๔. พลพิมายในเรือพระที่นั่งทรง เรือพระที่นั่งรอง และเรือทรงผ้าไตร ทั้ง ๓ ลำนี้ หากกรมพระราชวังสั่งให้ข้าราชการแต่งกายเต็มยศหรือครึ่งยศรับเสด็จ ต้องแต่งกายเต็มยศอย่างพลพิมาย (ใช้พายเงิน พายทอง) หากแต่งกายปกติ จะแต่งกายดำ สวมหมวกกลับลำดวงน ใช้พายทำน้ำมัน
๕. ทำพายเรือแบ่งไว้เป็น ๓ ทำ คือ พายธรรมดา พายกระเดียด และพายท่านกบิน สำหรับเรือพระที่นั่งต้องพายท่านกบินเสมอ เวลาจะเปลี่ยนทำพายต้องขอพระบรมราชานุญาต
๖. สำหรับการเหินในกระบวนพยุหยาตราใหญ่ ต้นบทเหินในเรือพระที่นั่ง กระบวนพยุหยาตราน้อยและกระบวนรายใหญ่ กระบวนรายเล็ก ต้นบทเหินในเรือทรงผ้าไตร
๗. การเหินก็ดี ขานยาวก็ดี พิพายจะรับข้ามที่ประทับไม่ได้ เช่น เหินและขานยาวตอนหัวเรือ พิพายตอนหัวเรือรับ พิพายตอนท้ายเรือรับไม่ได้ ถือกันว่าเสี่ยงข้ามพระเจ้าอยู่หัว
๘. การเสด็จฯ กลับ ถ้าพระอาทิตย์อัสดงแล้วต้องให้ ๓ ลาเสียก่อน จึงออกเรือพระที่นั่งได้
๙. การใช้โคมไฟ ห้ามใช้ในเรือพระที่นั่ง เรือรูปสัตว์ใช้โคมเพชร เรืออื่นๆ ใช้โคมบัว

สรุป

กระบวนพยุหยาตราทางชลมารค หมายถึง ร้วกระบวนเรือที่จัดขึ้นในการที่พระเจ้าอยู่หัวในสมัยโบราณเสด็จพระราชดำเนินไปในการต่างๆ ทั้งเป็นการส่วนพระองค์ และที่เป็นการพระราชพิธี ซึ่งได้ประกอบการมาแต่โบราณตั้งแต่ลือขทัยแล้ว โดยประกอบการนี้เรื่อยมาทั้งในสมัยกรุงศรีอยุธยา กรุงธนบุรี กรุงรัตนโกสินทร์ และได้มีมาจนปัจจุบัน แม้ว่าแต่เดิมมาจะเป็นการเสด็จพระราชดำเนิน ประกอบการพระราชดำเนิน และประกอบการพระราชพิธีต่างๆ เช่น พระราชพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์ พระราชพิธีบรมราชาภิเษก การเสด็จไปนมัสการพระพุทธบาท การอัญเชิญพระพุทธรูปที่สำคัญจากหัวเมืองมาประดิษฐานในเมืองหลวง ตลอดจนการต้อนรับคณะทูตจากต่างประเทศ เป็นต้น

การจัดกระบวนพยุหยาตราทางชลมารคนี้ กล่าวได้ว่าวิวัฒนาการมาจากการจัดกระบวนทัพเรือ ซึ่งในยามที่ว่างศึกเพื่อเป็นการฝึกซ้อมเรียกระดมพลโดยกองเรือเหล่านี้จะตกแต่งอย่างสวยงาม มีการประโคมดนตรีไปในกระบวนเพื่อความเพลิดเพลินสนุกสนานอีกด้วย ทั้งยังจัดเป็นการแสดงออกถึงความป็นเอกลักษณ์ทางด้านวัฒนธรรมประเพณีอย่างหนึ่งของชาติและพระราชวงศ์ ซึ่งได้ทรงแสดงพระบารมีแผ่ไพศาลเป็นที่เชิดชูสรรเสริญและเป็นที่พึ่งแก่พสกนิกรทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศที่เข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภารโดยทั่วไป การจัดริ้วกระบวนได้แบ่งออกเป็น ๒ สาย เรียกว่า กระบวนพยุหยาตราใหม่ซึ่งจัดเป็น ๔ สายและกระบวนพยุหยาตราน้อยจัดเป็น ๒ สาย ซึ่งต่างกันโดยทราบได้จากจำนวนเรือในริ้วกระบวนว่ามีมากน้อยเท่าใดนั่นเอง การจัดริ้วกระบวนมีระเบียบการจัด แบ่งออกเป็น ๔ ตอน คือ กระบวนนอกหน้า กระบวนในหน้า กระบวนเรือพระราชยาน กระบวนในหลัง และกระบวนนอกหลัง ซึ่งชมแล้วจะพบแต่ความสวยงามความโอ่อ่าตระการตา และความมีระเบียบสมกับเป็นประเพณีของชาติที่มีอารยธรรมอันสูงส่งมาแต่โบราณกาล

บรรณานุกรม

คำให้การขุนหลวงหาวัด, คลังวิทยา, ๒๕๑๕.

คำให้การชาวกรุงเก่า, คลังวิทยา, ๒๕๑๕.

จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ, พระราชพิธีสิบสองเดือน, แพร่วิทยา, ๒๕๑๔.

ตำราราชานูภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๕ สำนักพิมพ์บรรณาคาร, ๒๕๑๔.

ทิพากรวงศ์, เจ้าพระยา, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๓, ศึกษาภัณฑ์พาณิชย์, ๒๕๐๔.

ทิพากรวงศ์, เจ้าพระยา, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๔, ศึกษาภัณฑ์พาณิชย์, ๒๕๐๔.

นริศรานูวัดติวงศ์, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยา และตำราราชานูภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา, สาส์นสมเด็จพระ, ศึกษาภัณฑ์พาณิชย์, ๒๕๑๐.

นางนพมาศ, กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๒๔.

นิโกลาส แชรเวส, ประวัติศาสตร์ธรรมชาติและการเมืองแห่งราชอาณาจักรสยาม, สันต์ ท.โกมลบุตร แปล, โรงพิมพ์อักษรสัมพันธ์, ๒๕๐๖.

นารามปรปักษ์, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าฯ กรมพระยา, พระราชพิธีทวาทศมาส, เจ้าพระยากรมการนิเทศให้พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพเจ้าจอมในรัชกาลที่ ๔ หม่อมราชวงศ์แป้น, โรงพิมพ์เจริญผล.

ปรมานูชิตชินโรส, สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระ, ลิลิตกระบวนแห่งพระกฐินพยุหยาตราทางสถลมารคและทางชลมารค พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานฉาบกิจศพ นางลั่นจี ชยกร ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม วันที่ ๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๒๔.

พระคลัง (หน), เจ้าพระยา, ลิลิตพยุหยาตราเพชรพวง, ศึกษาภัณฑ์พาณิชย์, ๒๕๑๖.

พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา.

พระราชพงศาวดารฉบับพันจันทนุมาศ.

ราชบัณฑิตยสถาน, สารานุกรมไทย, เล่ม ๖, ๒๕๐๗-๒๕๐๘.

ลัทธิธรรมเนียมต่างๆ, สำนักพิมพ์บรรณาคาร, ๒๕๑๕.

ศิลาจารึกหลักที่ ๒, ประชุมศิลาจารึก ภาค ๑, สำนักนายกรัฐมนตรี, ๒๕๒๔.

แสงสุรีย์ ลดาวัลย์, หม่อมราชวงศ์, กระบวนพยุหยาตรา, สำนักนายกรัฐมนตรี, ๒๕๒๗.

Jacq-Hergoualc'H, Michel M L'Arment et L'Organisation de L'Armee Khmere aux XII et XIII Siecles ; Publications du Musee Guimet, Recherches et document d'Art et d'Archéologie, Tome XII.

Tachard, Guy Voyage to Siam, Bangkok, White Orchid Press, 1981.

Royal Barge Procession

Though the royal barges of Thailand are the last of their kind, the spectacular pagent on water can still be seen in Thailand. And this legendary procession seems to have originated in the capital of Sukhothai Kingdom, probably as early as in the 13th century.

The earliest historical evidence concerning royal barges dates from the Sukhothai period, which mentions briefly some names of royal vessels participated in certain waterborne state ceremonies. The names of barges mentioned are Rua Prathinang Praphat Saeng Chan (Royal Barge for Appreciation of Moon-Light), Rua Prathinang Chai Chalerm Tharanin (Royal Barge of Victory over the Land); and Rua Prathinang Chai Sinthuphiman (Royal Barge of Victory on the Celestial River).

From the later historical evidences, we learn that in the subsequent Ayutthaya period, the magnificent processions included a large fleet of royal barges aligned on the rivers and canals at the island capital of Ayutthaya. During this period the most important royal barge processions had been organized for the royal Kathin ceremony. Once a year at the end of the rainy season the Ayutthaya kings went to their royal monasteries to offer robes and other monastic paraphernalia to the monks. Towards the end of the period, it seems that the royal barge processions had also been held for other purposes than the Kathin ceremony. The kings then visited Saraburi once a year to pay homage to the newly discovered footprints of the Buddha. The earliest detailed account on the royal barge procession handed 3d down to us was compiled during the reign of King Prasat Thong (1630 - 1655) in the late Ayutthaya period, which mentions that a number of new barges were constructed particularly for the king's Kathin ceremony. In the following reign of King Narai the Great (1656 -1688), the monarch had his court scribes to make specified records on royal processions both on water and on land. This particular document is entitled "The Royal Processions of King Narai the Great's Reign". it is interesting to notice that this literary descriptions are almost alike with the procession scenes illustrated in the murals at Wat Yom in Ayutthaya. The original murals have since been deteriorated, but their copy on Khoi manuscript made in the beginning of our century still exists in the National Archives.

According to many other records, several of which were made by European missionaries, traders and envoys, we can conclude that the Royal Barge Procession in the reign of King Narai the Great had been spectacular, in accordance with the prosperity of the kingdom at the time. At least the reign was the golden age as long as the royal barge procession was concerned. The procession continued on to the last reign of the Ayutthaya period, but was in a much smaller scale. Many of the remaining barges deteriorated gradually, and many master barge builders were killed during the Burmese invasion. Towards the end of the Ayutthaya period in 1732, King Boromakot (1732 - 1758) sent a diplomatic mission to Burma, along

with various presents including ornate barges. According to a literary work entitled “Lilit Krabuanhae Phra Kathin Phayuhayatra”, the Kathin Procession during late Ayutthaya period was composed of 33 types of royal barges aligned as follows.

1. Rua Pratu (one pair)

For royal relatives.

2. Rua Krap

Equipped with oarsmen wearing a pair of trousers and a shirt with “mongkol” (auspicious) diagram in red and black.

3. Rua Sua Thayan Chon and Rua Sua Khamron Sinthu

A pair of barges with tiger figurehead for officials. The helmsman on the stern wore embroidered costumes tied with a belt. They also wore golden head-dresses. The cabin in the middle of the barge was of two-storey, and a pair of long weapons like spear was tied on each of the pillars. On the stem was installed a small cannon, or musket. The barges were manned by 30 oarsmen in red trousers, shirts and head-bands.

4. Rua Sae Charakhae Khanong Nam, and Rua Sae Charakhae Khamram Rong

This pair of barges were crocodile-shaped, equipped with Burmese volunteers.

5. Rua Sae Phiphathachon and Rua Sae Ananta Samut

Manned by Mon volunteers.

6. Rua Sae Chang called Khotcha Ram Ban Yin and Khotchasan Sinthu

These elephant figurehead barges for the Mon people, with oarsman wearing multi-petalled head-dress specially woven in red. They also wore head-bands as amulet. At their sterns were installed red flags.

7. Rua Krap

Manned by the representatives from all the six Departments.

8. Rua Klong Khaek

This was the drum barge which led a pair of Sae barges.

9. Rua Krap

For the deputy-chief of Police Department, carrying one of the four outer sections.

10. Rua Sang

Composed of two barges called Rua Chan Chon Sin and Kham Haeng Han, about 18 meters long.

11. Rua Kilen Loi Bon Sinthu and Rua Kilen Lin La Samut

A pair of barges with Klien (Chinese mythical creature) figurehead.

12. Rua Makara Chamlaeng and Rua Makara Phlaeng Rit

A pair of Imagala figurehead barges.

13. Rua Hera Sinthu Loi Long and Rua Hera Thong Thang Samut

A pair with seahorse figurehead.

14. Rua To Khamang Khluen and Rua To Fuen Samut

All the abovementioned barges had animal figure-heads, and were equipped with oarsmen in red trousers and shirts made of Patsatu fabric. The helmsmen wore trousers made of specially woven cloth, shirt tied by a belt, and multi-petalled head-dress in gold fabric. The arms-bearer also wore red trousers and shirts, but in pointed petalled caps.

15. Rua Khrue “Asurawayuphak” and Rua Khrue ‘Asurapaksi Samut”

These barges had demon-king figureheads, ornamented with gilded decorations on black lacquer background. A pair of long weapons were tied on the pillars of the cabin. On the stem was installed a cannon or musket. The oarsmen wore red trousers and shirts, and their heads tied with twisted ropes as amulet.

16. Rua Krap Kanya

This particular barge was for the deputy-chief of Police. The oarsman also wore red trousers and shirts, and twisted ropes around their heads as amulet.

17. Rua Khrue “Krut Hoen Het” and “Krut Tret Trai Chak”

The canopy was outlined by ornate border. The eaves were adorned with golden embroidery and tassels.

18. Rua Ekachai Hern Hau and Rua Ekachai Lau Thong

A pair of barges led the main part of the procession.

19. Five pairs of animal figure-head barges

Elaborately adorned with gilded decorations against black lacquered background.

20. Rua Sri Sunthon Chai

This was the barge to carry monk's robes, as the king's offering to the monks in the royal monastery, placed on the throne in the middle with ornate canopy. its oarsmen wore red shirts, but green trousers and pointed petalled caps.

21. Rua Klong (drum barge)

22. Rua PhraThinang Chon Phimanchai

A throne was placed in the cabin, decorated with curtain, a staff carried a five pointed flag on the stern.

23. Rua Phra Thinang Mongkol Suban

This particular barge had Garuda figured-head, and a cannon on the stem together with three Western men in charge of the arms. Four high-ranking courtiers were in front of the throne, on which were placed various royal articles including swords, pipes, candle sticks, water pot and various other utensils. In front of the throne was tied a long musket about 2 meters long, together with three musketeers and three Department officers. Behind the throne were two lesser courtiers, two staff members from Phra Pusamala section to carry the umbrellas, and two doctors of traditional medicine.

24. Rua Phra Thinang Chai Suphannahong

This was the second most important in the whole procession, which if necessary replaced the most important one called Hera Kham Samut. Either one called Hera Kham Samut. Either one participated as the prime barge in the procession. in fact they were identical, except that this one had red oars with grooving in gold alongside; three pronged flag on the stem and stern: other two officers behind the throne carrying Khathin robe offerings.

25. Rua Krap Kanya Group

A group of barges belonged to the Police Department.

26. Rua Ongaraksa

Barges of honour guards from the Interior Military Department.

27. Rua Pratu Lang

A pair of barges marked the end of the main part of the procession.

28. Rua Tang Phra Saliang

To carry the small palanquin.

29. Rua Phra Klot Khan Yao Song Sert

To carry the canopies.

30. Rua Rong Khanot Chueak

To carry the robes.

31. Rua Saeng Sapphayut

To carry royal palanquine.

32. Rua Ta Rai

To carry the arms and bullets, supervised by two officers.

33. Rua Chao Tang Krom Group

A group of barges for carrying officials from various Departments, which had a cabin in the middle, and the stem tied with colourful fabrics and tassels.

At the end of the Ayutthaya period,

The barges participated in royal procession on water can be categorized into three groups. This assumption is from the Royal Barge Procession written by Prince Thamathibet (Chao Fa Kung,) brother of King Uthumphon, the last king of Ayutthaya.

1. Rua Ton Group

The first group had four barges with Garuda, Hamsa, Sri Samatthachai and Krai Soramuk, respectively.

2. Rua Chai Group

The barges in second group were small, but equipped with the rhythmmen to control the tempo of tossing of the oarsmen.

3. Rua Lao Saen Yakon

The last group was composed of those with magnificent figure - heads. with their specific names as follows:

3.1 Rua Rajasiha : a pair of royal lion figure - head barges, the lesser for Phraya Maha Ammat, and the greater for Samuhanayok, the Minister of Civil Office.

3.2 Rua Kajasiha : a pair of elephantion lion figure - head barges : greater for Samuha Kalahom, the Minister of soldiers and the lesser for Phraya Thamma Trailok.

3.3 Rua Ma with horse figure - head for Phraya Rajamukum

3.4 Rua Singha with lion figure - head for Phraya Yommarat

3.5 Rua Naga with naga figure - head for Phraya Pholathep

3.6 Rua Makara with dragon figure - head for Phraya Choduek from the Foreign Department.

3.7 Rua Liangpha with mountain goat figure - head for Phraya Thep Orachun.

3.8 Rua Nok Insi with eagle figure - head for the Royal Household Department

The information on the Royal Barge Procession during the Ayutthaya period can also be found in the literary work of Chao Phraya Phra Khlang. entitled "Lilit Phayuha Yatra Phet Phuang" written in 1797. This particular work is believed to have been encouraged by the royal command of King Rama I. the founder of Bangkok, to revive the magnificent tradition flourished in the Ayutthaya period.

The barges mentioned in this particular work included following barge in order :

Rua Sua : Tiger barge to clean the river by collection the floating debris prior to the procession.

Rua Phikhat : Six barges to carry the courtiers of Royal Vessel Department

Rua Phuak Mon : A pair of Rua Sae of the Mon people, namely Rua Sae Sak Bowaret and Rua Sae Sorasin.

Rua Phuak Mon : The second pair Rua Sae of the Mon people called Rua Phipatchon and Rua Anantasamut.

Three pairs of Rua Sae barges for Phraya Choduek :

A pair of Rua Sae Bowonwari and Rua Sae Sri Samut.

A pair of Rua Sae Sinthu Sawat and Rua Sae Phiphat Sakhon, and

A pair of Rua Sae Chaiyan and Rua Sae Chop Sakhon

The aforementioned groups were followed by eleven pairs of the Chai group :

1. Rua Chai Khan Chao and Rua Chai Khan Tharanen
2. Rua Chai Khan Wannawat and Rua Chai Suban Daodat
3. Rua Chai Khachon Phachi and Rua Chai Si Asadon
4. Rua Chai Chana Kajakala and Rua Chai Chamnan Kajakarm
5. Rua Chai Chana Ruecha and Rua Chai Rueyot
6. Rua Chai Athikan and Rua Chai Thayanthip
7. Rua Chai Ruelert and Rua Koed Ruechaiyot
8. Rua Chai Thaloeng Chai Chamna and Rua Chai Phiphat Mongkhol
9. Rua Chai Rueng Rit and Rua Chai Phitsanu
10. Rua Chai Wai Thorani and Rua Chai Nathiwan
11. Rua Chai Nakhon and Rua Khachon Chai

Barges with animal figure-heads :

1. Rua Kajasiha Noi and Rua Rajasiha Noi
2. Rua Kajasiha Yai and Rua Rajasiha Yai

Fore-runners of barges with horse figure-heads:

Rua Worachun Chai Chat and Rua Rawang Rajaripu

They are followed by barges in derveral pairs of

1. Rua Angma and Rua Rajasura Phiman
 2. Rua Sinthu Paksi and Rua Insi Thip
 3. Rua Wikhalai and Rua Ramphai Bin
 4. Rua Wong Wing Wari and Rua Sri Suchonlathi
- Rua Phuak Asa Hok Lao: (Six Groups of Volunteers)

Rua Nok and Rua Kilen ; equipped with volunteers from six regiments

Rua Thaktho :

Rua Son Samdaeng Rit and Rua Sitthi Kamhaeng

Rua To :

Rua To Mahannop and Rua To Chop Phor Trai

Rua Naga Urakharat and Rua Naga Nayok

Rua Naga Hera Rat and Rua Naga Wasukri

Rua Pratu Nai :

Rua Chai Sawat and Rua Chai Rattana Phiman

And then the procession was followed by the four pairs of Police barges and another five small lesser barges of :

Rua Chon Phiman Chai

Rua Kraison Mat

Rua Si Phiman Chai

Rua Krai Chakkarat (installed an image of a divinity, Phra Thewa Kam)

Rua Son Phrom Chai (installed an image of Buddha, Phra Chai)

Rua Phra Thinang, the throne bearing barges:

1. Rua Phra Thinang Hema Phiman Banyong
2. Rua Phra Thinang Kraison Muk, the second most important barge carrying the cubic cabin with royal coach
3. Rua Phra Thinang Suwannahong, another second important barge in the procession

This was the end of the official part to the procession, marked by Rua Si Sunthon and Rua Krai Sorachak.

The rear part of the procession was of unofficial vessels of :

1. Two barges to carry Western trainees
2. Two barges for volunteers
3. Two barges for police
4. Two barges for inner police
5. Two barges of Rua Thong Khwaen Fa type. one from Ban Pho Rieng, the other from Ban Mai village
6. Rua Hoen Hao and Rua Lao Thong

This section of the procession was followed by Rua Ekkachai barges from the Deputy King's Palace known as Wang Na, and Rua Chai barges of the princes who were in charge of various departments.

And then came a group of animal figurehead barges, which were in pairs of dragon, naga, and lion.

The tail of the procession had small barges of police, and those for the three ranks of courtiers. The end of the procession was guarded by two police barges.

Altogether, the number of barges participated in this particular procession amounted more than one hundred.

It is interesting to notice that there are slight differences in the alignment of barges among the documents on procession. However, the fantastic pageant on river in general can be divided into three parts in width as follows :

1. The middle part, namely the royal process, has various barges bearing elaborate, canopied thrones.

2. Inner section on the left and right supportive group of smaller barges

3. Outer section on the left and right guarding group of smaller barges

In length the whole procession is divided into five parts.

The front-most part comprising is divided into five parts.

The front-most part comprising barges of soldiers was followed by those of honour guards which bore thrones.

This main group was again protected on either side by those of honour guards, which was followed by the barges of soldiers.

In between these five groups was found a particular barge which separated each of the five groups.

During the war which brought about the fall of Ayutthaya in 1767, the royal barges were lost along with other treasures and the records of the Kingdom. When King Rama I ascended the throne in 1782, to become the first king of the present Chakri Dynasty, he considered the renewal of national arts and crafts and maintenance of tradition, an early priority. This included construction of new royal barges.

In the Dynastic Chronicles of the 4th reign (1851-1868) the accounts of the coronation of King Mongkut also describes ‘The Royal Tour of Bangkok by Water’ following the King’s land tour. The King reflected that since there were many royal and other barges that were kept but never used or seen, the King desired to arrange a royal procession by boat, so the population might be able to view him again.

The Dynastic Chronicles also mention that it was contemplated by King Mongkut that the past three kings had had royal barges built in their honour. However, up to that time a royal barge had not been constructed in his honour. King Mongkut therefore requested that the Ministers of the Civil Service, of Military Affairs, and of Harbours search for the required timber. There was already at that time, a barges with a figurehead of a Garuda so the King ordered one of the new barges to have the figurehead of a Naga, a seven-headed snake, with the name of Anantanagaraj. A total of seven new barges were constructed. Following his coronation, King Chulalongkorn also made a Royal Progress by Water, around his capital city. During his long reign of 42 years, visits by the King to present Kathin robes and other gifts to the King travelled by royal barge and the procession always brought crowds of people to the river banks of filling decks of ships at anchor.

Both King Vajiravudh (Rama VI, 1910-1925) and King Prajadipok (Rama VII, 1925-1935) had coronation barge processions and for Kathin ceremonies as well, but not as often as King Chulalongkorn, their late father. King Vajiravudh found it necessary during his reign to have some of the loader barges replaced, however they retained the original figureheads. it is believed that there had been two kinds of Royal Barge Processions according to the scale, the Greater and the Lesser.

However, owing to the lack of historical records, it is not possible to have detailed descriptions of them. Many attempts have been made to reconstruct them. The most important among them made by Prince H.R.H. Prince Paribatra Sukhumbhand, Prince of Nagara Svarga when he served as the Chief of Navy during the Reign of King Rama VI. Unfortunately, his achievement was not as successful as he wished it to have been. He studied the available sources and compiled the two processions, which he reported to the King on November 4, 1927, as follows :

The Greater Royal Barge Procession composed of four groups was aligned in the following order.

1. 1.1 a pair of fore barges.
- 1.2 a pair of barges for dispelling evil spirits.
- 1.3 eleven pairs of small barges.
2. 2.1 the inner section of the procession has four pairs of animal figuredhead barges;- from rear to front, garuda, monkey, monkey, king and giant demon
- 2.2 a pair of drum barges.
- 2.3 a pair of police barges.
3. 3.1 Ekachai barge, the most important in the procession, to bring monks' robes, Buddha image, or an offering, depending upon the purpose of the procession. Also carried are articles of royal regalia, such as the three-pronged flag, trumpet, conch, etc.
- 3.2 a pair of barges called Ekkachai Hoen Hao and Ekkachai Lao Thong, carrying trumpet, conch and bronze cattle drum.
- 3.3 The barge carrying the king seated on an ornate throne was decorated with royal regalia and three-pronged flag.
- 3.4 another barge with ornate cabin with throne.
- 3.5 a secondary barge also with throne.
4. 4.1 a pair of police barges.
- 4.2 two pairs of soldier barges.
- 4.3 a pair of barges marking the end of the procession.

The Lesser Royal Barge Procession Composed of two major groups

1. a pair of fore barges.
2. a pair of barges for dispelling evil spirits.
3. seven pairs of small barges.
4. four pairs of animal figure-head; from the rear to front, garuda (carrying the Victory drum), monkey, monkey king and giant demon.
5. a pair of drum barges.
6. a pair of police barges.
7. Ekkachai barge with throne to carry monks' robes, Buddha image and offerings
8. two barges called Ekkachai Hoen Hao and Ekachai Lao Thong, carrying trumpet, conch, and bronze cattle drum
9. King's barge with royal regalia, but without the flag.
10. The secondary barge with an ornate throne.
11. a pair of royal police barges.
12. two pairs of soldier barges.
13. a pair of barges at the end of the procession.

King Rama VI was satisfied with the report, and had the processions on river organized according to it on November 15th in 1927. This revived tradition continued on to the subsequent reign, the first of which was the King Rama VII's coronation parade on water. However, if we compare the royal barge procession in the reign of king Rama VI with the earlier ones in the time of King Mongkut (Rama IV), we find that several barges were replaced in the later reign, and more pairs of animal figurehead barges were added to the procession, including those of dragon, lion, kilen, tiger, etc.

All the aforementioned barges had originally been constructed in the reign of King Rama I, and thus become much deteriorated by the time of King Rama VI, except a pair of tiger figuredhead barges. The interesting point noticed in the alignment of the figurehead barges is that in the reign of King Mongkut, the monkey figurehead barges were the first in line, followed by those of giant demon, monkey king and finally garuda. This order was then changed in the procession of 1927 as mentioned in the list above. This was again corrected back to the order of King Mongkut's time in the procession organized for the 150th anniversary in 1932. The layout of the procession was as follows.

Rua Krap Kanya
Rua Phikhat Sua Khamron
Sinthu (tiger figure-head
barge)

Rua Krap Kanya
Rua Phikhat Sua Thayan
Chon (tiger figure-head
barge)

Rua Dang	Rua Phra Tamruat Nok (outer Royal Police barge)	Rua Dang
Rua Dang		Rua Dang
Rua Dang	Rua Krabi Prop Mueang Man (Monkey figure-head barge)\	Rua Dang
	Rua Krabi Ran Ron Rap	
Rua Dang	Rua Klong Nok (drum barge)	Rua Dang
Rua Dang	Rua Asura Paksa (Demon- King figure-head barge)	Rua Dang
	Rua Asura Wayuphak (Demon- King figure-head barge)	
Rua Dang		Rua Dang
Rua Dang	Rua Krut Tret Trai Chak (Garuda figure-head barge) carrying conch and trumpet	Rua Dang
	Rua Krut Hoen Het	
Rua Dang		Rua Dang
Rua Dang called Thong Khwan Fa	Rua Klong Nai (inner drum barge)	Rua Dang call Thong Babin
Rua Ekkachai Lao Thong carrying bronze kettle drum	Rua Ekkachai Hoen Hao	carrying bronze kettle drum
	Rua Phra Thinang Suphanna Hong (Golden Hamsa figure- head. The most important barge carrying canopied throne)	
	Rua Anekchat Bhujong (The second most important barge carrying lesser throne)	
Rua Tamruat Luang (Royal Rua Tamruat Luang Police barge)		Rua Tamruat Luang Rua Tamruat Luang
Rua Krap Kanya (The rear barge marking the end of the procession)		Rua Krap Kanya (the rear barge marking the end of the procession)

In the procession organized on the auspicious occasion in the celebration of the 150th Anniversary of Bangkok, naturally, the main barge did not carry any article of offering as if had been for Kathin ceremonies, and the king did not wear the royal attire because he was not going to pay homage to the Buddha. It was only meant to celebrate the Kingdom's anniversary.

Therefore, the procession was organized according to the lesser scale, with some variations as follows:

1. The animal figurehead barges which had not normally been included in the lesser procession also participated; four pairs of them from the 8th to the 11th lines, replacing small barges of the same number.

2. The king's barge had a throne of Kanya type which had not formerly been considered appropriate.

Since the government system of the kingdom became constitutional from absolute in 1932, many changes took place in the country. King Rama VII left the Kingdom, and the annual Kathin ceremony on the Chao Phraya River ceased for 30 years until 1959 when the present King Rama IX revived the ancient royal tradition.

Royal Barge Procession in the Reign of King Rama IX

April 1932 was the 150th Celebration of the Chakri Dynasty and Bangkok as the capital city. King Prajadipok crossed the lower span of the Buddha Yodfah bridge and embarked on the barge Suphannahong to travel by barge procession to the royal boat landing at the Grand Palace. Although no one knew it at that time, it was to be the last Royal Barge Procession of the absolute monarch of Siam, for the following June a coup d'état changed the government from an absolute to a constitutional monarchy.

The barges sustained severe damage during the bombing of Bangkok in World War II. Soon after his return from school in Europe, the present King, H.M. King Bhumibol Adulyadej, went to see the barges in their dry dock on the Bangkok Noi canal. Noting their deterioration. His Majesty ordered their restoration; and decided to revive the ancient tradition of the Royal Barge Procession for auspicious occasions. Artists under the direction of the Fine Arts Department spent more than a year repairing the damage. In 1972 this dock was then established by the Fine Arts Department as the National Museum of Royaling

The first Royal Barge Processing of the present reign took place on May 14, 1957, as part of the 25th century celebration of the Buddhist Era, with 39 barges in the flotilla, for the King's kathin Ceremony at Wat Arun. The Barge Suphannahong carried an image of the Lord Buddha; the Anantanakraj carried the Holy Scripture; and the Royal Escort Barge Anekkachatbhuchong carried a group of Buddhist monks. The royal barge procession turned to be smaller than the traditional lesser Procession, and several changes made to this procession, as follows:

In place of missing monkey and garuda figurehead barges and Rua Khuchak barge. Rua Phayawanon and Rua Asura were included. To make the Rua Dang type of barges complete. 11 pairs of them were newly constructed in cooperation among the three responsible

authorities; the Navy and the Fine Arts Department and the Royal Household. In the case of animal figurehead barges, some old heads were reused and new ones were carved to make the set of eight pairs complete.

After the procession in 1967, the royal barges were not seen in procession again for 15 years, until the Bicentennial Celebration in 1982. Before the barges could take to the river, extensive renovation was again necessary for the Navy Department and the Fine Arts Department, and required several months of concentrated work.

In the celebration of the Bicentennial of Bangkok on April 5 and 13 in 1982, the Thai government organized two grand royal barge processions. The second one was particularly for the people to pay homage to the Buddha Sihing image by sprinkling the image with lustral water as it had always been on the Phramen ground on the traditional Thai New Year's Day. This was specially designed for the auspicious occasion. In fact the two processions were almost identical except that the one on April 13 did not include the magnificent Suphannahong. H.R.H. Princess Chulabhorn was the chief of the organization committee for both processions.

The Featural Characteristics and History of the Royal Barges for the Procession on River

The royal barges of the kings in ancient times can be divided into two large categories of Rua Thong (Golden Barge), and Rua Mai (Wooden Barge).

Rua Thong barges had elaborate carvings which were black lacquered and gilded to assume ornate decorations. They were for the important state ceremonies on river. In contrast, the Rua Mai was made of plane wood for the king's use on ordinary occasions.

The barges participated in the royal procession on river were of diverse shapes and sizes with their particular names.

Their featural characteristics, functions and other details according to their positions in the procession are as follows:

1. Rua Pratu

Similar to Rua Krap, this type has a simple open-sided pavilion in the middle, particularly called Rua Krap Kanya. This type has the function of leading the procession carrying the deputy minister of the responsible ministry.

2. Rua Phikhat

This type is a kind of ancient war-boat with a musket on the stem during the Ayutthaya period. It is said that King Narai the Great had five pairs of such barges; King Rama I the founder of Chakri Dynasty owned six pairs; and King Rama VI only one pair which are known as the tiger figure-head barges called Rua Sua Thayan Chon and Rua Sua Khamron Sinthu.

As mentioned already, such barges have the tiger figure-head and in the cabin at the centre sits a military officer of the Ammot rank, particularly in the processions organized in the Bangkok period. In contrast, during the Ayutthaya period, the barge was then equipped with, besides an officer, a helmsman and oarsman, altogether 31 as the crew.

3. Rua Dang

This type is a simple wooden barge painted black with oil, plain and simple without any decorations. They are aligned on either side of the main line of procession. In the middle of the vessel is installed an open-sided cabin, where sits an officer. There are on board four musketeers, master, a helmsman and 29-35 oarsmen depending upon the size of the barge. Also found on the barge are a couple of rhythmmen who hit the stern with a long post to control the oarsmen's rowing tempo.

During the Ayutthaya period, the barges with rhythmmen were those of the Rua Chai type which had the pointed-upward stem similar to that of Rua Ging. However, it is not possible to point out the differences now, except that the Rua Dang at present has gilded stem, if it had painted design on the fore part of the barge. This particular type is for officers.

4. Rua Klong Nok-Klong Nai

This type barges belong to the Krap category.

Rua Klong Nok is manned by an officer, a helmsman, and 30 oarsmen. The deputy director and his assistant of the procession sit in the open-sided cabin, and the rhythm keeper is on the stem. In contrast, Rua Klong Nai has the director of the procession in the cabin with his assistant. On both barges are found two flute-blowers and two drumbeaters.

5. Rua Tamruat Nok-Tamruat Nai

They are also of the Krap type, having an officer, a helmsman and 22-27 oarsmen. The police officers sitting in the cabin are of the rank of director of the department.

6. Rua Rup Sat (Barges with Animal Figure-Head)

Royal barges of this category have animal figure-heads not only real but also mythical, which seem to have been influenced by either Ancient Khmer or Indian traditions.

- Ancient Khmer influence

This idea is derived from the fact that in some stone reliefs at Angkor Wat carved in the middle of the 12th century, are found barges with Hamsa, Naga, Hera-Dragon figureheads, probably intended to make the boats beautiful.

- Ancient Indian influence

In ancient India the carriages participated in processions had emblems to represent the officials' positions. And it is possible that when the Thais received the influence, they put the emblematic decorations on the stem and stern of the barges, the purpose of which was in fact similar to the Indian prototype. At present, however, though the officer is not found in person on board, the barges alone participate in the procession on water.

However, judging from the historical evidences, it seems that the origin was from Indian tradition rather than Khmer. This is from the fact that the Ayutthaya up to the early Bangkok period, all the government departments had their emblems in various mythical animal forms. This had already codified as early as in 1455 during the reign of King Trailokkanath in the early Ayutthaya period.

The accounts on animal figure-heads for barges are also found in the royal chronicles. The earliest one written in 1533 says that King Maha Chakraphat transformed Sae type barges to the Chai type by putting animal figure - heads. This was also to install muskets and cannons on the stems.

Judging from the alignment of the animal figure - head barges which coincide with the hierarchy of the officials, it becomes obvious that they represent the ranking in the court.

In the early Bangkok period, some new alterations were made of the figure-heads. For instance, in the reign of King Mongkut, Vishnu was added on the Garuda figure-head which had been carved in the previous reign of King Rama III.

In the same reign new figureheads were also created, such as the two monkey King figureheads were also created, such as the two monkey king figureheads known as Pali Rang Thawip and Sukrip Krong Muang, to include the departments whose emblems were monkey.

According to the ancient boat song written by Prince Thammathibet (Chao Fa Kung) in the end of the Ayutthaya period, the Garuda figure-head was not only Garuda alone but holding Nagas in both hands.

The animal figurehead barge of the King Mongkut's reign which are known to us are four as follows:

- A pair of Garuda barges, named Krut Hoen Het and Khrut Tret Traichak
- A pair of monkey barges; Phali Rang Thawip and Sukhrip Krong Mueang
- A pair of giant demon barges; Asura Wayuphak and Asura Paksa
- A pair of monkey barges; Krabi Ranronrap and Krabi Prab Muang Mara

Among the four pairs of animal figurehead barges with the elegant appellations, three of them are different from those known in the reign of King Rama I, as follows:

- Asura Paksa had been known as Asura Paksi
- Phali Rang Thawip as Phali Lang Thawip, and
- Khrut Hoen Het as Khrut Hoen Rahet

All the animal figure-head barges have a cannon on the deck. The traditional Thai weapons are also found on the barges, including spear, javelin, etc, all of which are decorated with peacock tail feathers. They are manned with an officer, helmsman, rhythm keeper, a flagman and 37 oarsmen. In former time all the flagmen carrying the three-pronged flags were from the Royal Police Department.

In the cabin of the monkey and demon figure - head barges are found an officer with his four soldiers, whereas on the monkeyking and Garuda figurehead barges carrying victory drums are found 10 drumbeaters with their drums. The number of such barges can be either one or two pairs.

The animal figure - head barges still remaining amount ten; their names and details are as follows: .

1. Rua Krut Hoen Het

The former Garuda barge built in the reign of King Rama I and destroyed during the World War II, had the figurehead against black background, measuring 12 wa long The present one which was built on April 21, in 1962 weigh 7 tons, 1.59 meters wide, 27.50 meters long and 0.59 meters deep; manned by 38 oarsmen and 2 helmsmen.

2. Rua Krut Tret Trai Chak

The former one damaged by bombing during the World War II was black, and its figureheads at the stem and stern are conserved by the Fine Arts Department. The present one was constructed on June 22, 1968, weigh 5.97 tons. 1.90 meters wide, 27.10 meters long 0.52 meters deep 0.29 meters under the water when floated on water; manned by 34 oarsman and two helmsmen.

3. Rua Phali Rang Thawip

The former one was also black. The present one with the monkeyking figurehead is as long as those with Garuda figureheads. Its stem is big enough to install a cannon in the mouth of the animal figurehead, which is elaborately carved and painted green. The barge is manned by 34 oarsmen and one helmsman.

4. Rua Sukhrip Khrong Mueang

The former one was again black. The present one is almost identical with the other monkey-king barge except the colour which is not red.

5. Rua Krabi Prap Mueang Man

The former barge was like others had background, which had also been damaged during bombing. The stem and stern were preserved by the Fine Arts Department came to assume new body which was constructed in 1967. This particular barge is as big as the other barges with animal figureheads, and is manned by 36 oarsmen and two helmsmen.

Amusket of 65 mm. in diameter is installed underneath the white monkeyking figurehead at the stem.

6. Rua Asurawayuphak

This particular barge is decorated with the mythical creature of half giant in the upper body, half bird in the lower part. The creature is painted purple.

7. Rua Asura Paksa

The barge is almost identical with the previous one except that the figurehead is green.

8. Rua Sae

The type barges have painted decorations at the stem and stern. Two important barges belonged to this type are those with tiger figureheads called Rua Sau Thayan Chon and Rua Sua Khamron Sin. Particularly, in the reign of King Mongkut these barges were manned by the Mons.

9. Rua Sang

The barges belong to the navy and have cabin in the middle. Usually two pairs of them participate in the procession.

10. Rua Riu

Rua Riu means all the barges aligned along the length of the procession. Usually all of them carry their flags.

In the case of the barges with curving upturned stem and stern bear two flags, one at the stem, the other at the stern. The rest including those with animal figureheads carry flag installed at the stern.

11. Rua Ging

Rua Ging barges which carry items of royal regalia, appeared in the reign of King Prasat Thong or that of King Song Tham during the Ayutthaya period. According to the chronicles, the King ordered branches with blossoms to decorate the barge. Later, the artists painted the branch on the stem instead of the real ones. This particular type barges are for high-ranking royal personages, if not to carry the monastic robes, robes to clothe Buddha images, or elaborate floral offerings. Since the Ayutthaya period several barges played that particular role one after another. At present Anantanakharaj with Naga figurehead is employed as the Rua Ging in the procession.

In the reign of King Narai the Great, there were nine Ging barges in the magnificent procession, which had ornate throne in the middle. A couple of royal umbrellas either five or seven tiered were found in front and the rear of the throne, under which were placed the royal offerings or other items of royalty.

These barges were manned by one umbrella bearer, one sun-shield, one fanner in the rear. In front of the throne are four Thai trumpet blowers, eight western trumpet blowers, and two boat singers and flag carrier.

In the reign of King Mongkut, the distribution of officials on the two Ging type barges are as follows:

Anantanakharaj:	2	officers
	2	helmsmen
	54	oarsmen
Prahassaracha	2	officers
	2	helmsmen
	43	oarsmen

The oars are gilded and the oarsmen's gesture is of flying bird. The origin of the barge is believed to have been influenced by the large trading barges from Burma, because they are almost identical except that the Burmese barges do not have the floral branch decorations.

12. Rua Chai

The Rua Chai type barges have up-turned stem and stern, similar to the ging barges. Originally, this type was for the officials participated in the procession and had a rhythm man. When a royal person was on board this barge was called Rua Ekkachai.

According to the verses on the Thawatosamas Royal State Ceremonies, Rua Chai Hoen Hao and Rua Lao Thong Ekachai barges were draped with red cloth on the canopy, and the body was glided on black lacquer. The barges had a flagman on the stem and stern, a bronze kettle drum, a trumpet; and had javelins, swords and spears, tied with red tassels. This type barge is about 7 tons in weight, 2 metres in width 27.5 metres in length, 0.60 metre in depth; and manned by 38 oarsmen and two officers at the stem.

13. Rua Khamotya

Literally, Rua Khamotya means a barge with decoration on the stem with certain pigment. However, it seems that this type barges during the Ayutthaya period had simple up-turned stem and stern, and had lotus petal carvings to tie the cloth. A cabin was placed in the middle of the barge which had red cloth tied on it.

14. Rua Phra Thinang Song

This is the barge for the king which had a throne in the middle and state umbrella and other items of regalia including parasol, fan, flag and four swords, one at each corner of the canopied throne and their bearers. There were two high ranking officers in front of the throne.

The king's barge during the Bangkok period was one of the three barges; Sri Suphannahong, Ananatanakharat or Sri Samattachai.

The Barge Suphannahong is probably the largest 'dug-out' in the world; weighing 15 tons, she is 45 meters long and three meters wide, made entirely from one piece of timber, except for the figured head of the golden swan. The flat bottomed barge is made of "Mai Yang" (*Dipterocarpus* spp.) wood, and is ornately carved and gilded. The Suphannahong as well as the Anantanakharat and Anekkachathuchong, is manned by 54 oarsmen, two helmsmen, two officers, and one flagman. The silver and gold paddles are raised in the air at the end of each stroke, controlled by a rhythm keeper who taps the butt of his silver spear on the deck in time with the chanting of ancient boat songs. The large 'tassel' which swings from the beak of the golden swan, according to tradition, the "Phu" signified the King was aboard the barge.

In 1987, as a part of the 60th birthday (the 5th cycle) of His Majesty King Bhumibol Adulyadej, the beautiful state barges will again take to the water on October 16. His Majesty travelled from Vasukri Royal Landing Pier to Wat Arun for the Kathin ceremony. The Royal Thai Navy has repaired the boats and the Fine Arts Department restored the artwork, the painting and gilding. The Royal Household Bureau had the responsibility for the interior decorations of the barges. The Navy oarsmen first practiced the specialized rowing techniques on land, in dry-dock sheds. Later, they took to the river rowing longboats. Before the actual day of the procession, there was a dress rehearsal--in 1982 the Crowds were almost as great on those days as on the actual procession day, for it presented a wonderful opportunity for getting photographs of boats and of boats and crew, close-up.

No matter how often a Royal Barge Procession is seen, one is always eager and ready for the next. Otherwise, how can one be sure such a wonderful sight was really seen, and not just dreamed.

เรือพระที่นั่งพยุพาททางชลมารค ในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช
General View of the Royal Barge Procession in the reign of King Narai The Great.

เรือพระราชพิธี

กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม

พิมพ์ครั้งที่ ๕ พุทธศักราช ๒๕๕๘ จำนวน ๑,๐๐๐ เล่ม

ISBN 978-616-283-231-4

ที่ปรึกษา

นายบวรเวท รุ่งรุจี	อธิบดีกรมศิลปากร
นายพิรพน พิสณุพงศ์	รองอธิบดีกรมศิลปากร
นางสุนิสา จิตรพันธ์	รองอธิบดีกรมศิลปากร
นายสทภูมิ ภูมิธฤตธีรัฐ	รองอธิบดีกรมศิลปากร
นางสาวศุภกร รัตนพงศ์	ผู้อำนวยการสำนักบริหารกลาง

ผู้เรียบเรียง

นางณัฏฐภัทร จันทวิช

ผู้แปล

นางมิรา ประชาบาล

คณะทำงาน

นายบัณฑิต ลีวชัยชาญ
นายชญาณิน น้อยสินธุ์

ประสานการจัดพิมพ์

นางวรานี เนียมสอน
นางรัชณี งามเจริญ
นางสาวภัทรณรินทร์ วิชชนพรัตน์

ตรวจรูปแบบศิลปกรรม

นายธนากร กำทรัพย์

ศิลปกรรม

นายวิระยุทธ นาคชัยโย

ภาพประกอบ

พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เรือพระราชพิธี
กลุ่มเผยแพร่และประชาสัมพันธ์ สำนักบริหารกลาง
นายสิงห์คม บริสุทธิ์
นายธวัชชัย รามัญญ
นายฤทธิ รัตนประทีป
นายนาวิ พงษ์กาญจนะ
นายณรงค์ศักดิ์ สุทาวิน

พิมพ์ที่

บริษัท รุ่งศิลป์การพิมพ์ (๑๙๗๗) จำกัด
เลขที่ ๕๕๕ หมู่ ๑๒ ถนนพุทธมณฑล สาย ๕
ตำบลไร่ขิง อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม
โทร. ๐ ๒๑๑๘ ๓๕๕๕

